

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

МАТЕРІАЛИ
V ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦІЇ

*“Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики
викладання мови і літератури”*

5-9 лютого 2020 р.

УДК 81'34/'42

ББК 81.2-1/-5

М 34

*Рекомендовано вченою радою Житомирського державного
університету імені Івана Франка
(протокол № 8 від 26.06.2020 р.)*

Рецензенти:

Борисенко Наталія Дмитрівна – завідувач кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент;

Пилячик Наталія Євгенівна – доцент кафедри англійської філології факультету іноземних мов ВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", кандидат філологічних наук, доцент;

Хант Галина Олександрівна – завідувач кафедри іноземних мов Поліського національного університету, кандидат філологічних наук, доцент.

Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури (за матеріалами онлайн конференції, проведеної кафедрою міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка 5-9 лютого 2020 р. / За ред. В.О.Папіжук. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка, 2020. – 111 с.

Матеріали збірника відображають зміст онлайн конференції «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури», проведеного кафедрою міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики ННІ іноземної філології ЖДУ імені Івана Франка 5-9 лютого 2020 року. Рецензована праця містить результати мовознавчо-педагогічних розвідок з актуальних питань лінгвістики й методики викладання мови і літератури. Видання розраховане на наукових співробітників, викладачів і студентів.

МАТЕРІАЛИ V ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦІЇ

“Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури”

Відповідальні за випуск:

Паніжук Валентина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Кузьменко Олена Юріївна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

ЗМІСТ

1. **Бешлей Ольга Василівна.** Гендерні стереотипи в сучасному англомовному медіа-дискурсі.
2. **Білик Ольга Ігорівна, Козак Анастасія Любомирівна.** Співвідношення понять «кінодискурс» та «кінотекст» у системі сучасних лінгвістичних парадигм.
3. **Гирин Олег Володимирович.** Tracing Middle English Northern Dialectal Features in Present-Day English.
4. **Гримашевич Галина Іванівна.** Діалекти як джерело збереження культури та духовності українського народу.
5. **Добролюба Галина Миронівна.** Соматизм голова як один із базових концептів української етнолінгвістики та етнокультурології (на матеріалі діалектної фразеології).
6. **Євченко Віра Володимирівна.** Semantic and functional changes stimulated by convergent processes between national varieties in present-day English lexis.
7. **Жуковська Вікторія Вікторівна.** Англійські відокремлені конструкції з експліцитним суб'єктом: підходи до вивчення.
8. **Козій Ольга Борисівна.** Нерозгадані загадки середземелля.
9. **Котнюк Людмила Григорівна.** Особливості вживання засобів вираження дистантності в англійській пресі.
10. **Кузьменко Олена Юрївна.** Дискурс популярних журналів у просторі масмедійного дискурсу.
11. **Лісова Юлія Олександрівна.** Культурні стереотипи у межах бінарної опозиції СХІД – ЗАХІД у романі Амелі Нотомб «Подив і тремтіння».
12. **Лелека Тетяна Олександрівна.** Anglo-Americanisms булінг and мобінг in Ukrainian as language globalisation manifestation.
13. **Матушевська Наталя Володимирівна.** Когнітивно-комунікативний характер дискурсу.
14. **Мінцис Елла Євгеніївна.** Власні назви та їх переклад (на матеріалі літературної казки Роальда Дала *Чарлі і шоколадна фабрика* та її україномовного варіанту).
15. **Мінцис Юлія Борисівна, Духній Наталя Степанівна.** Процедури перекладу експресивних засобів на лексичному рівні.
16. **Папіжук Валентина Олександрівна.** Кінофільм як засіб навчання другої іноземної мови.

17. **Рудик Ірина Миколаївна.** Функціонування лінгвістичної невічливості в міжособистісній взаємодії.
18. **Савчук Інна Іванівна.** Phonology Through the Prism of Cognitive and Communicative Linguistics.
19. **Шевцова Лариса Станіславівна.** Формування соціокультурної компетентності у процесі вивчення чеської мови
20. **Яценко Сергій Адамович.** Варіації значень лексеми *мед* у процесі мовного розвитку.

Гендерні стереотипи в сучасному англомовному медіа-дискурсі

Гендерні дослідження є порівняно новим підходом до вивчення мовних явищ. Останнім часом лінгвістична наука активно звертається до вивчення гендерних особливостей мови. Аналіз мови з точки зору прояву в ньому гендерного фактору дозволяє поглянути на мову як на засіб вираження гендерних стереотипів і на спосіб їх оформлення. Виникнення гендерної лінгвістики пов'язано з іменами О. Есперсена і Е. Сепіра. У їхніх дослідженнях на перше місце в лінгвістичному описі вийшов соціальний план, в якому мова розглядається в тісному зв'язку із суспільством і людиною в суспільстві. Великий внесок у вивчення цієї проблематики вніс О. Есперсен. Він першим зробив основоположні висновки про відмінності мови чоловіків і жінок [8].

Гендерні відносини пронизують більшість сфер людської діяльності і фіксуються в мові у вигляді мовних стереотипів. Розкриваючи значення поняття *лінгвістична гендерологія* (гендерна лінгвістика), автори «Словника гендерних термінів», підкреслюють: «...аналіз мови дозволяє отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер в тій чи іншій культурі, які поведінкові норми для чоловіків і жінок фіксуються в текстах різного типу, як змінюються уявлення про гендерні нормах» [7, с. 138]. Стереотипізація є найбільш поширеним і «ефективним механізмом формування традиційного гендерної поведінки і соціальних ролей» [2, с. 27]. А. П. Мартинюк трактує гендерний стереотип як історично зумовлене, мінімізоване, типізоване и структуроване у вигляді кадру уявлення, що склалось у колективній свідомості певного лінгвокультурного соціуму, про атрибути, які є властивими / невластивими індивіду, котрого соціум кваліфікує як чоловіка або жінку, а еталон – як уявлення про атрибути, що є бажане / небажане для цього індивіда [3, с. 47]

Дослідники вважають гендер продуктом соціальної інтеракції, який виникає в процесі комунікації, тобто визнають мовне вираження гендеру

результатом дискурсу, в рамках якого конструюється гендерна ідентичність. Вплив гендерного фактору поширюється на мовні явища, в яких відображаються наші знання і уявлення про світ. Гендер є компонентом як колективної, так і індивідуальної свідомості, його необхідно вивчати як когнітивний феномен, що виявляється в стереотипах, що фіксуються мовою, і в мовній поведінці індивідів, які усвідомлюють свою приналежність до певної статі. «Стереотипи чинять тиск на аксіологічно нейтральні структури мови, що відображають колективне бачення гендеру» [1, с. 163].

В рамках гендерних досліджень важливим елементом є теорія феміністської критики мови. Робота Р. Лакофф «Мова і місце жінки» стала основоположною, яка виступає проти чоловічого домінування в культурно-соціальних сферах. На численних прикладах доводиться антропоцентрична природа англійської мови і пов'язана з цим жіноча вторинність в *мовній картині світу* [9, с. 43]. У перегляді використання гендерно маркованих одиниць в англійській мові в дусі феміністських ідей присутній певна суперечність. З одного боку, зумовлене зростанням професійної і соціальної жіночої активності, освоєнням жінками традиційно чоловічих професій, спостерігається розвиток словотворчої активності компонента *woman* і його похідних в мові, наприклад:

- традиційні лексеми *businessman*, *spokesman*, *policeman* замінюються аналогічними дериватами з компонентом *woman*: *businesswoman*, *spokeswoman*, *policewoman*;

- з'являються численні неологізми, в яких основа *woman* стає активним словотворчим елементом за аналогією з лексемами з основою *man* (*to woman* (v), *womanagement*, *womanhour*, *woman-year*).

Визначальне значення в медіа-дискурсі має репрезентація його як когнітивного явища, в процесі якого реципієнти сприймають і усвідомлюють освітлювані події. Колективне розуміння дійсності (*the collective nature of this sense making*), відображеної в медіа-дискурсі, забезпечує людське спілкування і взаєморозуміння, що відповідає комунікативним функціям мас-медіа.

Важливо відзначити, що саме реклама в мас-медіа найчастіше виступає основним транслятором гендерних і будь-яких інших стереотипів. Стереотип – це кліше, а за кліше зручніше працювати. Стереотипи особливо життєздатні саме в масовій свідомості, а реклама спрямована саме на нього і є одним з найбільш показових прикладів масової культури. Стереотипізація

проявляється різними способами: у нав'язуванні застарілих уявлень про жіноче призначення; в трансляції спотвореного образу сучасних жінок; в замовчуванні проблеми гендерної дискримінації, навіть у прямих сексистських оцінках типу «політика – не жіноча справа». Гендерні стереотипи як соціально і культурно обумовлені думки і оцінки змінюються з часом. У багатьох країнах, де ідеї гендерної рівності отримують суспільну і державну підтримку, мас-медіа розробляють нові норми несексистської мови і подачі інформації для жінок в рекламі [6, с. 68]

Матеріалом запропонованого дослідження виступають всі текстові елементи жіночих глянцевого журналу: стаття, заголовки і реклама. Розглянемо коротко їх особливості та роль в формуванні гендерних категорій, і зокрема, жіночого образу.

Серед матеріалу статей журналів найбільш поширені такі жанрові форми: нарис, стаття, інтерв'ю, обсяг яких рідко перевищує одну повну сторінку. Більшість матеріалу має розважальний характер, приділяючи увагу знаменитостям і подій з шоу-бізнесу. Зміст включає в себе статті про взаємини, здоров'я, кар'єрі, знаменитості, самовдосконаленні, моду і красу. У тематику журналів включені ексклюзивні інтерв'ю з дизайнерами і моделями, новини моди і краси, останні тенденції, фоторепортажі зі світських вечірок.

Рекламні тексти є ілюстрацією соціальних і гендерних характеристик. Аналіз текстів реклами в жіночих глянцевого журналах дає можливість виявити особливості вираження гендерної змісту різними мовними засобами. Реклама в жіночих журналах пропонує, а іноді нав'язує «правильний» образ жінки. Виражена гендерна орієнтація реклами підвищує її ефективність, сприймається адресатом як більш цікава. Реклама є «дзеркалом, в якому відображаються різні типи відносин, в тому числі міжстатевих стосунків, які символізують універсальне розподіл ролей в конкретному соціально-сюжетної ситуації» [4, с. 403].

Газетно-журнальний заголовок являє собою складне комунікативне явище, що характеризує як мову відправника, так і її вплив на сприйняття одержувача, що викликає його реакцію у вигляді емоційного співпереживання та інтелектуальної обробки інформації [5, с. 17]. Наявність діалогічних відносин між адресатом і адресантом шляхом адресованих їм заголовків дозволяє говорити про те, що заголовки жіночих глянцевого журналів припускають активність сприйняття їх читачок. З цього випливає, що заголовки журналів, призначених жінкам, являють собою специфічний

жіночий дискурс, оскільки вони складені жінкою для жінки, що дозволяє створити фрагмент колективного мовного портрета сучасної жінки на підставі їх аналізу. Заголовки в адресованих жінкам журналах відрізняє універсальний характер: присутні оцінні прикметники, відомості носять характер констатації загальноприйнятої привабливості з чоловічої точки зору, наприклад: чудова зовнішність, природний макіяж.

В якості домінуючої когнітивної одиниці дискурсу «глянцевих» журналів виступає образ як проєктована в свідомості суб'єктивна картина світу, що відображає рухому ідеологію. У зв'язку з цим видається цікавим простежити, яким чином на сторінках англomовних глянцевиx журналів, які відіграють ключову у формуванні масової культури і конструюванні соціальної реальності, репрезентуються образ сучасної жінки і її мовна поведінка.

Відповідно до гендерних стереотипів, для жінок найважливіше зовнішня краса і все те, що полегшує їй життя. Відповідно, в рекламі орієнтованої на жінок, акцентуються такі характеристики товару: зовнішні якості; простота в управлінні; здорові показники рекламованого товару для всієї родини; здатність полегшити жінці домашня праця; здатність відволіктися від щоденних проблем, дати більше вільного часу для себе.

Однак поступово деякі західні бренди намагаються акуратно відходити від стереотипів, які на сучасному етапі вже стали швидше нав'язаними, ніж загально прийнятими. Автори жіночих видань наполягають не тільки на тому, що стереотипи необхідно переглядати, ставити під сумнів, але іноді і вибудовувати моделі поведінки, порушуючи стереотипні правила.

Отже, гендерний адресат є одним з основних факторів в процесі формування типологічної моделі жіночого журналу; він впливає на організацію таких критеріїв типологічної моделі жіночого журналу, як функціонально-цільова спрямованість, внутрішня структура, жанрова складова і ін. В той час жіночі періодичні видання впливають на аудиторну групу, що виражається в зміні, координуванні поведінкових, ментальних характеристик читацького сегмента. Вплив на аудиторію здійснюється за допомогою формування, затвердження, тиражування жіночих образів, інтересів, ідеалів, норм поведінки. Наприклад, в жіночих журналах переважають фотографії молодих і красивих жінок, жінок з дітьми, що відображає прагнення кожної жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кирилина А. В. Гендерные аспекты языка и коммуникации: дис. д-ра филол. наук: 10.02.19. М., 2000. 369 с.
2. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків: Константа, 2004. 292 с.
3. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу): автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.04. К., 2006. 42 с.
4. Петров М. С. Гендерные образы и стереотипы современной рекламы. Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2010. №124. С. 401–407.
5. Полякова Е. В. Газетный заголовок в качественной и некачественной прессе. Таганрог, 2007. 100 с.
6. Сельченко К. В. Создание рекламного образа. М.: Харассвет, 1998. 258 с.
7. Словарь гендерных терминов [СГТ] / под ред. А.А. Денисовой; Региональная общественная организация «Восток-Запад»: Женские Инновационные Проекты. М.: Информация XXI век, 2002. 256 с.
8. Jespersen O. Language: Its nature development and origin. N.Y.: W. Norton and company Inc.: The Norton Library, 1964. 448 p.
9. Lakoff R. Language and Woman's Place. N.Y.: Harper and Row, 1975. 328 p.

Білик О. І.,

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Козак А. Л.,

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

студентка факультету іноземних мов

Співвідношення понять «кінодискурс» та «кінотекст» у системі сучасних лінгвістичних парадигм

Протягом всього існування наука завжди була явищем, яке реагувало на будь-які зміни у світі та суспільстві, а також відображало ці зміни. Це стосується і лінгвістики, яка безпосередньо пов'язана з людським фактором і вона не може не піддатися під його вплив. Тому в сучасному світі лінгвістика не може займатися тільки питаннями мови, як такої. Предметом дослідження лінгвістів все частіше стають різноманітні феномени, які складаються як з вербальних, так і з невербальних та екстравербальних елементів. Прикладом такого феномену є кінематограф, який заявив про себе в кінці XIX століття і продовжує активно розвиватися до сьогоднішнього дня. Починаючи від XX століття, кіно, як полікодове явище, знаходиться в епіцентрі наукових досліджень лінгвістики, літературознавства, семіотики, культурології, філософії та багатьох інших наук. Результатом лінгвістичних досліджень кінематографу стала поява багатьох нових термінів таких, як «кінодискурс» та «кінотекст». Метою нашої розвідки є проаналізувати різні підходи до визначень понять «кінодискурс» та «кінотекст», дослідити їхні основні характеристики і виділити спільні та відмінні ознаки.

За визначенням Г. Г Слишкіна та М. М. Єфремової «Кінотекст – це чітке, цілісне і завершене повідомлення, виражене за допомогою вербальних і невербальних знаків, організоване відповідно до задуму колективного функціонально диференційованого автора за допомогою кінематографічних кодів, зафіксоване на матеріальному носії і призначене для відтворення на екрані і аудіовізуального сприйняття глядачами» [6].

До специфічних характеристик кінотексту, які властиві тільки цьому типу тексту належать: дворівнева структура, інтертекстуальність та модальність, яка є реалізацією авторського задуму, який може відрізнятися від об'єктивного відображення дійсності [3: 72-74]. Деякі сучасні науковці ототожнюють поняття кінотексту і кінодискурсу, проте відмінності між цими явищами все ж таки існують, і їх можна визначити, перш за все, охарактеризувавши поняття тексту і дискурсу.

Один з провідних дослідників дискурсу Т. ван Дейк визначив дискурс як «складне комунікативне явище, яке включає в себе і соціальний контекст, який дає уявлення про учасників комунікації і про процес створення і сприйняття повідомлення» [2: 112-113]. Науковці, які досліджують дискурс, зосереджуються на взаємодії автора повідомлення і отримувача та процес утворення і кодування значення в повідомленні. Також при дискурсивних дослідженнях до уваги береться значна кількість екстралінгвістичних факторів, при аналізі тексту ж неможливо виходити за рамки лінгвістики. Тобто, кінотекст можна вважати частиною кінодискурсу.

На сьогодні існує досить велика кількість підходів до дослідження поняття кінодискурсу, які зосереджуються на різних аспектах даного явища. Видатний вчений Ю. М. Лотман був одним з перших науковців, які досліджували кінематограф, він аналізував його з точки зору семіотики. Ю. М. Лотман характеризує кінодискурс як «полікодове, когнітивно-комунікативне утворення, яке є комбінацією різних семіотичних одиниць, які формують єдину, нерозривну структуру, головними рисами якої є зв'язність, цілісність, завершеність, адресатність» [5]. Прихильниками цього підходу є, також, такі вчені, як Г. Г. Слишкін та М. А. Єфремова, які вважають, що головною рисою кінодискурсу є семіотична неоднорідність і що в його основі лежать різного типу знаки, які формують кінематографічні коди [6]. Тобто кінодискурс в цьому аспекті розглядається як комплекс авторського задуму, можливих реакцій кіноглядача, кінотексту та інших різномірних складових.

К. Бубель вважає, що найважливішою роллю кінодискурсу є роль посередника між творцями фільму та глядачем, тому вона запропонувала когнітивну модель кінодискурсу, суть якої полягає в тому, що при перегляді фільму залучені ментальні схеми глядача, для розуміння та інтерпретації фільму. Процес формування кінотексту відбувається на основі усвідомлення того, що глядачі будуть «підслуховувати» діалог акторів,

водночас, глядачі усвідомлюють, що цей кінотекст був створений для того, щоб вони його почули [7: 41-45]. С. Козлофф виділяє два типи такого «підслуховування»: “overhearing” і “eavesdropping” [9: 15-16], які характеризуються різними рівнями залучення глядача в формуванні кінодискурсу.

А. О. Бодрова, М. Маї, Р. Вінтер, які працювали в рамках соціолінгвістичного підходу, акцентували увагу на інформативній функції кінодискурсу та його здатності відтворювати соціально-статусні особливості за допомогою мовних та аудіо-візуальних засобів. На думку А. О. Бодрової, кінодискурс є важливим джерелом культурної, соціальної та лінгвістичної інформації [1]. Німецькі вчені Маї та Вінтер називають кінодискурс «презентацією суспільства», оскільки кіно насичене соціальним значенням. [10: 10-11].

Прихильники текстоцентричного підходу досліджують кінодискурс, перш за все, як текст, і ототожнюють поняття текст та дискурс. Прихильниками цього підходу є А. Вассілью та С. Четмен. С. Четмен у структурі кінофільму виділяє дійсний сюжет, а те, як він відтворюється, він визначає як дискурс [8: 19].

Вчені, які досліджують кінодискурс в рамках дискурсного підходу акцентують увагу на процесі відтворення та сприйняття тексту. Харківська лінгвістка І. М. Лавріненко підкреслює полікодову природу кінодискурсу і пропонує таке визначення цього феномену: «кінодискурс – це полікодове, когнітивно-комунікативне утворення, яке є комплексом різних семіотичних одиниць, які творять нерозривну єдність, головними характеристиками якої є: зв'язність, нерозривність, цілісність, завершеність» [4: 88-90].

Висновки. В зв'язку з виникненням кінематографу та лінгвістичним дослідженням цього явища з'являються нові поняття: кінотекст і кінодискурс. Дані поняття мають багато спільних рис, проте вони не є тотожними. Відповідно до проаналізованого матеріалу, кінотекст є зафіксованим комплексом вербальних та невербальних знаків, призначеним для відтворення у кінодискурсі. Кінодискурс за своєю структурою є складним, соціально-зумовленим, полікодовим процесом, який окрім лінгвістичних елементів включає в себе процес утворення повідомлення, учасників дискурсу та ситуацію в умовах якої розгортається цей кінодискурс. Тому кінодискурс вважається ширшим поняттям, ніж кінотекст. Складна структура феноменів «кінотекст» та «кінодискурс» зумовлює перспективи

подальшого дослідження даних понять з метою визначання функцій лінгвістичних елементів серед інших складових цих явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрова А. А. Конструирование гендера в кинотексте (на материале американского варианта английского языка): дисс. к. филол. наук: 10.02.04 Нижний Новгород, 2010. 158 с.
2. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / пер. с англ. БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ. Благовещенск, 2000. 308 с.
3. Иванова Е. Б. Интертекстуальные связи в художественных фильмах: дисс. к. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2001. 178 с.
4. Лавріненко І. Н. Стратегії і тактики зміни комунікативних ролей у сучасному англomовному дискурсі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2011. 260 с.
5. Лотман Ю.М., Цивьян Ю.Г. Диалог с экраном. Таллинн: Александра, 1994. 213 с.
6. Слышкин Г. Г., Ефремова М. А. Кинотекст: опыт лингвокультурологического анализа: монография. Москва : Водолей Publishers, 2004. 153 с.
7. Bubel C. The Linguistic Construction of Character Relations in TV Drama: Doing Friendship in Sex and the City: Ph. D. Dissertation. Saarbrücken, 2006. 293 p.
8. Chatman S. Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film. London: Cornell University Press, 1980. 277 p.
9. Kozloff S. Overhearing Film Dialogue Los Angeles: University of California Press, 2000. 332 p.
10. Mai M., Winter R. Das Kino der Gesellschaft – die Gesellschaft des Kinos. Interdisziplinäre Positionen, Analysen und Zugänge. Köln: Herbert von Halem Verlag, 2006. 320 s.
11. Vassiliou A. Analysing Film Content: A Text-Based Approach. Surrey: University of Surrey, 2006. 195 p.

Tracing Middle English Northern Dialectal Features in Present-Day English

Introduction. It has been well established that a language reflects processes that take place in society: economic, social, ethnic, etc. In the epoch of cross-cultural contacts, the focus of linguistic research has been increasingly focused on the study of factors determining language development, internal and external: thus differentiating between changes, brought about by contact between speakers of different languages or dialects migration to other countries [4; 8].

Theoretical Background. Diachronic approach to language and dialect contacts suggests a wider scope of possible cross-cultural influences. English language in its history has demonstrated that both cross-cultural and dialectal interaction are interrelated and when combined can lead to significant language changes, which eventually can reshape the whole language system altogether.

Middle English period witnessed series of events, which included both interaction of different languages and cultures, as well as a series of events that led to interaction and assimilation of people, speaking different dialects, which eventually left a significant imprint on the language and determined its development.

The **aim** of the article is to highlight the main linguistic consequences of the Middle English northern and north-eastern dialectal influence on the development of English and trace the circumstances which enabled the influence.

Methods. This research suggests the usage of the scientific methods of analysis, synthesis, description and comparison as well as linguistic comparative-historic method in order to define linguistic consequences of the Middle English northern and north-eastern dialectal influence which have not been sufficiently solved yet.

Results and Discussion. Middle English is a period of dialectal diversity caused by the feudal society and foreign influence. It is overwhelmingly believed that the development of English during this period was due to French influence and, to a lesser extent, Latin [5: 98-116]. I believe that this short list underestimates

the Scandinavian influence. Although the Scandinavian conquests took place in the 8th-11th centuries, the influence on the language became evident in the 13th-15th centuries. This can be proved after the analysis of the London dialect history.

The history of the London dialect reveals the sources of literary language of the late Middle English period and is the main source of literary norm. Linguists established that early Middle English scripts, beginning with the proclamation of 1258, testify to the southwestern base of the London dialect. However, literary works of the 14-15th centuries indicate a change in dialect orientation, where features of the northeast and northern dialects begin to prevail. The most plausible explanation for this can be found after tracing socio-cultural conditions in which Londoners lived at the time (the 14th c.).

14th c. in England was quite tragic: in 1348, London was virtually devastated during the plague epidemic known as the Black Death and the subsequent outbreaks of bubonic plague (1360). In addition, a few years were quite poor in harvest, which caused famine. The ongoing at the time Hundred Years' War with France was also consuming human resources. All these events led to the fact that, according to various sources, the population of England decreased by 30-50% [5: 187-89]. Naturally, in cities with a higher population density, epidemics claimed the lives of more people than in villages. All these causes led to a shortage of workforce in London. It is obvious that new workers, who spoke their native dialect, moved to London from the most densely populated regions of the country with lack of income sources. According to the census of 1377, north-eastern lands, with a shortage of jobs were just the case. Consequently, by the 15th century, the London dialect changed its dialect orientation from the South West to the North East.

Middle English northern and east-central dialects as opposed to the southern dialects, displayed higher level of flexibility in the context of acquiring new features, as evidenced in particular by the simplified noun inflection system by 1300. This became possible among other reasons due to a more intense process of unstressed syllable reduction. Such a feature of this group of dialects is traditionally (O. Jespersen, D. Crystal, D. Leith) explained, by the Scandinavian influence. Eventually phonetic, lexical, and "radical" grammatical features of the northern and north-eastern Middle English dialects penetrated to the London dialect and, ultimately, to the literary language.

The influence of the northern dialects on the lexical system of the English language can be traced in the following aspects: borrowing words from the

northern dialects (in particular words of Scandinavian origin); changing the semantics of existing words; the emergence of lexical and grammatical homonyms and improved conversion performance (as a result of the reduction of unstressed syllables). As a result, these processes facilitated and strengthened the Germanic lexical segment in the Middle English language.

When a lexical unit was borrowed, one of the following scenarios could be implemented:

- Scandinavian words displaced their English counterparts, e.g.: EME. *niman* was replaced by Sc. *take*, EME *weorpan* - Sc. *cast*, EME. *clepjan* - Sc. *call*;
- the borrowings became nationwide, but the English etymological doublets were retained to indicate a slightly different object: *dike-ditch*, *skirt-shirt*;
- the borrowings came to be synonymous with Middle English words, for example: *sky-welkin*, *skin-hide*, *anger-wrath*, *die-starve*, *ill-sick*, *ugly-foul*, *husband-man*.
- complete word-formation paradigms were borrowed, for example: *gap* (Swed. *gap*, Dn. *gab* – open mouth); verb *gape*: (Swed. *gapa*, Dn. *gabe* – open mouth wide); verb. *bait*: (OSc. *beita* – hunt, haunt) – n. *bait* (OSc. *beist* – pasture);
- an English word, while retaining its form, "borrowed" the semantics of the Scandinavian (North English) correspondent, e.g.: *drēam* (joy, mirth) – ON *draumr* (dream); OE *mōdig* (brave, courageous) – ON *mōðugr* (sad, depressed). Present-day *dream*, *moody* display semantics closer to the Old Norse meaning than to Old English.

Yet another example of semantic shift is *dwel* (permanently stay, live): OE *dwellan* (bewilder), ON *dvelja* – postpone, idle, stay; *band*: OE *band* (bind horses) – OSc. *band* (bind) (6).

With regard to the semantics of borrowed words, there are several well-defined semantic fields: words denoting objects and food of daily consumption (cake, egg, knife), words describing landscapes, pastures, and agricultural objects and actions (dike, carr, fell, balk), body parts (ankle, leg), legal terms (law, from fellow), nautical terms (afloat, ferry, keel). However, for the most part, the borrowed words were words of daily usage, denoting ordinary, everyday actions (lift, get, give, hit, anger, kettle).

Beside lexical borrowings, there were affixes borrowed from the North English dialects. Literary monuments of the 13th century southern dialects display suffix -*ild*, referring to the female gender of a certain action performer: *beggild* (beggar woman), *cheapild* (tradeswoman), *grucchild* (grunting woman), etc. The Old

English West Saxon literary works display just a few examples of the use of this suffix, unlike in the Old English Northumbrian ones, where they are numerous. Obviously, this suffix in Middle English had been borrowed from the northern dialects.

The influence of the northern dialects on the phonetic system lies first and foremost in accelerating the process of unstressed syllables reduction. It caused changes in both grammatical and lexical language systems:

- the loss of infinitive endings removed formal distinction between the Nominal case of a noun and the form of the verb infinitive and thus led to the emergence of lexic-grammatical homonyms *fish – to fish*, *love – to love*. Such homonymy served the basis for the emergence of a new word-forming model, which became highly productive over the next centuries, e.g.: OE. *būgan* > ME *bowe* [bu:] (verb) > *bowe* [bu:] (noun);

- the loss of the final –e in adjectives and possessive pronouns caused their loss of the number and case category, for example: EME *the yvele men* > LME *yvel men*; EME *hise lordes* > LME *his lord(e)s*. After –e dropping adjectives and possessive pronouns became indeclinable.

Consequently the abovementioned two processes made it possible to use nouns in attributive function (*mountain river*, *stone wall*). Such functional load is observed in PDE.

- the loss of final –e in nouns appeared somewhat slower. Testual data suggesdt that in the northern dialects it had been lost by the 13th century. However the London dialect reached this stage in the early 15th century. The endings were still preserved in spelling, but no longer pronounced. This is evident in rhyming in Chaucer's writings, e.g.: *the droghte of March* ([ðə 'dru:xt of 'mɑrtʃ]) (3, 17: 2).

Likewise, the loss of final [ə] had phonological consequences:

- the rise of new diphthongs–[ɛə], [ɔ ə], [iə], as well as [uə]; after the loss of the final [ə] originally disyllabic words with the CVrV developed a CVr structure, thus [r] found itself in the final position. This eventually led to vocalization of [r] in the 16th c., giving rise to the new dyphthongs. E.g.: ME. *fare* ['fa:rə] > ENE *far* [fa:r] > [fæ:r] > [fɛə]; ME. *queer* [kwe:r] > ENE. [kwi:r] > [kwia]; ME *povre* > *poor* [po:r] > ENE [pu:r] > [puə].

- the increase of homophony in the language. E.g. *right* and *rite* became homophones, as well as *son* [sʌ n] and *sun* [sʌ n] (from ME *sunne*).

- the change of syllabic structure: all originally disyllabic CVCV words become monosyllabic (e.g.: *time* [ti:m], *rise* [ri:z], etc.). These words developed

and joined the existing CVC structure (e.g.: hous [hu:z], our [u:r], etc.), thereby increasing the load on that structure and increasing the number of monosyllabic words in English, which couldn't but influence the language rhythm.

Such changes can be considered typological, i.e. English lost a number of features characteristic of Indo-European languages, while modern English, in its characteristic features, approached the agglutinative-type languages. It displays such agglutinative features as affixational word-formation, indeclinable adjective and possessive pronoun and to some extent - noun.

Another phonetic influence of the northern dialects on the English language is also revealed through a qualitative change of some Old English sounds in the Middle English language. The change in the articulation of labialized Old English [y] can serve an example of this. In Middle English southern dialects Old English [y] corresponded to [u], in the Kentish dialect [e], in the northern dialects – to [i], e.g: OE *fyllan*, ME South. *fullan*, ME Kent. *fellan*, ME North. *fillan* (PDE *fill*).

[y:] underwent a similar process, e.g.: OE *mȳs*, ME South. *mus*, *muīs*, ME Kent. *mees*, ME North. *mis* (PDE *mice*). The following words: *hill*, *fire*, *king*, *kiss*, *kin*, *little*, *busy* (the latter retains the spelling of southern dialects and pronunciation of northern dialects) are other examples of the same process.

In addition, Old English diphthong [io] developed into [eo] in the late Old English period. In the Northumbrian and North Mercian dialects [io] remained unchanged, while in the Middle English period it was monophthongized into [i], e.g.: OE *mioluc* > *meoluc*, *meolc* > ME *melk*; Northumb, Merc. *mioluc* > North ME. *milk*.

The influence of the northern dialects on the grammatical system reveals itself in borrowing the third person plural pronoun paradigm from the northern dialects, in influencing the paradigm of different parts of speech and on the syntax as a result of the reduction of unstressed syllables.

The major grammatical influence of the northern dialects on the grammatical system is the borrowing of the entire paradigm of the third person plural pronoun. It must be noted that the paradigm was not borrowed altogether. Literary data demonstrate that the first borrowed form was *they*, the next - *theirs*. J. Chaucer uses the forms *they* / *hir* / *hem*. Example:

...(so priketh hem nature in hir corages)/Thanne longen folk to goon on pilgrimages,/...And specially from every shires ende/Of engelond to caunterbury they wende,/The hooly blisful martir for to seke,/That hem hath holpen whan that they were seeke...(3, 17: 11-17).

At the end of the 15th century. W. Caxton uses the forms *they / their / hem*.

The "success" of the northern forms can be explained by their phonetic similarity to the third person singular and plural pronouns of the 14th century London dialect. This similarity can be traced in Table 1, where such similar forms are marked in bold type.

Table 1. Personal pronouns of the early Middle English language.

Ном.	ic	þu	he	he(o)	hit	we	ȝe	hi
Ген.	min	þin	his	hire	his	ure	eo wer	hire
Дат.	me	þe	him	hire	him	us	eo w	him
Ак.	me	þe	hin e	hi	hit	us	eo w	hi

The borrowed third person plural form of the personal pronoun replaces the original London dialectal form *hemself* at the beginning of the Early New England period. For example, in W. Caxton's work, "The Game of Chesse", the third-person plural pronoun has the form *hemself* in one case, and *themselves* in six (2).

The system of Middle English verbal endings in the northern dialects was considerably simplified as compared to that of the southern dialects, where the endings *-e*, *-(e)s(t)*, *-(e)th* in the three persons singular and endings *-(a)th* (*-(e)n* in central dialects in all persons plural. However it was from the northern dialects that the third person singular ending *-(i)s* was borrowed from the Northern dialects into Early New English. It should be noted that both the northern ending *-s* and the end of *-(e)th* were used as parallel options for several decades.. For example, in Shakespeare's works we can still find both forms " *The bird of dawning singeth.../And then... no spirit dares stir abroad;*" (7, AISI).

The mentioned flexibility of the Northern dialects can be traced in particular by the example of spelling a negation particle. Text material of the Middle English period indicates that the tendency to write negative pronouns together spread from north to south. For example: *nathyng* (York dial.) - *no thing* (Lond. dial). Thus in the first half of the 15th c. Chaucer's works demonstrate 41 cases of one-word spelling 7 cases of separate spelling.

Syntactically, as a result of reduction of unstressed endings, agreement gave way to joining, which thus affected the language type – a synthetic language became predominantly analytical.

Conclusions. Diachronic approach to the influence of Northern dialects on the development of English suggests that though a Scandinavian influence on Northern

dialects occurred in Late Old English period, its consequences revealed themselves in the London dialect 300-500 years after the Scandinavian influence had taken place. This became possible due to social and demographic factors. This postponed influence suggests that any serious cross-cultural or dialectal interaction can have a time-delayed action on the main bulk of a language.

The influence itself of the Northern dialects on the English language was systemic and had consequences in lexical, grammatical and phonetic systems. The mentioned affecting processes were most intensive at the turn of the 14th and 15th centuries as a result of the change in the London dialectal orientation from south-west to north-east.

Perspectives. The study proves to be perspective, as the role and influence of other Middle English dialects on the system and structure of English still offers a lot of research material.

REFERENCES

1. Barber Ch. Early Modern English. Edinburgh : Edinburgh University Press. 2005. 280 p.
2. Caxton W. The game of Chesse. London. 1862: Trubner and co. Retrieved from www.scribd.com/doc/2374875/Game-and-Playe-of-the-ChesseA-Verbatim-Reprint-of-the-First-Edition-1474-by-Caxton-William-14221491 (access date: 20.10.19).
3. Chaucer G. The Canterbury tales. Electronic Text Center, University of Virginia Library. Retrieved from: <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/Cha2Can> (access date: 20.10.19).
4. Kerswill P. Migration and language. *Sociolinguistics/Soziolinguistik*. An international handbook of the science of language and society, 2nd edn. Berlin : De Gruyter. Vol. 3. 2006. P. 23-50.
5. Leith D. A Social History of English. London and New York : Routledge. 1997. 312 p.
6. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. / ed. by L. Brown. Clarendon Press. 1993. 3801 p.
7. Shakespeare W. Hamlet / Tragedies. London : Everyman's Library. Vol. I. 1992. P. 1–151.
8. Trisna D. Language Change and Development: *Historical Linguistics. Premise Journal*. April, 2016. Volume 5. No 1. C. 103–117. Retrieved from www.researchgate.net/publication/319933801_LANGUAGE_CHANGE_AND_DEVELOPMENT_HISTORICAL_LINGUISTICS/fulltext/59c27027a6fdcc69b92ff9d6/LANGUAGE-CHANGE-AND-DEVELOPMENT-HISTORICAL-LINGUISTICS.pdf (access date: 20.10.19).

Діалекти як джерело збереження культури та духовності українського народу

Останні десятиріччя в українській лінгвістиці позначені неабиякою увагою до діалектологічних досліджень, адже саме в говірковому мовленні збережено унікальні традиції, культуру, світогляд, особливості мовлення та світобачення діалектоносіїв, їхню ментальність. За словами П. Гриценка, зв'язок традиційної культури і мови – не перебільшення і не метафора, бо народні говірки вражають обсягами збереженої в них інформації про унікальну культуру, її самодостатність і багатогранність [9: 4]. Найбільше почерпнути таку інформацію, цілком очевидно, можна передовсім у діалектному тексті як надійному джерелі для багатьох досліджень, насамперед лінгвістичних, хоча водночас і культурологічних, лінгвокультурологічних, етнографічних тощо, адже діалектний текст, з одного боку, – джерело збереження відомостей про традиційну культуру, а з другого – форма відображення картини світу мовців [12: 286].

Підтвердженням зазначеного вище є публікація в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. низки збірників діалектних текстів, які репрезентують мовлення та культуру, відображену в діалектному слові, практично всі терени українського діалектного континууму (південно-західне наріччя – Н Глібчук, Н. Руснак, М. Грицак, І. Жегуц, О. Миголинець, О. Пискач, М. Лесюк, Т. Тищенко, Г. Березовська, І. Гороф'янюк, Т. Ястремська, Л. Хомчак, Н. Хібеба та ін.; північноукраїнське – Г. Аркушин, П. Гриценко, Ю. Бідношия, Л. Дика, Г. Воронич, Л. Москаленко, Л. Пономар (Анісімова), О. Малахівська, С. Гриценко, М. Поістогова, Л. Рябець, В. Мойсієнко, Г. Гримашевич та ін., південно-східне – Г. Мартинова, З. Денисенко, Т. Щербина, А. Таран, Ю. Бідношия, Л. Дика, І. Магрицька, К. Глуховцева, З. Сікорська, В. Лєснова, І. Ніколаєнко та ін.). В усіх опублікованих текстах уміщено розповіді діалектоносіїв про матеріальну та духовну культуру тієї чи тієї етнічної групи, яка проживає на території України.

Водночас низку досліджень сучасних учених присвячено різноаспектним проблемам вивчення духовності, що являє собою надзвичайно багатий і складний феномен. Як зазначають філософи, духовність – це домінування в людині духовно-моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними; духовність виявляється в багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних та емоційних запитах, у моральності [14: 53]. Підвищити рівень духовності покликані, крім усього іншого, й опубліковані діалектні тексти як репрезентанти не тільки мовлення, а й культури, зокрема духовної, утіленої в слові.

Надзвичайно зростає роль духовності в сучасних умовах – у часи змін політичного та економічного життя, оскільки відбувається зміна ціннісних орієнтирів, їх переосмислення й трансформація. Важливий складник духовності – ставлення нації до рідної мови як засобу для матеріального і духовного становлення нації у світі, бо, як зазначає В. Василенко, духовно бідний народ не побудує міцної незалежної держави [4: 35].

На нашу думку, духовність етносу нерозривно пов'язана з діалектами – територіальними різновидами мови, які використовується як засіб спілкування осіб, тісно пов'язаних територією, а також елементами матеріальної та духовної культури, історико-культурних традицій, самосвідомості. Діалекти сягають глибокої давнини, є свідченням історичного розвитку народу, його матеріальної та духовної культури. Ставлення до діалектів – один із напрямків мовної політики суспільства. Ще кілька десятиріч тому в багатьох підручниках із сучасної української літературної мови авторитетні на той час мовознавці зазначали, що діалекти – це явище, яке засмічує мову, і стверджували, що діалекти відмирають, зникають, а залишається тільки літературна мова, вилучали діалектні слова з творів українських письменників. Із цього приводу Г. Аркушин зауважує: «Кабінетні вчені заявляли, що «жити» діалектизмам лишилися ніби лічені хвилини, тому треба від них якнайшвидше відмовитися і писати «чистою» мовою, а така «чиста» мова що дистильована вода – без кольору, без запаху, без смаку» [2: 22]. Тому довго у вітчизняному мовознавстві активною була саме думка про засмічення літературної мови діалектами. Хоча зрозуміло, що без діалектів ми не можемо простежити історію розвитку мови, матеріальної та духовної культури народу, його світобачення та світосприйняття, адже під час вивчення етномовної культури мовні факти відіграють значну роль. За останні 30–50 років з'явилася низка праць, які підносять діалектологію на

чільне місце, автори називають діалектологію наукою сучасного модерного мовознавства. Добре, що ми зараз, уже на початку XXI ст., можемо констатувати (на щастя!), що діалекти не зникають, а існують і далі, збагачуючи нашу літературну мову. Хоча, на жаль, усе менше на функціонування діалектних слів звертає увагу молоде покоління, бо розвиток суспільства, крім загалом позитивних зрушень, має й негативні наслідки – багато дечого негативного нового знищує позитивне старе, водночас і архаїчні мовні риси, які, на жаль, уже ніколи не будуть мовним надбанням народу.

Водночас зауважимо, що в сучасному світі загалом спостерігається тенденція до пошанування діалектів. Як зауважують учені, у Баварії 71 % населення володіє і користується діалектами, а в землі Рейнланд-Пфальц – 76 %; в Італії, де літературною мовою володіє близько 8 –12 % населення, діалектною мовою проводять театральні фестивалі, здійснюють показ кінофільмів; із великою пошаною та піклуванням ставляться до своїх діалектів японці [11: 139]. Таку ж тенденцію спостерігаємо сьогодні і в Україні, оскільки українські діалекти впродовж останніх десятиріч приваблюють дослідників, насамперед діалектологів, як надійне джерело інформації, як свідки минулого народу, як той скарб, у якому зберігається мудрість поколінь, світогляд і вподобання етносу, його духовність і культура.

На нашу думку, поняття діалектної мови багато де в чому ототожнюється з поняттям рідної мови, про роль і значення якої для духовного розвитку сказано багато. Зокрема, І. Огієнко у відомій праці «Наука про рідномовні обов'язки» основними ознаками рідної мови кожної людини вважав духовне начало, нерозривний зв'язок із мовою батьків, мовою етносу, до якого людина належить, і культурою народу. На його думку, рідна мова – найважливіша основа, на якій зростає духовно й культурно кожний народ. Рідна мова – найміцніша основа духовного об'єднання кожного народу, у ній зосереджені глибини його духовної культури. Учений наголошував на нерозривному зв'язку віри та рідної мови, бо рідна мова – то основний родючий ґрунт кожної віри, то шлях до Бога, оскільки сова є основою духовної сили та духовного об'єднання, формування духовної культури, спільних для етносу духовних цінностей [13].

Водночас Ф. Бацевич у монографії «Духовна синергетика рідної мови» розуміє синергетику рідної мови як вияв людського духу, найважливішими

ознаками рідної мови вчений вважає її духовну сутність і синергетику. Зокрема, учений зазначає: «Духовно мова постає як глибинно антропоцентричний, притаманний лише людині вияв її сутності, як усвідомлення, осмислення, розуміння й оцінка явищ зовнішнього і внутрішнього світів, а також як підсвідомі чинники, що притаманним лише конкретному етносу способом виявляються в мові. Людський дух творить з істоти людину, він нерозривно пов'язаний зі специфічною символічною системою – живою природною мовою» [3: 4].

Загальновідомою й правильною є думка, що діалекти – основне джерело збагачення й розвитку літературної мови, тому що життєдайні можливості усного народного мовлення мають потужний вплив на морфемну, морфологічну, лексико-семантичну та синтактичну підсистеми літературної мовної системи, яка є засобом консолідації народу. Без народної мови в нас не було б і багатой літературної мови, бо ж кожна літературна мова створювалася на народній основі. Тому літературна мова доти живе, доки поповнює свої скарби живлющими соками діалектів. Якби припинився доступ говіркових слів, літературна мова замулилася б і вмерла, адже її будівельним матеріалом є діалектизми.

У сучасних умовах у середовищі освічених людей функціонує таке явище, як ділінгвізм – володіння літературною мовою і однією з діалектних форм спілкування [2: 20], яке є свідченням загальної культури людини як громадянина країни і її нерозривного зв'язку з рідною землею, зі своєю малою батьківщиною, є виявом глибокого патріотизму та усвідомлення себе як продовжувача роду та нації.

Цілісне сприймання діалектного мовлення як основної форми спілкування сільського населення, яке найбільше зберегло говіркових рис, де досі залишилися давні вірування, традиції, обряди, система світобачення, – діалектні тексти, які упродовж останніх десятиріч стають важливим джерелом дослідження не тільки мовної картини світу українців, а й неоціненним джерелом для інших наук. Варто зазначити, що опубліковані упродовж останніх років діалектні тексти демонструють різноаспектні сфери життєдіяльності людей, водночас особливо хочемо звернути увагу на аспекти збереження в них вірувань етносу, ставлення до релігії, церкви, самоідентифікації як однієї з етнічних груп українського народу насамперед на тих теренах, які відірвані від українськомовного діалектного континууму. З огляду на це хочемо акцентувати увагу на збірникові діалектних текстів

Г. Аркушина «Голоси з Підляшшя», у якій, як зазначає автор, представлено розповіді про сім'ю, звичаї та обряди, про те, що їй досі болить, перекази й бувальщини [1: 16]. Зокрема, хочемо відзначити тексти про Православ'я, про церкву, про відзначення різних свят – Різдва, Водохреща, Великодня, Провідної неділі, Юрія, Трійці, Спаса тощо, які мешканці Підляшшя святкують за православними канонами, за тими традиціями, які передавалися з покоління в покоління, ходять на богослужіння до православних церков, які ще подекуди тут збереглися, і вважають себе православними.

Крім того, для сучасної науки важливими є записи діалектного мовлення з тих теренів України, які зазнали міграційних процесів, зумовлених насамперед екстралінгвальними чинниками. Це передовсім стосується так званої Чорнобильської зони, яка є територією Середнього Полісся, оскільки вона потерпіла від аварії на ЧАЕС, наслідком чого стали інтенсивні міграційні рухи, які призвели до глибоких демографічних змін у межах середньополіського діалекту, який як діалектна цілість перестав існувати. З огляду на це хочемо відзначити два збірники діалектних текстів – «Говірка села Машеве Чорнобильського району» [5] та «Говірки чорнобильської зони» [8], які репрезентують матеріал про духовну та матеріальну культуру, господарювання та світогляд поліщуків, які зараз відірвані від свого мовного мікросоціуму, проте зберігають у пам'яті минуле життя, позначене моральністю, шанобливим ставленням до старших, до релігії й церкви. Представлені тут тексти – це своєрідний духовний пам'ятник мешканцям архаїчного куточка Славії та їхній духовній культурі, який зберігає задовану в тексті ментальність поліщуків.

Водночас не можемо оминати увагою опубліковані тексти із Середнього Полісся у виданні «Єдність у різноманітності. Поліщуки» [10], адже в них не тільки репрезентовано мовлення архаїчної території Житомирщини, яке відзначається унікальністю й неповторністю збереження реліктових рис, а й відображено матеріальну культуру поліщуків, їхні промисли та особливості ведення домашнього господарства, а також духовну культуру населення Полісся, репрезентовану в слові, про що свідчать записи різноманітних традицій, звичаїв, обрядів, міфологічні уявлення та вірування, розповіді про шанобливе ставлення до релігії та церкви, до природи й людей, що є частиною духовності поліщуків.

Зазначимо, що українська діалектна текстографія наразі нараховує значну кількість праць, у яких представлено матеріал із різних зон українського

діалектного континууму. З-поміж них виділяємо збірники текстів із території середньої Наддніпрянщини, які важливі з огляду на забезпечення повноти представлення інформації про середньонаддніпрянський діалект як основу літературної мови [6; 7], у яких насамперед акцентуємо увагу на записах мовлення про традиційну духовну культуру, зокрема про мораль, родильну, весільну та поховальну обрядовість, про ставлення до церкви, що свідчить про нівелювання, але хоча б часткове збереження цих народних устроїв життя й сьогодні.

Отже, значення діалектних даних із року в рік стає важливішим і їх роль зростає, оскільки ними користуються вчені різних галузей знань, бо жива народна мова віддзеркалює матеріальну та духовну культуру етносу, є свідченням історії народу та його мови; без знань народних говорів не можна пояснити низки лінгвістичних процесів у сучасній українській літературній мові; знання діалектів розширює світогляд мовця, робить людину причетною до історії свого народу, його минулого, сучасного, майбутнього, і саме за допомогою діалектів носій мовлення певної території усвідомлює свою самобутність, унікальність, має здатність порівнювати себе з іншими носіями української народної мови усього українськомовного континууму, бо є представником певної етнічної групи з давнім глибоким корінням, світоглядом, духовністю, шанобливе ставлення до яких потрібно прищеплювати молодому поколінню для забезпечення гідного прийдешнього народу й мови. Цьому сприятиме подальше дослідження діалектів українського етномовного континууму, збирання й уведення до наукового обігу нового автентичного матеріалу як надійної емпіричної бази для майбутніх досліджень українських діалектологів, у яких буде збережено не тільки говіркове слово, а й культура й духовність, репрезентована в ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Григорій. Голоси з Підляшшя (Тексти). Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі України, 2007. 536 с.
2. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія : Навчальний посібник з регіональної діалектології «Українська мова і література. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 256 с.
3. Бацевич Флорій. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 192 с. (Серія «Монограф»).

4. Василенко В. А. Духовність як етнолінгвістична константа в умовах євроінтеграції [Текст]. *Україна в контексті євро інтеграції : матеріали доповідей і виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, 1-3 грудня 2005 року*. Суми : СумДУ, 2005. С. 33–35.
5. Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. І. Тексти / Уклад. Бідношия, Ю. І., Дика Л. В. К. : Довіра, 2003. 456 с.
6. Говірки Західної Полтавщини : Збірник діалектних текстів / Упоряд. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2012. 324 с.
7. Говірки Південної Київщини : Збірник діалектних текстів / Упоряд. : Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина. Черкаси, 2008. 370 с.
8. Говірки чорнобильської зони. Тексти / Упоряд. : П. Ю. Гриценко та інші. К., 1996. 358 с.
9. Гриценко Павло. Просторінь народного слова Гуцульщини. *Голянич Марія. Мовний портрет села Тюдів*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2019. С. 4-10.
10. Єдність у різноманітності. Поліщуки. *Навчально-методичний посібник* / Упорядн.: Мойсієнко В. М., Гримашевич Г. І. Житомир, 2018. 144 с.
11. Іванишин Василь, Радевич-Винницький Ярослав. Мова і нація. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1994. 218 с.
12. Литвиненко Я. О. Текстовий супровід у роботі експлоратора за програмою. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. К., 2015. С. 271–287.
13. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Українська академія друкарства; Фенікс, 1995. 46 с.
14. Соціологія : словник термінів і понять / Уклад. Є. А. Біленький, М. А. Козловець, В. О. Федоренко / за заг. ред. М. А. Козловця. Житомир : Вид-во «Волинь», 2003. 236 с.

Г. М. Добролюжа
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
канд. філол. наук, доцент

**Соматизм *голова* як один із базових концептів української
етнолінгвістики та етнокультурології
(на матеріалі діалектної фразеології)**

На сьогодні збір, укладання та всебічний аналіз діалектного фразеологічного матеріалу був і залишається надзвичайно актуальним, оскільки наукове опрацювання зібраного матеріалу дозволяє визначити склад, змістове наповнення та світоглядний потенціал ареальної фразеології, регіональні спільні та відмінні риси фразеологічних одиниць (далі – ФО), а також слугує невичерпним джерелом поповнення для загальноукраїнської фразеологічної скарбниці. Важливим також є соціологічний та соціолінгвістичний аспекти, адже, аналізуючи змістове наповнення ФО, можна простежити спільні світоглядні, культурологічні, релігійні, господарсько-побутові риси усіх регіонів України.

Аналіз останніх досліджень. У певні періоди фразеологізми вивчалися з різних кутів зору (семантичного, структурного, когнітивного, стилістичного тощо), однак сьогодні активно використовується концептуальний принцип, який передбачає дуалістичний аналіз змісту і форми фразеологізму, тісний зв'язок з усіма реаліями побутового і духовного життя українців. Термін *концепт* (з лат. *conceptus* – 'поняття', 'думка') є надзвичайно багатозначним поняттям, оскільки містить десятки тлумачень і є знаковим для багатьох сфер діяльності людини, зокрема це базове поняття для цілої низки гуманітарних наук – філософії, логіки, лінгвістики, семіотики, психології, етнолінгвістики, психолінгвістики.

Пізнання і вивчення явищ навколишнього світу за концептним принципом уважали перспективним і розробляли європейські лінгвісти (М. Барсалоу, Р. Джекендофф, Ф. Джонсон-Лерд, А. Пейвіо, К. Шварц), пізніше їхні погляди підтримали російські (С. Аскольдов, К. Кубрякова, Ю. Степанов) та українські мовознавці (А. Білецький, М. Кочерган, М. Алефіренко, В. Ужченко, Ж. Соколовська, Л. Лисиченко, Л. Іванова,

Л. Синельникова, Л. Пелепейченко, В. Жайворонок). Особливо активно принцип *концепту* на українському мовознавчому ґрунті розробляє проф. О. Селіванова, яка трактує концепт як «...інформаційну структуру свідомості, різносустратну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії...психічних функцій свідомості й позасвідомого» [5: 256]. Сьогодні концептний принцип аналізу явищ навколишнього світу набуває поширення у світовій лінгвістиці, оскільки, на думку проф. В. Ужченка, принцип концепту – «це практично невичерпний комплекс культурно зумовлених уявлень про предмет, явище чи ознаку в певній культурі» [7: 295].

Саме у цьому руслі світових лінгвістичних тенденцій рухається й вітчизняне мовознавство, зокрема надзвичайно потужно розвивається відносно нова лінгвістична наука *етнолінгвістика* (із грец. *ethnos* 'народ' і франц. *linguistique* 'мова'), яка «вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної та духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією» [1: 164]. Концептний принцип аналізу знакових явищ української ментальності дає можливість комплексно розглянути матеріальну та духовну культуру українців, зрозуміти взаємозв'язки та взаємовпливи – це підтверджується тезою проф. В. Жайворонка, що «за концептом стоїть не лише предметна віднесеність, предметний смисл, але й слово – ім'я реалії, слово-знак як певна інтелектуально осмислена сутність, як субстанція значуща, або знак смислу» [3: 10]. Для аналізу базових етноконцептів було запропоновано сучасні методи досліджень – когнітивний, фреймово-семантичний, семіотичний, логічний аналіз мови, а також метод етнопсихоаналізу.

Виклад основного матеріалу. В українській народній традиції виділяють сотні знакових концептів, які є світоглядними для кожного українця. Мовознавці, етнолінгвісти та культурологи намагаються опрацювати і донести до реципієнтів інформацію про базові для українського етносу концепти-символи, адже під впливом глобальних та регіональних процесів нівелюються народні традиції, забуваються народні свята і вірування, звужується і збіднюється ареал діалектного мовлення, занепадають народні ремесла.

Слід зазначити, що етноконцепти як виразники народного світобачення зазнають постійних обґрунтувань та уточнень, а то й змін, наприклад,

сакральні для наших пращурів символи-концепти *кожух, шапка, пояс, фартух, запаска, вінок, хустка, сорочка* почасти втратили глибинний зміст, натомість молодь підняла до рівня концепту сучасні одяганки, наприклад, *джинси*.

Метою статті є змістовий аналіз фразеологізмів, що містять один із знакових українських етноконцептів – це концепт-соматизм *голова*, оскільки саме цей концепт характеризує інтелектуальну складову світобачення українця; а також порівняльний аналіз діалектних ФО, які функціонують на території трьох українських наріч.

В українській мові найдавнішим шаром лексики є назви частин тіла. Практично усі соматизми (грец. *sôma (sômatos)* – 'тіло') успадковані ще з індоєвропейської мови і співзвучні у різних мовах. Лексема *голова* також праіндоєвропейського походження, вона утворилася від **golva* і має численні похідні: *голівка, головка, головиця, головань, головач, головко, головатий, головастик, головоломка, головоріз, головешка, головосік, болиголов, адамова голова* тощо. В українській мові та культурології лексема-соматизм *голова* – багатозначна: 1) 'частина тіла вище шії людини і тварини, в якій міститься мозок'; 2) 'одиниця худоби'; 3) 'посада'; 4) 'велика квітка (суцвіття)'.

У народній традиції *голова* – це етнокультурний символ, який доповнюється значеннями: 'той, хто попереду'; 'головний'; 'розумний'; 'дуже важливий'.

Народна весільна традиція зберігає обряд *покривання голови* нареченої фатою, а після весілля – хусткою як засіб від зурочення та злих чар. Здавна в Україні існує звичай *правити голову* – це коли повитуха надає голівці новонародженої дитини круглішу форму, тому що кругла голова завжди була ідеалом краси.

Компонент *голова* є смисловим центром багатьох народних сентенцій-повчань: *Не бий по голові, не цілуй у сраку; Одна голова добре, а дві – краще* (варіант: *Змій Горинич*); *Не з глови мови не з дупи поперджене; У штанах похорон, а у голові весілля; Валили з хворої голови на здорову*.

Голова – найважливіший орган людини, протиставляється серцю за віссю *розум – душа*, тому є об'єктом уваги не лише філософів та поетів, а й численних знахарок, котрі вважали, що *калі довга балить галава, значить скула в галаве* (с. Листвин Овруцького району), і лікували хвору людину розтопленням воском, викачуванням яйця і накладанням рук.

Надзвичайно потужно компонент *голова* використовується у структурі народних порівнянь, фразеологізмів, приказок, прислів'їв, сюжетах казок, текстах пісень та поезій.

У фразеології компонент *голова* здебільшого характеризує розумову, інтелектуальну та вольову сфери діяльності людини; проілюструвати цю тезу можна на прикладі ФО, які активно функціонують на території усіх трьох наріч української мови – північного (ПН), південно-західного (П-ЗН) та південно-східного (П-СН):

'розумний':

ПН [2: 42-46]: *Голова на плечах; Світла (тверда) голова; Голова варить; Людина з головою; Мати кібіту (лій, олію, смалець) в голові;*

П-ЗН [4: 78-89; 8]: *Що голова, то розум; Та ж не буде голова за фостом іти; Мудра голова не дбає на дурні слова; Добрій голові досить дві слові; Мати глuzzi в голові; Засвітліло в голові;*

П-СН [6: 66-68]: *Бита голова; Мати голову на плечах;*

'дурний':

ПН: *Голова напхана половою; Цвела голова; Голова з вухами; Вумний як бараняча голова; Голова як баняк, а розуму ніяк; У головах низько;*

П-ЗН: *У голові мишки бігають (не всі вдома, не те, курячий мозок); То міні голови не чіпаєть ся; То міні з голови випало; То ми сі не може в голові помістити; На голову впасти; Має заворот в голові; Дурна голова не посивіє ані не полисіє; Голова не до ради, а зад не до крісла; В голові сім літ не метено; В голові му вилами укладали; Без голови і ногам лихо; Без сьомої клепки в голові; Дурний на всю голову;*

П-СН: *Не дружити з головою; В голові дірка (жужжалка, одні опилки, валети, зелені овочі, солома, міні-бікіні, солома з половою б'ється, тридцять люте, цепка спала, февраль гуляє, сто пудів диму, сквозняк гуляє); Дев'яносто дев'ять у голові;*

'брехливий':

ПН: *Голову морочити; Задурити голову;*

П-ЗН: *Жидівська голова; Голову кому завернути; Баламутити голову;*

П-СН: *Уступити в голову;*

'запальний':

ПН: *Гаряча голова; З тараканами в голові;*

П-ЗН: *Тошибай-голова!; Змив му голову порядно; Стояти на голові;*

'впертий':

ПН: *Хоч кілок на голові теши; Хоч головою об стіну бийся;*

П-ЗН: *Хоть головою наложити, а на своїм наставити; Хоць би на голову став, та не вступлюся; Не задирай голови до гори, бо скоро її опустиш; Заїхало в голову як штири фіри сіна; Хоч клин (кілля) на голові теши;*

'нахабний':

ПН: *Сісти на голову; Ходити на головах (на голові, по голові);*

П-ЗН: *Скакати по голові; Насрати кому на голову; По голові їздити; Нехай мнов твоя голова не болит; На голову робити;*

'байдужий':

ПН: *Ні в голові ні в сраці; Ховати голову в пісок; На голову не капає;*

П-ЗН: *Що з голови, то й з мислі; То не твої голови робота; То не твоя голова до того; До голови не брати; Головов кивати; Зсунуло з голови; Зсунувся чирик з голови; Зсунуло з голови як мотузок зу шиї;*

П-СН: *Хоч по голові ходи;*

'хворий':

ПН: *Голова тріщить; Голова йде обертом; Помутило в голові; В голові замакітрилось; Голова не срака – зав'яжи та й лежи;*

П-ЗН: *Як голова болит, то все тіло не може; Голова болит, аж вочи заступає; Голова тріскає (закрутилась, замакітрилась);*

'непорядний', 'легковажний':

ПН: *В голові вітер гуляє; В штанах похорон, а в голові весілля;*

П-ЗН: *В нього у голові дідько жениться; Голова сивіє, а розум шаліє; Від голови риба смердить; Баламутити (закрутити) голову;*

П-СН: *Гадюча голова;*

'запам'ятати':

ПН: *Вбити в голову; Зайшло в голову; Тримати в голові;*

П-ЗН: *Узяти в голову; Вдовбати собі в голову;*

'забути':

ПН: *У голові дірка; Злупити (викинути, вилетіло, вишибло) з голови;*

П-ЗН: *Голову загубити; Випало (виплигло) з голови; В голові не втрималося (перемкнулося);*

'думати':

ПН: *Голову зламати (сушити, забивати, мастити); З голови не сходить; Полазити в голові; Забрати собі в голову;*

П-ЗН: *Щось я в своїй голові пошныипив; Щось му до голови вдарило; Тут би добре головою покрутити; То ми з голови не сходить; То ми в голові вертиться; Голова облазить; Сушити голову;*

'набридати':

ПН: *Морочити (мозолити, гризти, проторохтіти) голову; Не йти з голови; Гавати над головою; Жувати голову;*

П-ЗН: *Не ламай собі моєї голови; Брати до голови; Висіти над головою; Голову морочити;*

П-СН: *Через голови плизати; Голову проторохтіти;*

'ризикувати':

ПН: *Голову покласти (підставити, скрутити, втратити, втопити, звернути, сунути); Головою накласти (важити, відповідати);*

П-ЗН: *Голова з карку злетіла; На свою голову кракай; За всі голови пропадай; Голова за голову; Без голови підеш;*

'сумувати':

ПН: *Похнюпити (вішати) голову; Поникнути (битися) головою.*

П-ЗН: *Спустити (похнюпити) голову; Голова ми схне;*

'безнадія, невдача':

ПН: *Голову зав'язати (чухати, намити); Вище голови не стрибнеш; За голову взятися; Головою об стіну битися;*

П-ЗН: *Хоць би дві голови мав, то тут не порадить; З печі та на голову; Стратив голову до решти; Нема де голови притулити;*

П-СН: *Як з помитою головою; Головою об лід битися;*

'дурниця':

ПН: *І на голову не налазить; У голові не вкладається.*

П-ЗН: *Тут нема ні голови ні фоста; Голови му не держит;*

П-СН: *І на голову не причепиш.*

Аналіз концепту-соматизму *голова* у фразеологічному матеріалі трьох українських наріч дозволяє зробити певні висновки:

1. Соматизм *голова* дійсно виступає українським етномаркером, який має чітко визначену символіку – розум, мудрість, душевний стан, керування, значущість.

2. Кожен терен України має ендемічні, властиві лише для цього регіону фразеологізми: наприклад, на Слобожанщині В. і Д. Ужченки зафіксували ФО *Голова болить [у чого] 'щось розбите, поламане, зіпсоване'* – стосується

предмета, хоча абсолютна кількість ФО будь-якого регіону – антропоцентрична.

3. Переважна більшість фразеологізмів із компонентом *голова* характеризують інтелект людини, розумову діяльність як позитивну, так і негативну. Негатив ('дурний', 'забудькуватий', 'неуважний', 'упертий', 'байдужий') переважає, оскільки – це є відхилення від норми, легко і весело коментується стосовно сторонніх осіб.

4. Чимало ФО з компонентом *голова* є спільними для усіх трьох наріч української мови: *Голову положити; Солом'яна голова; Кінська голова; Козяча голова; І на голову не причепиш; Брати до голови; Голова варить* тощо. Такі семантичні, структурні та стилістичні паралелі свідчать про тісний взаємозв'язок між усіма регіонами України – мовний, господарський, культурний і духовний.

Подальшу перспективу наукових досліджень убачаємо в опрацюванні інших знакових концептів української етнокультури, проведенні смислових, структурних, етнолінгвістичних та психолінгвістичних паралелей у наріччях української мови для встановлення закономірностей утворення та функціонування базових етноконцептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко П. Ю. Етнолінгвістика: Українська мова. Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. К.: Укр. енцикл., 2000. 752 с.

2. Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир: ПП Туловський, 2010. 404 с.

3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси. К.: Довіра, 2007. 262 с.

4. Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський: ТОВ Рута, 2019. 412 с.

5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

6. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східно-слобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ: Альма матер, 2002. 263 с.

7. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 494 с.

8. Франко І. Я. Етнографічний збірник. Галицько-руські народні приповідки. Т. XVI. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object> (дата останнього звернення 31.01.2020).

Semantic and functional changes stimulated by convergent processes between national varieties in present-day English lexis

One of the factors that may bring noticeable changes in the use of present-day English lexemes, affecting their semantic structure, or leading to shifts in functional characteristics, can be the natural process of convergence between different national varieties of English. Different aspects of the convergent tendency based on the common language development can also be favoured by transformations in the sociolinguistic contexts of English caused by the general movement to world globalization.

National varieties of English historically arose in different parts of the world as a natural consequence of dissemination of English that followed the colonial, political, economic and cultural expansion of English speaking communities. Richard Hogg, the General Editor of *The Cambridge History of the English Language*, writes “But process of emigration and colonization then gave rise to new regional varieties, many of which have now achieved a high degree of linguistic independence, and one of which, namely American English, may even have a dominating influence on British English.” [7: XV].

If treated as a separate entity, a national variety of English can be perceived as a functional subsystem of the language with some deviations in pronunciation habits, grammar and vocabulary usage. Consequently, deviations in usage of some lexemes of common origin in native varieties are peripheral in character and only show the marginal variation within the frame of the same language system of English. These divergences have developed in speech of English-speaking communities separated by space in different historically conditioned environments. Of all overseas varieties, North American English stands out as forcible rival to British English worldwide.

Changes in the main dimensions and characteristics of the sociolinguistic contexts of English today have led to a much closer contact of speakers of different native varieties.

Communication, usually in oral discourse, may activate the process of convergence that can bring about levelling phenomena between native varieties blurring the lexical or semantic distinctions in use of some lexemes. In this case, the deviations can mostly reveal themselves in the frequency of realizations in each of the native varieties.

Convergent processes between the national varieties of English can take various forms. Firstly, introduction of new lexemes that have no lexical equivalents in other varieties of English, as, for example, the lexemes *radio* (1915), *video* (1951) originally US English, *fridge* (1935) originally British English.

Introduction of new collocations or phrases characteristic of one national variety into the others. The phrase *to hand it to someone* that appeared in 1916 in US English usage with the meaning *to acknowledge someone's superiority* has been completely adopted in British usage in the meaning *to show that someone has been successful or skillful*: 'I mean you've got to hand it to her, she's brought up those three children all on her own'. 'You've got to hand it to her – she's a great cook'. [2; 3; 5; 6; 9].

The lexeme *broadsheet*, in British usage since 1705 in the meaning *A large piece of paper printed with information on one side only*, developed the meaning *A newspaper with chiefly pages of a size larger than those of a tabloid*, and later *A newspaper with a large format, regarded as more serious and less sensationalist than tabloids* [3; 5; 9]. Both meanings, though perceived as chiefly British, are penetrating into US English usage, for example: 'Hughes, 59, is an African American resident of the East Side who publishes a free weekly *broadsheet* called the San Antonio Herald News'. – Gilbert Garcia, ExpressNews.com, "Trump supporters stand by their man: 'He's a pompous, arrogant jerk,' says one. 'But that's what we need now.'," 11 Oct. 2019. 'The *broadsheet* started publishing as a tabloid this week for the want of newsprint'. – Mary Beth Sheridan, Washington Post, "Nicaragua's Ortega is strangling La Prensa, one of Latin America's most storied newspapers," 4 Aug. 2019 [5].

Secondly, introduction of new lexemes that have lexical equivalents in other varieties of English. The British adjective *downmarket*, that is a lexical equivalent to North American English adjective *downscale*, infiltrated USA English usage with the spelling *down-market* (1969) in the meaning *relating to lower-income customers (a down-market tabloid)*. This meaning is a development of British usage of the lexeme in the sense *relatively inexpensive or less prestigious*: an

interview for the downmarket tabloid [3]. Here are some more illustrations to the point: *‘Many broadsheet readers are snobby about the tabloid format, simply because it’s associated with more downmarket content’*. *‘A downmarket sausage can contain less meat than other ingredients such as soya, artificial additives and coloring, cereal, rusk and e numbers to prolong its supermarket shelf life’* [3].

Thirdly, an increase of the functional load of the lexeme that can lead to the levelling in usage between the national varieties. The lexemes *luggage* (1596) and *baggage* (ME), previously considered lexical equivalents distinguished by British and US English usage, have long developed into synonyms that can function in Great Britain and The USA alike and differ mostly by preference or frequency of usages [2; 4]. In some communicative situations, they may function as complete synonyms, as, for example, *hand luggage* / *hand baggage*: *‘How many items of hand luggage am I allowed to take onto the plane?’* *‘Electrical equipment such as radios should be packed in your hand baggage’* [2].

Fourthly, modification of the semantic structure of common lexemes by introduction of new semantic components. The lexeme *barbecue*, a Spanish loanword, entered into English vocabulary in 1697 with the meaning “*a rude framework, used in America for sleeping on, and for smoking or drying meat over fire*” [9]. In 1733 (Merriam-Webster Dictionary) or in 1809 (The Shorter Oxford English Dictionary) in US English usage, it began to mean a social gathering especially in the open air at which barbecued food is eaten [5; 9]. In present-day British English usage, the lexeme can function in both senses: *‘food was placed to sizzle on the barbecue’*; *‘Of course, all the meals are eaten outside, cooked on the barbecue’*. *‘There are less formal meals, picnics and barbecues and the forthcoming brunch is one of these occasions’* [3]. The use of the lexeme as a mass noun *‘Food cooked on a barbecue’* is still perceived as North American usage: *‘all the barbecue he could eat’* [3; 5].

Fifthly, modification of the semantic structure of common lexemes by reconstruction of old meanings or by the shift of the register of usage, often with the loss of formerly dialectal attribution. The first usage of the lexeme *hand* in the meaning a round of applause is found in Shakespeare’s *A Midsummer Dream* (1590): *‘Give me your hands, if we be friends, and Robin shall restore amends’* (Act V, Sc. 1, l. 426 – 427).[1]. The meaning *applause* in the semantic structure of the lexeme *hand* (in singular), registered by The Shorter Oxford Dictionary in 1972, reappeared in US English use in 1890 and is still in current usage: *‘Let’s give them a big hand’*. Later this usage passed into British English and, according

to the data given by The English Oxford Living Dictionary Online, characterizes the present-day informal use: *'his fans gave him a big hand [3]'*.

Sixthly, reintroduction of outdated or dialectal lexemes with shifts in the register of usage. Some lexemes shifted register of usage in US English and have come into the British English literary usage. The lexeme *kid*, a Middle English Scandinavian loanword (1200), acquired the meaning *a child*, especially, *a young child*, originally low slang, in the late sixteenth-seventeenth centuries (1599, 1690) [9]. In US English usage, the lexeme, found in oral informal discourse, had the meaning of *a child, any young person*. As an informal Americanism, it was still in use in this sense in the eighties of the previous century. In late nineties of the previous century, only the meaning *a young person* was in especially US English usage. Nowadays the lexeme *kid* is casual in everyday spoken British English: *'I used to go to Sherington school, just over the way, and there's no way that many kids were driven to school when I was a nipper'* [3]. The lexeme *guy* (1806), after Guy Fawkes, developed the meaning *a man, fellow, chap* in US English slang in 1896, and was still marked as such in the sixties of the previous century. Since the late nineties of the previous century, the meaning *a man* has become dominant in informal British usage: *Here was a friend, just a regular guy who liked a drink, was a hit with the girls, and had a successful business.'* [3]. *'Dave is a nice guy when you get to know him'* [4]. The British usage of the plural form *guys* in an informal address to a group of people of either sex, still marked as especially North American, can indicate to the process of the penetration of a new form of address into British informal usage *'you guys want some coffee?'*.

Due to the changes in the sociolinguistic contexts of contemporary evolution of the English language as a system, the interaction of lexical units from different national varieties of English may be an obvious and influential factor that increases the communicative potential of the language. Various types of modification of the semantic structure of the lexemes under influences of different national varieties expand and enrich the common lexis of English as a whole entity.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. A Modern English Dictionary on Historical Principles [The Oxford English Dictionary] / edited by James A. H. Murray, by Henry Bradley, William A. Craigie, C. T. Onions / In 10 volumes. The 1933 edition with supplement. Oxford:

At the Clarendon Press, New York: Macmillan and Co, Vol. V (Part 1), 1901. 516 p. [digitized by Google].

2. Cambridge International Dictionary of English / Editor-in-chief Paul Procter. Cambridge University Press, 1995. 1773 p.

3. English Oxford Living Dictionaries Online. URL: [https:// en.oxforddictionaries.com](https://en.oxforddictionaries.com) (Accessed January 20, 2020).

4. Longman Dictionary of Contemporary English. / Ed. Director M. Mayor. Harlow: Pearson Education Limited, 2012. 2081 p.

5. Merriam-Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary> (Accessed January 20, 2020).

6. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. / Chief Editor Sally Wehmeier. Oxford: Oxford University Press, 2005. 1923 p.

7. Shakespeare W. The Complete Works / A new edition, edited with an introduction and glossary by Peter Alexander. London and Glasgow: Collins, 1973. 1376 p. (The Alexander Text of William Shakespeare).

8. The Cambridge History of the English Language. / General Editor Richard M. Hogg. Volume IV. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 761 p.

9. The Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles: [in two volumes]. Third Edition. / Revised and edited by C. T. Onions. Oxford: At the Clarendon Press, 1972. Vol. 1. 1306 p., Vol. 2. 2515 p.

**Англійські відокремлені конструкції з експліцитним суб'єктом:
підходи до вивчення**

Тенденція до економії мовних засобів, що спостерігається у більшості сучасних мов, зумовлює збільшення інформаційного наповнення повідомлення шляхом введення додаткових носіїв предикативності та вербальних засобів її вираження. Редуковані у синтаксичному плані структури вторинної предикації підвищують інформаційне ущільнення тексту та збільшують його інформаційну насиченість. Однією з актуальних проблем граматичної теорії, яка потребує опрацювання з позицій новітніх теорій мови, є визначення семантико-граматичного статусу таких складних синтаксичних утворень вторинної предикації як відокремлені конструкції. Наявність поширених і непоширених відокремлених другорядних членів речення є ізоморфною рисою англійської як мови індоєвропейської сім'ї.

У контексті цієї проблематики особливої ваги набувають відокремлені конструкції з експліцитно вираженим суб'єктом (ВКЕС) сучасної англійської мови, що є аноморфними засобами вираження відокремлених адвербіальних структур, на зразок

(1) *Katherine sat silently for a long moment, [ВКЕС **her eyes growing perceptibly wider**], [ВКЕС **the color draining from her cheeks**] [1, FNT];*

(2) *The Coroner was in his early forties, a gaunt, greying man, [ВКЕС **with thick spectacles perched at the very end of his nose**] [1, CES];*

(3) *[ВКЕС **With the Cold War over**], and the Communist Party divided, we can no longer give excuses for the shortcomings of the system, the lack of accountability [1, AHN];*

(4) *Nathan was standing defiantly, [ВКЕС **hands in pockets**], near the window [1 AD9 2];*

(5) *The Marines backed away fearfully, [ВКЕС **eyes wide**] (BNC, FRS 6);*

(6) *She was surprised he lived so poorly, [ВКЕС **him being a successful man**] [1, FNU 4];*

(7) *I yearn for a night beneath a sound roof, [ВКЕС **without insects crawling in my hair and vermin nibbling my toes**] [1, GW2 1];*

(8) *Its recommendation for a global oil strategy has so far received no recognition, [ВКЕС **despite oil being the lifeblood of industrial (modern) society**] [1, B1W 1].*

Аналізовані конструкції вирізняються низкою ідіосинкратичних особливостей, що не виводяться із властивостей компонентів, як-от:

1) бінарна структура [NP XP];

2) вторинно-предикативний тип зв'язку між компонентами (перший – вторинний суб'єкт (NP), експліцитно виражений та відмінний від суб'єкта матричної клаузи, другий – вторинний предикат (XP));

3) визначений спосіб вираження компонентів (вторинний суб'єкт є іменною групою (NP), а вторинний предикат (XP) – неособовою формою дієслова (Participle I, Participle II, to-Infinitive) або недієслівною частиною мови (NP, PP, AdvP, AP);

4) фіксований порядок компонентів (перший компонент завжди передують другому);

5) визначений тип зв'язку з матричною клаузою (аугментація за допомогою спеціальних сполучних слів (*with, without, what with, but, and*) або відсутність аугментації (безсполучниково));

5) рівноправність і взаємозалежність компонентів;

6) відносна самостійність у структурі речення;

7) відокремленість від матричної клаузи (в усному мовленні позначається інтонаційно, а на письмі – розділовими знаками, переважно комами).

Оскільки предикат ВКЕС позбавлений модальних і темпоральних характеристик особової форми дієслова, це призводить до втрати нею комунікативної автономії (тобто здатності самостійно передавати інформацію). Звідси, такі конструкції знаходячись у логічному зв'язку з матричною клаузою, зберігають власну бінарну «суб'єкт – предикатив» структуру пропозиції з відповідним інтонаційним оформленням та відбивають у своїй структурі головні семантичні відношення цільової ситуації чи події. Речення, ускладнене ВКЕС, визнаємо поліпропозиційною структурою, в якій ядерна (первинна) пропозиція представлена граматичною комбінацією «суб'єкт – предикатив», а вторинна пропозиція репрезентована відокремленою конструкцією з експліцитним суб'єктом (Рис.1):

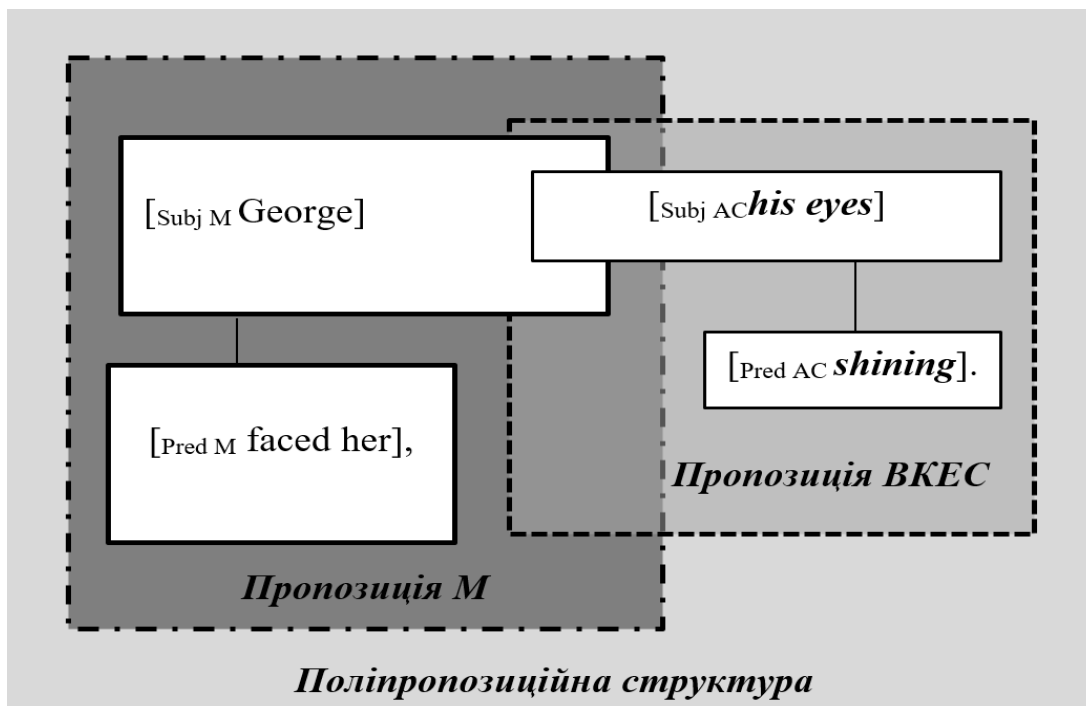

Рис 1. Поліпропозиційна структура речень з ВКЕС

У нашому дослідженні, ґрунтуючись на положеннях граматики конструкцій (Construction Grammar) як однієї з провідних сучасних теорій мови [2; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 12], відокремлену конструкцію з експліцитним суб'єктом трактуємо як один із типів КОНСТРУКЦІЇ – двосторонній мовний знак, що характеризується єдністю форми та змісту (значення/ функції), в якому певний аспект плану вираження (форми) або плану змісту (значення/ функції) не визначається з його компонентів чи з інших наразі наявних у мові конструкцій [4: 4; 9: 4; 13]. Як цілісні одиниці мови, КОНСТРУКЦІЇ є особливими некомпозиційними утвореннями з фіксованою структурою, що вивчаються у взаємозв'язку синтаксичних, семантичних і прагматичних ознак.

При вивченні конструкції природно постають такі питання: 1) яка структура конструкції, 2) яке значення конструкції, 3) як вона функціонує, 4) які семантичні обмеження накладає на свої слоти. Останнє питання є особливо важливим, адже обмеження на всю конструкцію та її елементи постає вагомою частиною знання про конструкцію. Пропонується об'єктивний спосіб визначити ці обмеження, застосувавши статистичні методи, зокрема метод колострукційного аналізу. Цей метод є сполучною ланкою між корпусною та когнітивною лінгвістикою, за допомогою якого вивчається взаємозв'язок лексики та граматики. Метод поєднує низку

аналітичних методик, розроблених Стефаном Грісом та Анатолем Стефановичем для дослідження взаємодії лексем та граматичних структур, що асоціюються з ними [14; 15;16].

Для отримання об'єктивних висновків про функціонування мовних одиниць дослідники все частіше звертаються до даних лінгвістичних корпусів. В узуально-базованій граматиці конструкцій аналіз реального функціонування конструкції у текстовому корпусі є вагомим аспектом її опису як патерну, що використовується мовцем для продукування та розуміння конвенціоналізованих та нових мовних структур. Частота вживання певної граматичної форми визнається як фактор що відбиває та впливає на репрезентацію граматичних одиниць у свідомості мовців [11; 10]. Звідси частота одиниці у корпусі свідчить про ступінь вкорінення (автоматизації) певної моделі (патерну) як конструкції. Як зазначають В. Крофт та Д. Круз, укорінення конструкції пропорційне кількості прикладів конструкції на будь-якому рівні схематичності та ступеню семантичної та формальної зв'язності прикладів конструкції [3: 309].

Таким чином, застосування термінологічного апарату граматики конструкцій у поєднанні з квантитативними методами корпусної лінгвістики дозволить розкрити механізми, що зумовлюють збільшення продуктивності та розширення діапазону синтаксичних, семантичних та функціональних ознак відокремлених конструкцій з експліцитним суб'єктом у сучасній англійській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. British National Corpus (BNC-BYU) – URL: <http://corpus.byu.edu/bnc/> (дата звернення 01.02.2020).
2. Croft W. Construction Grammar. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / edited by D. Geeraerts, H. Cuypkens. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 463–508.
3. Croft W., Cruse D.A. Cognitive Linguistics. Cambridge University Press, 2004. 356 p.
4. Felser C., Britain D. Deconstructing What With Absolutes. *The Minimalist Muse, Esser Research Reports in Linguistics*. Vol 53. 2007. P. 97–134.
5. Fillmore Ch. Syntactic Intrusions and the Notion of Grammatical Construction. *BLS* 1985. №11. P.73–86.

6. Fillmore Ch. The Mechanisms of “Construction Grammar”. *BLS*. 1988. №14. P.35–55.
7. Fillmore Ch., Kay P., O’Connor M. C. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of ‘Let alone’. *Language*, 1988. №64 P. 501–538.
8. Fried M. Construction Grammar: a Thumbnail Sketch. *Construction Grammar in Cross-Language Perspective* / edited by M. Fried, J.-O. Ostman. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. P. 11–86.
9. Goldberg A. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: University of Chicago Press, 1995. 265 p.
10. Kemmer S., Barlow M. Introduction: A usage-based conception of language / *Usage-based Models of Language* / edited by M. Barlow, S. Kemmer. Standford, CA: CSLI Publications, 2000. P. vii–xxviii.
11. Langacker R.W. A dynamic usage-based model / *Usage-based Models of Language* / edited by M. Barlow, S. Kemmer. Standford, CA: CSLI Publications, 2000. P. 1–63.
12. Ostman J.-O., Fried M. Historical and intellectual background of Construction Grammar. *Construction Grammar in Cross-Language Perspective* / edited by J.-O. Ostman, M. Fried. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. P. 1–10.
13. Riehemann S.Z., Bender E. Absolute Constructions: On the Distribution of Predicative Idioms. *Proceedings of WCCFL 18*, 1999. PP. 476–489.
14. Stefanowitsch A., Gries St. Th. Collostructions: Investigating the interaction between words and constructions. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2003. № 8(2). PP. 209–243.
15. Stefanowitsch A., Gries St. Th. Collostructions: Investigating the interaction between words and constructions. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2003. № 8(2). PP. 209–243.
16. Stefanowitsch A., Gries St. Th. Covarying collexemes. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2005. № 1(1). PP. 1–43.

НЕРОЗГАДАНИ ЗАГАДКИ СЕРЕДЗЕМЕЛЛЯ

(образи та композиція роману Дж.Р.Р.Толкієна «Володар перснів»)

«Володар перснів» став культовою книгою XX століття і зробив свого автора, професора-лінгвіста Дж. Р. Р. Толкієна (1892 – 1973) усесвітньо відомим та одним з найпопулярніших письменників. Його трилогія переросла межі літературного твору, стала біля витоків субкультури «толкієністів». Звернувшись до його міфології, вони втілили принцип навіть не вторинної (оскільки такою є творіння англійського письменника й науковця), навіть деміургів третього порядку.

Секрет незаперечного успіху та незгасаючої популярності роману Дж. Толкієна не лише у таланті письменника, що, на жаль, мав не надто широке поле для розкриття, а й у його власній – свідомій чи підсвідомій – вірі у *реальність* створеного. Для самого автора його роман був лише сторінкою у ґрунтовній, створеній ним же міфології, продовженням історії хоббітів, що полюбилися читачам після публікації казки про подорож Більбо Торбінса. У листі У. Х. Одена письменник зізнався, що «історія Більбо з перснем була найкращою логічною зав'язкою», тому й у «масштабному творі перстень одразу став Перснем з великої літери, й одразу ж виник Чорний Володар» [8: 240].

Робота над «необхідним фоном» для історії ельфійських мов» [11: 183] (як зазначив Дж. Толкієн у передмові до своєї трилогії), характеризується надзвичайною ретельністю, навіть педантичністю. Сучасник Дж. Толкієна, автор не менш відомих, аніж «Володар перснів» «Хронік Нарнії», К. Льюїс вважав реалізм однією з основних рис роману [6: 264]. Стиль оповіді Дж. Толкієна – послідовний, логічний, позбавлений поспіху та формалізму. Він (стиль) охоплює стрункність композиції, талановите нанизування подій, тонкий і добрий гумор та певний відсоток патетики.

Та зображення у творах жанру фентезі – то вже тема для наступної розвідки. Зараз же хочу докладніше зупинитися на чистих сторінках у

Червоній Книзі Західних Кордонів. Почну із низки образів, котрі, на мою думку, потребують докладнішого вивчення. Це найперше, хоч це і може здатися дивним, брак так званого історизму (назву його *псевдоісторизмом*, чи ж історизмом фентезійним) у історії племені хоббітів. По тому розмова піде про, певне, найбільш загадкового персонажа роману – веселого лісового господаря Тома Бомбаділа. На рівні ж композиції очевидною є «обірваність» фіналу. Та після смерті професора його син Крістофер віднайшов у батькових архівах кілька варіантів закінчення твору.

Поряд із наполегливою роботою важливу роль у творчості англійського письменника відіграв елемент прозріння. За свідченнями Х. Карпентера, Дж. Толкієн згадував, що якимось, перевіряючи студентські роботи, професор раптом написав на майже чистому листку паперу: «У пагорбі була вирита нора, а в нірці жив хоббіт» [2]. Ця фраза стала першою цеглинкою у моноліті героїчної епіки «Хоббіта...» та «Володаря перснів». На той момент, як пізніше згадував письменник і лінгвіст, він ще не знав, хто такі хоббіти. Коли ж на папірці перед очима з'явилося нове слово, Толкієн-дослідник почав водити рукою Толкієна-літератора, аби з'ясувати, хто такі хоббіти і чим може зацікавити їхнє життя. Наприкінці двох розповідей про їх пригоди – повісті «Хоббіт...» та трилогії «Володар перснів» Дж. Толкієн перекладає відповідальність авторства із плечей людини (самого себе) на плечі своїх героїв – відповідно Більбо й Фродо. Після мандрівки із гномами містер Торбінс вирішує написати літопис своїх пригод, а працю його продовжує племінник Фродо. Коли ж останній залишає береги Середземелля, він заповідає завершення книги Сему – своєму садівнику й найближчому другу. У короткому казковому зачині до повісті «Хоббіт, або Подорож туди й назад» автор подає лише коротку портретну характеристику маленьким створінням («на зріст доходять до поясу дорослій людині» [11: 8]), наголошуючи на принципових відмінностях між представниками різних рас створеного ним світу («вони (хоббіти) – не гноми: вони нижчі, та й борода ніколи не мали» [11: 8]). У «Хоббіті...», котрий за задумом письменника був дитячою казкою, Дж. Толкієн не заглиблюється у історичний екскурс: «Зараз, – говорить він, – хоббіти стрічаються дуже рідко» [11: 8].

У «Володарі перснів», набагато ґрунтовнішій псевдоісторичній розвідці таких ретроспекцій більше, вони інформативніші. По-перше, це пролог, по-друге – розповідь Гендальфа про історію персня, викладена у розділі «Тінь минулого», в якій, як відзначає С. Кошелев, «проблеми особистої біографії

набувають історично значимих рис» [5]. Коротку історичну ретроспекцію привносить, певне, один з найтаємничіших образів роману – Том Бомбаділ. На ньому докладніше зупинюся нижче, зараз же зазначу, що ця ретроспекція має на меті утвердження сили, могутності й віку Господаря Прадавнього Лісу, який важко виміряти, а не наповнення твору історизмом. Він розповів своїм маленьким гостям про перших ельфів, що з'явилися в Арді, про таємні й темні помисли дерев та ентів, покликаних їх берегти, про зведення і зруйнування фортець, про війни між князівствами. Ретроспекція у тілі твору набуває рис ліричного відступу.

Крім того, «реальність» існування народу хоббітів увиразнюється порівнянням їх із своїми сучасниками-англійцями, до якого професор вдався у приватному листуванні. Де в чому автор стає літописцем Третьої Епохи (маємо феномен злиття голосу автора й оповідача), для якого представники цього племені були непомітними на фоні історичних зрушень, незважаючи на їх вирішальну роль у Війні Персня. «Третя Епоха Середземелля давно минула, з того часу навіть обриси земель змінилися, та хоббіти, без сумніву, живуть там, де й жили» [11: 189], – говорить автор у пролозі до роману, підкреслюючи, що ані для нього, ані будь для кого це не може бути цікавим.

Том Бомбаділ – найнеповторніший із героїв Дж. Толкієна. То, напевне, експеримент самого письменника, або ж сюрприз, котрий йому піднесло його ж творіння: згідно законів квесту він з'являється нізвідки, щоб урятувати героїв від озлобленого Дядька Верби.

Цей персонаж є живим втіленням Аристотелевого уявлення про щастя, уособленням юнгівського архетипу самоті, що охоплює іпостасі Бога-творця й індивіда, є особистістю самодостатньою. Разом зі своєю прекрасною схожої на німф із давньогрецьких міфів Золотинкою він створює гармонійний статичний мікросвіт у Всесвіті Дж. Толкієна. Тож сила його також і у постійному відчутті щастя. Його біограф Х. Карпентер, стверджує, що «чоловіча атмосфера» творів письменника визначена подіями з життя науковця і письменника. Так будучи віддаленим від коханої Едіт, Дж. Толкієн «усі задоволення і відкриття [...] мав ділити [...] з людьми своєї статі, тому він мимохідь звик асоціювати більшу частину радощів життя із чоловічою компанією» [2: 75], що, в той же час, не мало нічого спільного із гомосексуальністю.

Художній світ Дж. Толкієна є переважно чоловічим: холостяк Більбо вирушає у подорож разом із тринадцятьма гномами; дев'ять чоловіків-

хранителів персня у першій частині трилогії «Володар перснів» є антиподами дев'яти назгулів – колишніх королів і полководців; головними героями малої прози письменника «Фермер Джайлз із Хему», «Коваль з Великого Вуттона», «Лист Ніггля» також є чоловіки. Рід гномів у деміургійному дискурсі Дж. Толкієна приречений на холостяцьке існування, оскільки жінки у цьому грубуватому племені народжувалися надзвичайно рідко, тому їх пристрасна відданість ковальській справі може розглядатися як сублімація родинної нереалізації. Чоловічим є і світ ентів. Їх жінки збереглися лише у піснях і переказах. Їх пошук стає для чоловічої половини чимось на кшталт релігійного паломництва. Для хоббітів, яких письменник в одному з інтерв'ю визначив як «звичайних англійських селян», що «зображені низькими на зріст, оскільки це відображає характерну для них бідну уяву, але [...] брак мужності та внутрішньої сили» [2: 274]. Спокійне подружнє життя є нормою для хоббітів. У пролозі до «Володаря перснів» Дж. Толкієн відзначив, що «самітники на кшталт Більбо та Фродо Беггінсів були винятком» [11: 194]. Самотнім є Гендальф; для Арагорна, майбутнього короля Гондору, метою квесту стає найперше прекрасна ельфійка, а потім вже трон. Володіння артефактом влади й злої волі для героїв сублімує родинне щастя. У зв'язку з цим згадаймо, що перстень, коло загалом трактується як символ вічності, безкінечності та циклічності, а перстень у трилогії Дж. Толкієна, на думку К. Корольова, є «літературною квінтесенцією міфологеми кільця» [3: 314]. У подібному ракурсі образ Господаря Лісу також вирізняється: самодостатність робить його невразливим до згубної влади персня.

Сам себе Том називає Старішим: «Ви хочете знати моє ім'я? Що у ньому є? Коли позбавити нас імен, чи припинимо бути тими, хто ми є? [...] Я... Я Старійший – ось єдина відповідь» [11: 304]. Цікавим є синтез внутрішньої гармонії та самодостатності цього персонажа із відособленим ставленням до самого себе, про що свідчить вживання третьої особи: «Том був тут раніше за ріки й дерева. Першу дощову краплю пам'ятає він, перший жолудь» [11: 304]. Не дивно, що прихильники творчості Дж. Толкієна припускали, що за маскою веселого лісового мешканця, зодягнутого у яскраві різнокольорові шати (мав ім'я та зовнішність ляльки, що належала сину Дж. Толкієна) письменник «приховав» самого творця Еру Ілуватара. Хоча письменник і заперечив це, все ж така *самовідособленість* наводить на алузію про християнську віру у синтез Божественної сутності та існування в кількох іпостасях.

Як і у випадку з хоббітами, Дж. Толкієн розставляє акценти щодо недостатнього розкриття образу Хранителя Лісу, говорячи, що навіть Гендальфу небагато про нього відомо.

На відміну від Гендальфа (майара Олоріна), водночас войовничого, оскільки є слугою «потаємного вогню» [11: 485], та сповненого співчуття до всього живого (бо ж був одним із учнів-послідовників вали Нієнни), Том з однаковою зовнішньою легковажністю ставиться і до озлобленого Дядька Верби, і до привидів з кургану, і до єдиного персня. Коли четверо хоббітів залишають його привітний дім, аби продовжити свій квест, то незабаром потрапляють у смертельно-гіпнотичний полон привидів. Перебуваючи вже на маргінесі двох світів вони знаходять у собі сили звернутися по допомогу до потужної сили Господаря Прадавнього Лісу. У такому контексті він (Том) є уособленням великої життєдайної енергії, що перемагає смерть.

Том є персоніфікованим уособленням природи та влади над нею. Проте ця влада особливого характеру: «Володіння було б для нього аж надто важким тягарем [...], – говорить про нього дружина. – Дерева, трави та усі тутешні жителі живуть самі по собі та належать лише самим собі. А Том Бомбаділ – то Господар! Йому відомі усі таємничі стежки, усі приховані броди. Удень та вночі гуляє він лісом, танцює на верхів'ях пагорбів, не стрічаючи перешкод, не маючи страху. Він Господар, одвічний Господар» [11: 298].

Письменник знайомить нас із цим персонажем шляхом нанизування звукових образів: крики хоббітів, яких полонило дерево тонуть у лісовому шумі, який припиняється, варто Тому почати свою веселу й безтурботну пісеньку. Його білі вірші, незважаючи на вдавану їх несерйозність, є потужною магією підкорення природи. Звісно ж, як і випадку з ельфами, про що зазначив Дж. Толкієн у листі до М. Уолдмана, ця магія є «мистецтвом, позбавленим багатьох обмежень, мистецтво вільне, сміливе, досконале» [9: 246]. Словами, яких не змогли зрозуміти хоббіти (можемо припустити, що то була ентійська мова), Том звертається до озлобленого Дядька Верби, легенько б'є гілочкою і веселою примовкою примушує відпустити полонених.

Образ веселого Господаря Лісу романтичною лінією пов'язаний із ще менш розкритим образом прекрасної діви Золотинки, котра, на думку К. Корольва є майєю зі свити валара Ульмо – повелителя води. Портрет: «Довге волосся спадало золотими хвилями на зелену кольору молодії

тростини сукню зі срібними, мов краплини роси, річні перлинки, підперезане надзвичайним золотим паском у вигляді ланцюжка із золотих водяних лілей» [11: 297].

Знаковим у художньому світі роману є випробування перснем.

Із гідністю проходить його Більбо, що залишає Гендальфу конверт із дорогоцінністю; сам маг відмовляється від добровільно запропонованого Фродо. Його протистояння спокусі ще вагомніше, оскільки супроводжене знаннями про можливі перспективи володіння: «Якщо я його візьму, й моя сила зросте, собою мені вже не бути. [...] – Очі мага загорілися, обличчя ніби освітілося внутрішнім вогнем. – Не спокушай мене [...]! Я зовсім не бажаю стати подібним до Темного Володаря!» [11: 243].

Гіркою іронією сповнені слова Галадріель, коли хоббіт пропонує їй персня: «На першій зустрічі я хотіла випробувати твоє серце, а ти вже й відплатив мені. [...] Довгі роки міркувала я, що могла б зробити, якби Єдиний опинився у моїх руках, – і ось Він тут. Його принесли мені та пропонують узяти, не треба й віднімати!» [12: 517].

Кілька хвиль тривають її вагання: «Якщо ти віддаси Персня мені – віддаси із власної волі – то замість Темного Володаря світ отримає Королеву. [...] Вклонятися мені, тремтіти переді мною – такою буде доля усіх, що живуть на землі!» [11: 517]. Та мудра ельфійська королева із гідністю проходить випробування, одразу потому отримуючи винагороду: «Випробування пройдене, – сказала вона ніжним, печальним голосом. – Я відпливу за Море та залишуся Галадріель» [11: 517].

У випадку з Бомбаділом письменник підкреслює, що Том *вимагає* (не *просить*) дати йому перстень, відзначаючи, що не викликало жодного внутрішнього спротиву у Фродо (хочеться наголосити, що Більбо був оскаженів на подібну вимогу Гендальфа; сам Фродо же у надрах Рокової гори вирішив привласнити дорогоцінність): він «витяг із кишені ланцюжка, зняв перстень та *без вагань* віддав Бомбаділові» [11: 305 – 306].

Перстень, що володів думками багатьох героїв роману, зміг побувати на руці тільки п'яťох з них: трьох хоббітів, Темного Володаря та Тома. Смертні, одягши його, потрапляли у маргінальний стан, ставали на межу між світами живих істот і безтілесних сутностей (на кшталт вершників назгулів), приречених на вічне рабство та жагу володіння. Знаково, що Том на рівні із Сауроном, котрий викував цей артефакт, може його контролювати, оскільки не зникає, не переходить у вимір привидів. Більше того, очевидним є те, що

надзвичайна могутність Старійшого, можливість контролювати розповсюджується не лише у світі живих: він *бачить* Фродо, котрий одяг персня, змушує коритися Могильну Нежить. Знову хочеться провести паралель із Новим Заповітом, згадавши діяння Христа – зцілення одержимих демонами та воскресіння померлих.

Нижче хочу зупинитися на кількох аспектах композиції роману.

Насправді, професор не планував трилогії: свій твір він поділив на шість книг. К. Льюїс порівняв «Володаря перснів» із архітектурною спорудою, «величною і витонченою водночас» [6: 262]. Кожна з шести книг, наголошує він, виконує свою роль у загальній тканині твору: у першій закладається сюжет, у другій – він (сюжет) розвивається, «обростаючи» історичним матеріалом тощо [6: 262]. Та коли Дж. Толкієн приніс свій твір видавцям, ті, незважаючи на успіх «Хоббіта...», мали сумніви щодо вкладання коштів у друк такого значного за обсягом твору, тому запропонували автору розподілити матеріал у три томи та видати їх один за одним.

Остання частина трилогії – «Повернення короля» закінчується словами: «Ось я і повернувся» [11: 1084]. Такий фінал композиційно логічний і нелогічний водночас. З одного боку, труднощі і втрати усіх вільних народів Середземелля у довгій війні були платою за можливість мати дім, до якого можна повернутися. З точки зору фрейдівського психоаналізу перстень може бути витлумачений як втілення жіночого начала, що пояснює потужний вплив, який він чинив на чоловіків. З чотирьох представників племені хоббітів, включаючи Голлума-Смеагола, котрі певний час володіли перснем, лише садівник Сем знайшов своє місце у новому світі. Фродо не бачить себе у майбутньому свого краю: «Я хотів врятувати свій край, і він врятований, але не для мене. Таке часто трапляється [...] – аби щось зберегти, доводиться від цього відмовлятися» [11: 1082]. З іншого ж боку – завершення такого масштабного твору простенькою фразою зовсім не «вписується» у творчі принципи Дж. Толкієна – науковця у всьому, навіть у вигаданому ним світі. Син письменника, Крістофер Толкієн, вже після смерті батька опрацьовуючи архіви, знайшов кілька варіантів фіналу «Володаря перснів». «Рукопис свідчить, – зазначає Крістофер, – що текст продовжувався без будь-якого розриву; немає вказівок, що батько думав про те, що пише ніби щось відокремлене від раніше написаного» [13]. Син професора знайшов кілька варіантів останнього розділу, що різняться окремими деталями. Епілог до роману побудований у формі гри у питання й відповіді. Очевидно, що

професор ставив перед собою завдання поставити усі крапки над «і»: у епілозі він наводить імена дітей Сема, розповідає, подібно до висновків до наукової роботи, що сталося з іншими героями роману. Це надає ще більшої правдоподібності написаному, примушує читачів вірити у реальність світу, створеного англійським письменником. Художній прийом питань-відповідей особливо яскраво простежується у другому варіанті.

Мотив повернення додому у епілозі звучить рефреном до останньої фрази відомої редакції твору: Сем з дружиною пригадують свої колишні страхи, що були подолані вірою у скору зустріч, у повернення додому. Сем відзначає, що, виконуючи покладену на нього місію, він розривався надвоє, й лише потрапивши додому, став цілісним. Крістофер Толкієн зазначає, що такими були останні слова «Володаря», проте пізніше його батько додав: «Вони увійшли до будинку та зачинили двері та, зачиняючи, Сем раптом почув, як шуміло море біля берегів Середземелля» [13]. Цей абзац – рефрен-підтвердження слів Фродо, котрий передбачив долю свого друга, котрий певний час змушений був носити Перстень: «Зараз ти лише проведеш нас, – говорить Беггінс на шляху до Срібних Гаваней, – а потім...хто зна? Ти теж носив Перстень, хоча й недовго, можливо, твій час настане» [11: 1082].

Дж. Толкієн якимось зізнався, що «такі історії [...] проростають, ніби насінини у темряві, із листяного перегною, що накопичився у пам'яті, – з усього, що колись було побачено, передумано та прочитано» [2: 196]. «Ця книга, – зізнавався професор, – написана кров'ю мого серця – густою чи рідкою – яка вже є, більшого я не можу» [2: 323]. Тож розглянуті аспекти, то аж ніяк не хиби твору, а просто сторінки Червоної Криги Західних Кордонів, до котрих ще не сягнуло цікаве око. Це білі плями, на які читач, мандруючи Середземеллям, міг би нанести власні позначки та стати співавтором літопису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бональ Н. Толкиен. Мир чудотворца. / (fb2) либрусек.
2. Карпентер Х. Дж. Р.Р. Толкиен. Биография. М.: Издательство ЭКСМО Пресс, 2002. 432 с.
3. Королёв К. О кузнецах и кольцах. / Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. М.: ЭКСМО Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. 352 с.

4. Королёв К. Толкин и его мир: Энциклопедия. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra fantastica, 2003. 589 с.
5. Кошелев С. «Великое сказание» продолжается. Эстетическая теория Дж.Р.Р.Толкиена и его роман «Властелин колец». /«Время покупать черные перси». Сборник фантастических романов и повестей. Москва: «Молодая гвардия», 1990.
6. Льюис К. Развенчание власти. / Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. М.: ЭКСМО Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С. 261-267.
7. Льюис К. Рецензия на «Братство кольца». / Тайм энд тайд. 1944. 14 авг.
8. Оден У. В поисках героя. / Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. М.: ЭКСМО Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С. 268-296.
9. Толкин Дж. Избранные письма. / Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. М.: ЭКСМО Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С.231-258.
10. Толкин Дж. О волшебных историях. / Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. М.: ЭКСМО Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С. 135 – 230.
11. Толкин Дж. Полная история Средиземья: Сб.: Пер. с англ. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra fantastica, 2002. 1341 с.
12. Толкиен Дж. Приключения Тома Бомбадила и другие стихи из Алой Книги. / Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения / Пер. с англ. М.: ЭКСМО Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С.41–96.
13. Толкин Дж. Эпилог к «Властелину колец». URL: www.tolkien.ru.

Особливості вживання засобів вираження дистантності в англійській пресі

Преса (газети, журнали) є ефективним засобом масової інформації (ЗМІ), вона використовується для звернення до масової аудиторії, доступна багатьом людям, має корпоративний зміст виробництва і розповсюдження інформації. Сучасні он-лайн газети і журнали поєднують в собі аспекти масового періодичного видання та включення до глобальної інформаційної мережі.

Мета даної статті – вивчити засоби вираження дистантності в англійській пресі на матеріалі англійської он-лайн газети «Independent» за 2020 рік.

Засоби масової інформації часто викладають певні факти, не вказуючи на їх істинність. Для цього вони створюють відстань між собою і викладеним повідомленням [4: 46]. Відмежовуючись від певної новини, газета приписує її якісь особі чи установі у вигляді чужої мови. Наприклад:

1. *“We did not understand what was going on below the radar screen,” Ms Clinton said..... [3].*

2. *ABC News says the network has obtained an audio recording that captures the moment Donald Trump told his associates to “get rid of” Marie Yovanovitch, who was then the US ambassador to Ukraine... [3].*

У першому прикладі цитується думка Гіллари Клінтон, кандидата на посаду президента США на виборах 2016 року, а в другому міститься посилання на ABC News — американський новинний телеканал мережі American Broadcasting Company. У наведених прикладах чужа мова передається як пряма мова – дослівно від імені того, кому вона належить (приклад 1) та як непряма мова – не дослівно, а зі збереженням лише основного змісту висловлювання (приклад 2).

Сам факт відтворення чужої мови передбачає наявність авторського плану, котрий в англійській мові може бути виражений синтаксично по-різному. При прямій мові авторський план існує окремо від плану чужої мови і синтаксично не зв'язаний з ним (приклад 1). Непряма мова утворюється, якщо авторський план, існуючи окремо від плану чужої мови, синтаксично підпорядковує собі останній. У конструкціях з непрямою мовою

авторський план оформляється як головне речення, а чужа мова як підрядне речення (приклад 2).

У традиційну класифікацію чужої мови не вкладаються деякі структури, в яких мова автора утворює вставні речення (типу «як вона стверджує») [1: 485]. Наприклад:

As James Wong writes in The Guardian, it's important to put plant consumption into perspective [3].

Часто непряма мова містить вкраплення в лапках – слова або словосполучення, що є цитатами чужої мови:

Trump says Jerusalem will be Israel's 'undivided capital' under Middle East peace plan... [3].

Іноді джерело інформації зазначається за допомогою вставних словосполучень: *according to the statistics, according to the latest release of government figures, according to a report released by the Center for Responsive Politics on Monday* тощо. Наприклад:

According to Margaret Rhodes, the Queen's cousin, HM's alcohol intake never varies [3].

According to the Royal Horticultural Society (RHS), the sale of house plants increased 60 per cent last year... [3].

До засобів дистантності належать також структури, які використовуються, щоб зробити твердження, питання і прохання мовця менш прямими, більш віддаленими від реальності (і тому більш ввічливими) ... [6: 158]. Наприклад:

1. *Since you're visiting an island with a personality very much of its own, why not see the island through different eyes staying in a suitably unique location?* [3].

Заперечна форма питального речення «*why not...?*» виражає ввічливу пропозицію, що і є фактом дистантності від реальності.

2. ... *if you find a bag on the floor which says cocaine on it, you would have to test that bag forensically (= ...will have to test...)* [3]. Підрядне речення умови «*if you find a bag on the floor...*» побудоване по першому типу умовних речень (дієслово-присудок стоїть в формі Present Simple дійсного способу для вираження реальної майбутньої дії). Головні речення такого типу умовних речень, як правило, містять форми Future Simple дійсного способу для називання реальної майбутньої дії. У наведеному прикладі відбувається заміна реальної майбутньої дії головного речення нереальною майбутньою дією, що дає можливість вжити the Conditional Mood (the Present Conditional) замість Future Simple дійсного способу.

3. *"Bernie said a woman can't win. I don't believe that Bernie said that," Mr Trump said. "I really don't. It's not the kind of a thing he'd say"* [3].

Вираз «*kind of*» використовується для пом'якшення категоричності висловлювання, створюючи певну дистантність від реальності: *kind of – slightly* [5: 847].

4. *How on earth does that work, we hear you ask. Well, apparently the mineral-infused fabric absorbs the energy your body emits and reflects it back to your tissues and muscles..* [3].

Слово «*apparently*» є засобом вираження дистантності від реальності [2]. Воно має значення «очевидно», що вказує на відсутність 100% впевненості в істинності зображуваних фактів: *apparently – according to what you have heard or read, according to the way sth appears* [6].

5. *Today at the impeachment trial we'll see another long Q&A session with senators... That could commence today but is more likely to take place tomorrow...*[3].

«*To be likely*», що має значення «імовірний, можливий», показуючи відсутність абсолютної впевненості в істинності факту, встановлює певну віддасть між мовцем і фактами реальності.

6. *She (Anne Sacoolas) is believed to have been driving on the wrong side of the road ...*[3].

7. *Now it's been announced that there's even going to be a house plant ...*[3].

Використання дієслів говоріння в пасивному стані в реченнях різної структури дозволяє представляти певну інформацію, якщо ми не впевнені повністю, чи викладені факти відповідають дійсності (приклади 6 і 7).

Граматичні структури і лексичні елементи, що передають дистантність, зустрічаються в тексті засобів масової інформації, коли адресант хоче поділитися інформацією, не вказуючи на її істинність, або щоб відмежуватися від висловленої ідеї чи приписати її якійсь іншій особі чи установі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Русская грамматика в 2-х томах, том II: Синтаксис. Москва: Наука, 1982. 709 с.
2. Distancing. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KcgNzsaqy6o>
3. Independent 2020. URL: <https://www.independent.co.uk/topic/2020>
4. English for Business. URL: <http://phoneplusonline.com/mod/book/view.php?id=2183&chapterid=67>
5. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: University Press, 2005. 1780 p.
6. Swan M. Practical English Usage. Oxford: Oxford University Press, 1996. 654 p.

Дискурс популярних журналів у просторі масмедійного дискурсу

Увага мовознавчих розвідок ХХІ століття виявляється прикутою до досліджень дискурсу, що знаменують відправну точку лінгвістичних студій та є наслідком інтегрування досягнень соціальних та гуманітарних наук [4]. Наше мовлення – не механічне продукування окремих речень, а процес усвідомленого обміну інформацією, що повною мірою реалізується у процесі дискурсивної діяльності. Попри наявність у мовознавчій літературі низки класифікацій дискурсу, найбільш чутливим до суспільних інновацій і трансформацій видається масмедійний дискурс, що, транслюючи інформацію за допомогою засобів масової комунікації, має численну аудиторію впливу.

Багатогранність та відкритість масмедійного дискурсу, який поєднує у своїй структурі різноспрямовані фактори [8], як-от: когнітивні установки мовців, характеристики цільової аудиторії, якій адресується повідомлення, стратегії і способи (лінгвальні та екстралінгвальні) висвітлення інформації [7: 58] обумовлюють доцільність виділення всередині вказаного типу дискурсу різних підтипів, наприклад: газетного, журнального, радіо-, теле- та Інтернет-дискурсу [14: 33]. Лінгвістичні студії засвідчили використання й іншої назви газетно-журнального дискурсу – дискурс преси [8], що направлений на передачу інформації численній, часом географічно розпорошеній, групі людей "з метою здійснення впливу на формування та зміну оцінок, думок, переконань і поведінки" аудиторії [9: 175] і об'єднує дискурс "якісної преси", популярної преси та дискурс спеціалізованих журналів [7].

Використовуючи засоби візуального впливу на аудиторію, друкована продукція досі витримує конкуренцію електронних каналів передачі інформації, на зразок теле-, радіо- та комп'ютерних засобів масової інформації. До того ж, вона має довший термін життя, а когнітивний вплив на свідомість є найбільш дієвим, коли підкріплюється графічними вербальними знаками.

З-поміж вказаних вище підтипів масмедійного дискурсу одним з найбільш простих для сприйняття і, відповідно, масштабним за кількістю охопленої аудиторії є журнальний дискурс чи дискурс популярних журналів, що, використовуючи потенціал мовних і друкованих засобів, постає, за висловом С.І. Потапенка, особливою реальністю [11]. Дискурсу популярних журналів властиві високий ступінь емоційності та експресивності, використання лексики різної тональності (кліше, розмовних фраз, вульгаризмів), суб'єктивізм оповіді, жанрово-стильова варіативність, поєднання вербальних та невербальних елементів. Однією з причин інтересу до означеного типу дискурсу у сучасному суспільстві є експерименти з жанровими формами, що шляхом змішування типово інформаційних жанрів з жанрами розважальними призвели до появи динамічних, еластичних жанрів проміжного характеру [1: 38-39], які стали невід'ємною частиною життя сучасного суспільства.

Серед інваріантних ознак дискурсу популярних журналів слід назвати періодичність, пропагування стилю життя певної соціальної групи, посилену візуалізацію та аполітичність [13].

Періодичність, як характеристика дискурсу популярних журналів, передбачає розгортання дискурсу в межах лінійно-циклічної моделі часу, де циклічність пов'язана із публікацією журналу раз на тиждень чи місяць, а лінійність дозволяє відстежити послідовність описуваних у журналі подій за шкалою минуле-теперішнє-майбутнє відносно дат публікацій [5: 32].

Під соціальною групою, життя якої пропагується, розуміється належність до групи самодостатніх, незалежних індивідів, що досягли фінансових вершин ціною цілеспрямованої роботи над собою. Звідси, однією з ключових тем дискурсу популярних журналів стає тема успіху "як філософії і практики позитивної і ефективної людини" [10: 229], що об'єктивується через кар'єрні досягнення, матеріальні цінності, престиж.

Візуальні образи, що представлені у періодичних журналах, надають інформації більшої переконливості, доказовості, фактуальності. Яскравість і привабливість світлин покликані справити враження на читача та виконують функцію узагальнення, підкріплення чи доповнення повідомлення, вираженого вербальними символами. Контент має силу тільки тоді, коли потенційна аудиторія зацікавлена дизайном, зовнішньою привабливістю, які позбавляють публікацію монотонності [12: 174].

Аполітичність дискурсу популярних журналів передбачає уникання розмов на серйозні політичні теми, що дозволяє зазначеним виданням не втрачати аудиторію через різницю в політичних уподобаннях читачів.

Іншими ознаками дискурсу популярних журналів, що дозволяють друкованим виданням не втрачати своєї значимості, є їх тематичне розмаїття, врахування інтересів аудиторії в залежності від гендерної приналежності, ефективне поєднання вербальних та невербальних елементів, розважальна та рекреативна спрямованість, що надають читачеві можливість емоційного відпочинку та приємного проведення часу. Особливістю дискурсу популярних журналів загалом і популярних журналів зокрема є апеляція до почуттів цільової аудиторії, що проявляється у впливі на емоційну сферу читача [3: 95-96] та винесенні оцінок на адресу описуваних подій, фактів чи осіб.

Журналам вказаного типу дискурсу властива наявність чітких, постійних рубрик, а на обкладинці такого журналу фігурує обличчя відомої людини, інтерв'ю з якою і визначає головну сенсацію номеру [15: 68].

Інформація в популярних журналах актуалізується через низку жанрів, що покликані інформувати, роз'яснювати, надавати поради, рекламувати, розважати, "формувати ... життєві цілі, естетичні смаки, моральні орієнтири" читацької аудиторії [6: 82]. Палітра жанрів популярних журналів представлена розмаїттям статей, заміток, рекламних оголошень, інтерв'ю, коментарів, листів редактора та читачів, у яких об'єктивний, прямий обмін інформацією між мовцями поєднується із подальшою опосередкованою передачею її масовому адресату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буряковская В. А. Коммуникативные характеристики массовой культуры в медийном дискурсе (на материале русского и английского языков) : [монография]. Волгоград: Изд-во ВГСПУ "Перемена", 2014. 228 с.
2. Вакуров В. Н., Кохтев Н. Н., Солганик Г. Я. Стилистика газетных жанров. [Текст] : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности "Журналистика". Москва : Высшая школа, 1978. 181 с.
3. *Вестник Самарского университета*. История, педагогика, филология, 2017. №4. Т. 23. С. 93–97.
4. Главацька Ю. Л. Лінгвостилістичні засоби вербалізації гендеру : лексико-семантичний контекст (на матеріалі текстів "жіночих" політичних програм атлантичної традиції). *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту*.

Серія : Лінгвістика : зб. наук. праць / гол. ред. В. Олексенко. Херсон : ХДУ, 2017. Вип. 30. С. 164–170.

5. Данильченко І. В. Мовна особистість американського журналіста: гендерний і віковий аспекти. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04. Ніжин, 2014. 298 с.

6. Крижанівська Г. Т. Сучасний англомовний жіночий журнал як фемінно-маркований тип медіа-дискурсу. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. К. : Київський національний лінгвістичний університет, 2012. Серія "Філологія". Т. 15. № 1. С. 81–87.

7. Менджеріцкая Е.О. Дискурс, медиадискурс и когнитивно-дискурсивная парадигма в лингвистике. *Известия Южного федерального университета*. Филологические науки, 2011. №3. С.54–60.

8. Мірошніченко І. Г. Сучасні підходи до типології масмедійного дискурсу. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/9998/1/Miroshnichenko.pdf> (дата звернення: 22.12.2019).

9. Мосейчук О. М. Публіцистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 65. С. 174–177.

10. Полонский А. В. Самотуга Е. А. Ключевые особенности дискурса глянцевого журналов. *Научные ведомости Белгородского государственного университета*. Серия: Гуманитарные науки. 2010. Вып. №18 (89). Т.7. С. 227–234.

11. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти: монографія. Ніжин: Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2009. 391 с.

12. Сербина Н. А. Социокультурный фон как элемент воздействия в дискурсе британской прессы. Шевченко В. Э. Теоретические основы визуальной коммуникации. *Научные ведомости*. Серия: Гуманитарные науки. 2013. Вып. №20 (163). Т.19. С. 174–180.

13. Слепцова А.В., Ромах О. В. Глянцевый журнал как жанр современной массовой культуры. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/glyantsevyy-zhurnal-kak-zhanr-sovremennoy-massovoy-kultury> (дата звернення: 16.03.2016).

14. Супрун Л. В. Дискурс як соціокомунікаційне явище. *Держава та Регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2014. № 4 (20). С. 32–36.

15. Шевченко В. Е. Критерії встановлення типу журнального видання. *Культура народів Причорномор'я*: Научный журнал. 2007. №101. С. 66–68.

**Культурні стереотипи у межах бінарної опозиції СХІД – ЗАХІД
у романі Амелі Нотомб «Подив і тремтіння»**

Творчість Амелі Нотомб загалом і роман «Подив і тремтіння» зокрема – невичерпне джерело розвідок для лінгвістів та літературознавців. Вважаємо цілком доречним зростання дослідницького інтересу до зазначеного роману з огляду на присудження Великої премії Французької академії (1999), номінацію на Гонкурівську премію та його екранізацію (2003) Аленом Корно.

Сюжет автобіографічного роману побудований на стосунках двох головних персонажів, бельгійки Амелі і японки Фубукі Морі, які перебувають в опозиції двох різних культур (західноєвропейської і японської), що віднаходить відображення у контрасті традицій та соціальних законів [1: 146]. Спробуємо проаналізувати головну наявну у зазначеному художньому творі бінарну опозицію, яка базується на культурних стереотипах Сходу.

Бінарність – універсальна категорія, спосіб дуалістичного осягнення та опису навколишньої дійсності, яка існували ще за часів архаїчного світосприйняття. Світ сприймався людиною як система протилежностей, яка відображалася у відтворенні довкілля, зокрема, простір характеризувався системою опозицій верх – низ, схід – захід [4: 31]. Бінарним опозиціям властивий генетичний характер, вони обумовлені психофізіологією людини та характером її мислення [2: 209-210]

Згідно твердження К. Лоренца, “поділ світу на пари протилежностей апріорний, вимушений шаблон мислення, що властивий людині з давніх часів” [3]. Цієї думки дотримуються науковці, які відзначають позитивну маркованість лівої частини бінарних опозицій, що мають універсальний характер, і, відповідно, неагативну маркованість правої: життя – смерть, правий – лівий, позитивний – негативний [6: 336].

Вчення Е. Саїда про протистояння двох культур дало поштовх новим елементам опозиційності [5: 555]. Згідно із ним убачаємо можливим окреслення стереотипу мислення персонажів роману.

Отже, конфлікт Сходу і Заходу – рушій сюжету роману: саме через негативне ставлення Фубукі до підлеглої Амелі не підіймається вверх кар’єрними

сходами, а проходить принизливий шлях від секретарки до прибиральниці туалетів.

Звинувачена керівництвом в індивідуалістському підході до виконання поставлених завдань, що вважається типовою рисою європейця, Амелі отримує догану: *Vous vous conduisez aussi bassement que les autres Occidentaux : vous placez votre vanité personnelle plus haut que les intérêts de la compagnie* [8] – «Ви поведетеся так само низько, як й інші жителі Заходу: Ви ставите своє марнославство вище інтересів компанії» (тут і далі переклад мій. – Ю. О.). Наведений фрагмент містить у собі одну з показових в аспекті мовної об'єктивації світогляду людини, системи її цінностей та особливостей світосприйняття бінарну опозицію ВЕРХ – НИЗ. Елемент опозиції ВЕРХ виокремлюємо із лексем *compagnie n.f.* та *intérêts n.pl.* – це та межа, ідеал, до якого прагнуть представники японського суспільства. Прислівник *bassement* (низько) вжитий для характеристики поведінки співробітниці (*Vous vous conduisez aussi bassement*). Вербальний маркер стереотипізації тут – порівняльна конструкція *aussi bassement que*, що, з огляду на лексему *bassement* має негативне забарвлення, а отже, імплікує елемент НИЗ.

На адресу Амелі часто лунають принизливі фрази: *vous êtes peu intelligente* (Ви не надто розумна), *personne ne pourrait être assez stupide pour faire de pareilles fautes* (ні в кого не вистачило б дурості наробити таких помилок), *Qu'est-ce que vous y connaissez, à l'honneur ?* (Та що Ви знаєте про честь?).

Виявившись «нездатною» (*incapable*) вірно переписати колонки чисел, дівчині повідомляють, що у Японії такий тип людей не існує (*Au Japon ce genre de personne n'existe pas*). Така некомпетентність пояснюється наступним чином – *l'infériorité du cerveau occidental par rapport au cerveau nippon* («західний мозок значно поступається японському»).

Зауважимо абсурдність існування таких стереотипів, оскільки пересуди й забобони, що лежать в їх основі, сформувалися на основі європейської зовнішності Амелі, а не її національності і культури походження [9: 14]. Звернемо увагу на автобіографічні факти, що лягли в основу роману, зауваження оповідачки (*J'imaginai les forêts du Japon de mon enfance*. – «Я пригадувала японські ліси свого дитинства»; *Je lui parlai de la mienne qui avait commencé dans la même province, non loin de Nara, au village de Shukugawa, près du mont Kabuto*. – «Я розповідала їй про своє дитинство, яке почалося у тій самій провінції недалеко від Нари, у селі Шукугава, поблизу гори Кабуто»; *C'était là, aussi, que battait mon coeur depuis ce jour où, à l'âge de cinq ans, j'avais quitté les montagnes nippones...* – «Саме там билося моє серце відтоді, коли у віці п'яти років я покинула японські гори...»), а також висловлювання самої А. Нотомб, що у своїй країні вона відчувала себе

іноземкою, не відчувала себе і французькою [7: 273]. Виходячи із зазначеного, вважаємо безпідставними твердження й судження колег і керівництва компанії стосовно дівчини.

Перспективним видається дослідження у межах опозиції СХІД – ЗАХІД низки бінарних концептів ЧОЛОВІК – ЖІНКА, КЕРІВНИК – ПІДЛЕГЛИЙ, КАТ / ВБИВЦЯ – ЖЕРТВА, КРАСА – ПОТВОРНІСТЬ, формування і функціонування інших стереотипів і культурних кліше, а також вилучення стилістичних засобів їх зображення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакаева С. А. Гендерная субверсия и национальный стереотип в романе Амели Нотомб «Страх и трепет» URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernaya-subversiya-i-natsionalnyy-stereotip-v-romane-ameli-notomb-strah-i-trepet> (дата звернення: 23.01. 2020).
2. Гончарук Т. Л. Об'єктивація бінарної опозиції верх/низ у фольклорних текстах. Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. 2014. Вип. 29. С. 209-220.
3. Лоренц К. Обратная сторона зеркала [пер. А. И. Фет]. Nyköping: Philosophical arkiv. 2016. 635 с. URL: http://www.aifet.ru/books/transl_v1_Lorenz.pdf (дата звернення: 23.01. 2020).
4. Приходченко О. О. Концептуалізація опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ в готичній картині світу (на матеріалі англійськомовних романів про вампірів) : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04 / Запорізьк. нац. ун-т. Запоріжжя, 2017. 267 с.
5. Саїд Е. Орієнталізм. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 544-558.
6. Сальникова Е. Г. Бинарные оппозиции как способ концептуализации художественной картины мира в романе С. Ахерн «Там, где ты». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. 2017. Вип. 76. С. 335-337.
7. Lee M. Entretien avec Amélie Nothomb. The French Review. Vol. 77, № 3, 2004. P. 562-575.
8. Nothomb A. Stupeur et tremblements. Paris, Albin Michel, 1999. 180 p.
9. Sylvester K. L'ironie de l'impuissance dans Stupeur et tremblements : une satire de l'entreprise japonaise. URL : <http://artsites.uottawa.ca/luciejoubert/doc/Katelyn-Sylvester.pdf> (дата звернення: 23.01. 2020).

**Anglo-Americanisms *булінг* and *мобінг* in Ukrainian
as language globalisation manifestation**

The Ukrainian language of the 21st century is characterized by a large number of English borrowings. This process is caused by socio-cultural interaction and the language contacts. The globalization of English influences the development of the world languages. It is not always appropriate to use the loan words, as each language has its own communicative potential.

Nowadays the study of borrowing as a manifestation of the interaction of different languages occupies one of the leading positions in a wide range of problems in modern linguistics [4: 4]. The problem of borrowing, in particular, their conceptual characteristics, has been dealt with by such linguists as V. Karasyk, N. Alefirenko, L. Kasyanov and others. Borrowing and loan words as a result of language contacts influenced not only by historical and cultural factors, but also by the media [6: 176].

In recent years, Anglo-Americanisms in the Ukrainian language has been the subject of a great deal of research, devoted mainly to the factors of such borrowing (L. Arkhipenko, O. Lapinskaya), their etymology (N. Voloshyn, M. Yaroshenko, L. Gudz), the features of phonetic and semantic assimilation (L. Chernikov, T. Smilyk), lexico-semantic groups (O. Dyolog, I. Korobova, O. Lapinskaya, V. Snitsar) their functioning in youth slang (L. Chernikov, K. Levchenko) and others.

The relevance of the study is due to the fact that the question of the appropriateness of using loan words in Ukrainian is one of the most difficult questions not only of lexicology, but also of related disciplines: the ecology of the language, the culture of speech, and others [4: 4].

If the appearance of new words together with new objects, phenomena or concepts is usually deemed necessary [4: 5], the language taste of society is often offended by borrowings that have Ukrainian equivalents. As V. Kostomarov notes, according to the established tradition, the assessment of borrowing in our country is for the most part negative, even irritable-ulcerative [1: 136].

The purpose of the study is to identify the feasibility of Anglo-Americanisms use in modern Ukrainian. The intended purpose involves the following tasks:

1. to characterise the main trends of the Ukrainian language development at the beginning of the 21st century;
2. to analyse the basic semantic features of the loan words and their Ukrainian equivalents;
3. to identify linguistic and extra-linguistic factors of the Anglo-Americanisms use.

Changes in language, the appearance of new words are inevitable. It is an axiom. The language needs changing to respond to the new demands of society [5: 134]. Globalization processes have contributed to the increasing interest of the Ukrainians in learning English; to the active involvement of linguistic and cultural elements by scientists and journalists. Therefore the bilingual Ukrainians use English vocabulary in their native language.

This process is objective and cannot be stopped or prohibited. Borrowing penetration into the Ukrainian language is caused by various factors. The introduction of a foreign language into Ukrainian is facilitated by five factors, including: historical international contacts and bilingualism, innovation in certain areas of activity, authority of the source language, fashion for foreign language borrowing, implementation of legislative measures related to the language policy [9: 34].

In modern media text, we can find Anglo-Americanisms used in describing situations related to psychological or physical effects on a person. There are loan words *булінг* and *мобінг* among them.

These neologisms have not been codified yet, and the role of lexicographers at this stage is often played by journalists [3: 26].

Bulling – psychological terror, beating, baiting one person to another [10: 87].

The English word in Ukrainian has many synonyms. For example, the word *цькування* and *булінг* are completely identical.

Цькування — the manifestation of aggression with further intimidation of the individual and the appearance of the possibility of his complete subordination to himself and his interests [2: 1235].

Also we can find more synonyms:

Знущання – evil mockery [2: 476];

приниження – from the verb *принижувати*, to humiliate, insult [2: 838];

глузування, from *глузувати*, to smile sardonically, making fun of someone or something [2: 432].

As we can see, the Anglo-Americanism has many synonyms in the Ukrainian language, which differ in the meanings. However there are also the word that is completely identical to the Anglo-Americanism *булінг*.

The use of the loan word is caused by the love of the speakers to new foreign items. In the Ukrainian society the phenomenon of bullying was not discussed openly. The words that signified the observed phenomenon existed, but they did not form the part of the judicial and psychological terminology. So the western social trends have influenced not only the social aspects but also the language. The loan word has entered the terminological systems and become entrenched in them. The native speakers of the Ukrainian language use it by analogy with other Anglo-Americanisms denoting a new phenomena, in spite of the fact that there is a Ukrainian equivalent.

The concept of mobbing is not new in the context of professional activity, but in recent years it has become especially widespread. It is associated with intensive processes of stratification of society, the formation of office and business companies, where their dominant role is given to sole management, with increasing professionalism. The lack of a sufficient level of control and responsibility for the violation of workers' rights, as well as increased aggression, self-centeredness, degradation of morality in today's society represent this phenomenon [1: 127].

In the Ukrainian psychology and pedagogy, the term *мобінг* has been in demand for a relatively long time, but it has already caught on due to the fact that we have no analogue to convey the essence of this phenomenon. It is noteworthy that until 1990 this problem was studied relatively superficially, and after 1990-1992 there was hardly any literature that dealt specifically with this problem. The word *мобінг* is a generic term that describes several options for psychological aggression in the workplace [6: 177]. There are many kinds of this phenomenon.

Vertical mobbing is a kind of psychological aggression, which is carried out in the plane leader – labor – collective, can be manifested in two types: collective pressure on the head by subordinates or pressure leader on the whole team or its individual member (boss) [7: 12].

Horizontal mobbing is a type of psychological aggression that involves collective pressure on one of his colleagues, ignoring and harassing him [7: 13].

Sandwich-mobbing is a type of psychological aggression, which involves the pressure on one of the employees, both from colleagues and from the manager [7: 13].

As we can see, the phenomenon of mobbing is not new, but its research began only in the 21st century. The psychological term has several varieties. In the Ukrainian society, the phenomenon of mobbing is just beginning to be explored. There are no equivalents in Ukrainian to indicate this kind of behaviour. In this case, the use of the loan word is appropriate and justified.

The words *мобінг* and *булінг* are among the latest loan words, and their further functioning in the Ukrainian language is not completely defined. In the absence of codification, the interpretation of these concepts seems free, depending on the linguistic flair and extra-linguistic representations of the authors of publications, and therefore not always unambiguous. The borrowings in question can be attributed to the vocabulary. They are defined as conditionally terminological [8: 134], claiming a permanent place in the language of science, in particular in jurisprudence. Apparently, the use of these words in media texts indicates the desire of journalists to translate the problem from the common area into the legal one. However the loan words have only to replace language lacunae.

Considering the fact that the use of Anglo-Americanisms is not always justified, we can assume that the Ukrainian language of the beginning of the 21st century needs normalization and ordering of its lexical system.

THE LIST OF REFERENCES AND LITERATURE

10. Алефиренко Н. Ф. Язык, познание и культура: когнитивно-семиологическая синергетика слова. Волгоград: Перемена, 2006. 227 с
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
12. Володарская Э. Ф. Заимствование как универсальное лингвистическое явление. *Вопросы филологии*. 2010. № 1(7). С. 25-29.
13. Городенська К. Г. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови. *Науковий часопис нац. педагог. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Випуск 5. С. 3-7.

14. Карпіловська Є.А. Мода на слова і норма мови. *Культура слова*. №184. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2012. С. 134-141.
15. Касьянова Л. Ю. Заимствование концептов как релевантный фактор обновления концептосферы языка. *Вестник Тульского университета*. 2008. №6 (62). С. 175-180.
16. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 05.01.2020).
17. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. Москва: Наука, 1968. 206 с.
18. Пономарів О.Д. Лексика грецького походження в українській мові. Київ: Просвіта, 2005. 127 с.
19. Macmillan English Dictionary. Oxford: Macmillan Publishers Limited, 2015. 1691 p.

Когнітивно-комунікативний характер дискурсу

Сучасне розуміння дискурсу [22: 137] ґрунтується на визнанні необхідності розглядати комунікативні та когнітивні аспекти мовленнєвої діяльності, які тісно пов'язані між собою [23: 58] конвергенти [18: 85], зокрема, органічно поєднуючи когнітивні та комунікативні акти [8:188]. Таким чином, фундаментом сьогочасного мовознавчого тлумачення дискурсу постає принцип когнітивно-комунікативного дуалізму [21: 243]. Відповідно до принципів когнітивно-комунікативної наукової парадигми [9; 10], заснованої на нерозривності розумового і комунікативного витоків у спілкуванні, визнанні активної ролі обох комунікантів у дискурсі і трактуванні значень як конструйованих мовцем і слухачем у певній ситуації, дискурс тлумачать як інтегральний феномен, мислекомунікативну діяльність, яка протікає в широкому соціокультурному контексті; вона характеризується континуальністю і діалогічністю, є сукупністю процесу та результату [26]; діяльність, що поєднує лінгвістичний та екстралінгвістичний плани [27]; текст у ситуації реальної взаємодії, спілкування [7].

У царині дискурсивних розвідок вагоме місце займає Харківська філологічна школа, виходячи з її позицій, які ми поділяємо у дослідженні, об'єкт та предмет вивчення дискурсу полягає у багатогранній когнітивно-комунікативно-мовній предметно-пізнавальній сфері, яку визначають три аспекти: 1) мовного використання; 2) когнітивний – передавання та конструювання ідей та переконань; 3) соціально-прагматичний аспект – взаємодія комунікантів у соціально-культурних ситуаціях і контекстах [28].

Категорії дискурсу представлено як систему когнітивних категорій (тематична єдність, інформативність, організація ментального простору), комунікативних (категорії ситуативності, прагмалінгвістичні, жанростилістичні) та метадискурсивних категорій (когезія елементів дискурсу, його оформленість, зміна комунікативних ролей), де перші дві відповідають змістовним, а остання – операційно-організуючим аспектам

дискурсу; ці категорії об'єднані гіперкатегорією інтердискурсивності [25].

Процес створення дискурсу супроводжується постійною зміною моделі поточного простору чи контексту дискурсу комунікантами, а зазначені моделі ґрунтуються на семантичній сутності та колективному розумінні пресупозицій дискурсу, які належать до когнітивного аспекту дискурсу [27]. Дискурс розглядають у тісному поєднанні із поняттям контексту, що пояснюється як семіотичний простір, різні плани якого здійснюють вплив на породження та сприйняття мовлення. Таке розуміння дискурсу прирівнює його до терміну *ситуація*: комунікативна / мовленнєва ситуація (безпосередня ситуація спілкування), актуальна (окремо взята), або її тип [11].

Когнітивний аналіз дискурсу бере за основу конструктивну природу ментальних процесів [24]: усвідомлення конкретного дискурсу реалізується процесом, що відбувається завжди тут і зараз та уможливорює перманентне переосмислення, тому ментальні уявлення прочитаного тексту є результатом, отриманого у процесі смислоутворення або конструювання, що містить частини тексту, обізнаність комунікантів щодо контексту, елементи їх упереджень та попередніх знань, а не дублікатами текстових значень [29: 18].

Визнаним є те, що дискурс тлумачиться як комунікативна подія (складне єднання мовної форми зі значенням та дією), відтворена учасниками спілкування; подія, яка залучає не лише мову в її фактичному вживанні, а також ментальні процеси, які обов'язково супроводжують процес розгортання комунікації [6: 121]. Іntenціональність та адресованість належать до комунікативних ознак дискурсу, адресованість передбачає соціально-прагматичну властивість певних ситуацій комунікації та ситуативність, що реалізується шляхом співвіднесеності вербальних і невербальних факторів ситуації спілкування [25: 150].

Термін *дискурс* у лінгвістичній літературі охоплює не тільки акт мовлення, а також конкретну ситуацію, позамовний контекст, приховані цілі та мотиви, що супроводжують цей мовленнєвий акт [15: 27]. Заплановану комунікативну діяльність, яка має на меті створити когнітивний та аксіологічний унісон у соціально-детермінованій ситуації розуміють як дискурс [4: 94–96], останній повинен відповідати нормам соціальної, комунікативної, мовної ситуацій [17: 76]. Мовлення розглядається як засіб комунікації; у свою чергу, текст постає як цілісна семіотична форма її організації, що зумовлено тлумаченням

дискурсу як мовленнєвої ситуації у поєднанні з її компонентами [13: 135].

Слід зауважити, дискурс у порівнянні з комунікативною ситуацією, більшою мірою, відрізняється домінуванням тексту, (що складає реляційний компонент зі своїми параметрами) та збільшенням ролі реляційних та конституентних складників [16: 57]. У багатьох лінгвістичних працях підтверджується думка [2: 11; 19: 19–21; 31: 21], яка постулює орієнтацію дискурсу на конкретну соціальну ситуацію [30: 19–21]. Дослідники акцентують увагу на тому, що ситуація призначена для зв'язності дискурсу, сприяє розумінню його пресупозицій та імплікацій [13: 138].

Цілком очевидно, що дискурс подається як реалізація мовної системи у певних формальних і семантичних структурах, які володіють у залежності від соціально-часової детермінованості різним ступенем продуктивності і слугують соціуму як інструмент пізнання світу [5: 215]. Дискурс конститує ситуації, об'єкти пізнання, людей – суб'єктів пізнання, а з другого боку, сам формується цими параметрами [24: 7]. Дискурсу характерні діалогічні стосунки, які встановлюються між мовцем і співрозмовником; дискурс не відтворює реальність, а активно конструє її [1: 30–306], презентуючи весь набір суб'єктивних, соціокультурних смислів [20: 61].

З позиції діяльнісного підходу дискурс характеризують як процес, комунікативну подію, соціальну взаємодію комунікантів, що здійснюється шляхом використання природної мови [12: 136]. Поняття дискурсу ґрунтується на його осмисленні як типу комунікативної діяльності, інтерактивного явища, мовленнєвого потоку, що відрізняється за формами вияву (усною, писемною, паралінгвальною), обмежується конкретним каналом спілкування, регулюється завдяки використанню учасниками стратегій і тактик. Разом із тим дискурс синтезує когнітивні, мовні та позамовні (соціальні, психічні, психологічні) чинники, які обумовлюються визначеним колом форм життя, підпорядкованих тематиці спілкування [14: 16]. Результат дискурсу вбачається у формуванні різних мовленнєвих жанрів [3: 154]. Основу дискурсу складають фіксовані форми ментального досвіду – ментальні структури [26: 37].

Отже, згідно з когнітивно-комунікативною парадигмою лінгвістики під дискурсом розуміють відображення інтегрального феномену, мислекомунікативної діяльності, яка розвивається у широкому соціокультурному середовищі; передбачає поєднання процесу із результатом, що відзначається діалогічністю та континуальністю. Дискурс

визначається як багатшарова когнітивно-комунікативно-мовна система-гештальт, що поєднує три аспекти: когнітивний (формування переконань та ідей), соціо-прагматичний (інтерація комунікантів у соціо-культурних ситуаціях) та мовний (використання вербальних та невербальних засобів).

До перспектив подальших досліджень варто віднести комунікативну ситуацію спокуси у контексті когнітивно-комунікативного аспекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Наука. 1979.
2. Бацевич Ф. С. Прагматика дискурсу: проблемне поле, дослідницька одиниця. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*. Збірник наукових праць. Львів: НУ «Львівська політехніка». 2008. С. 10–13.
3. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики* (2-ге вид., доповн.). Київ: ВЦ «Академія». 2009.
4. Белова А. Д. *Лингвистические аспекты аргументации* (2-е изд.). Киев: Логос. 2003.
5. Белошапкова Т. В. Когнитивно-дискурсивная парадигма лингвистического знания: принципы анализа дискурса. *Вестник Томского государственного университета. Гуманитарные науки. Филология*, 2008. № 5(61). С. 214–218.
6. Дейк Т. А. ван. *Язык. Познание. Коммуникация*. Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ. 2000.
7. Карасик В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Перемена. 2002.
8. Кубрякова Е. С. *Части речи с когнитивной точки зрения*. Москва: Институт языкознания РАН. 1997.
9. Маріна О. С. Когнітивно-комунікативна характеристика англомовного поетичного дискурсу ХХ–ХХІ століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2015а, № 14, 179–182.
10. Маріна О. С. *Семіотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні (на матеріалі сучасного англомовного поетичного дискурсу)*. Херсон: Айлант. 2015b.
11. Морозова Е. И. Мировоззренческие параллели в трактовке содержания терминов «дискурс», «контекст», «ситуация». *Вісник Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна*, 2010. № 897(62), 99–105.

12. Морозова О. І. Дискурс як когнітивно-комунікативна подія. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, 2010. № 7, 134–138.
13. Наумова Н. Г. Фаховий дискурс у мовленнєвому континуумі суспільства. *Нова філологія*, 2010. № 39, 134–141.
14. Павлова Е. К. Политический дискурс в глобальном коммуникативном пространстве (на материале английских и русских текстов): автореферат докторской диссертации. Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Москва. 2010.
15. Попович М. В. Поняття «дискурс» у метафоричному та логіко-лінгвістичному розумінні. *Філософська думка*, 2003. № 1. С. 27–36.
16. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу. Київ: Видавничий центр КНЛУ. 2004.
17. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. Москва: Реал-бук. 2001.
18. Приходько А. Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2003. № 609, С. 84–89.
19. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі: автореферат докторської дисертації). Київ: Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2009.
20. Формановская Н. И. Размышления о единицах общения. *Русский язык за рубежом*, 2000. № 1. С. 56–63.
21. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конституент вербально-соціальної інтеракції. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*, 2009. № 3. С. 242–249.
22. Фролова І. Є. Структури комунікативно-актуального знання в дискурсі. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*, 2016. С. 137–147.
23. Фролова І. Є., Омецинська О. В. Специфіка художнього дискурсу та його аспектів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Іноземна філологія*, 2018. № 87. С. 52–61.
24. Шевченко И. С. (2011). Дискурс и его категории. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2011. № 973 (68). С. 6–12.

25. Шевченко И. С. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен: единицы и категории. *Лингвистические исследования*. Сборник статей ЕГУ. Ереван: Лимуш. 2015. Вып. 5. С. 146–158.
26. Шевченко И. С., Морозова Е. И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2003. № 586. С. 33–38.
27. Шевченко І. С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі. *Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи*. Колективна монографія. Вінниця: Нова книга. 2013. С. 117–134.
28. Шевченко І. С. Англомовний кінодискурс у полікодовому вимірі. *Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи*. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23-24 листопада 2017 р. Суми: СумДУ. 2017. С. 196–198.
29. Dijk T. A. van. The Study of Discourse. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage. 1997. Vol. 1. P. 1–34.
30. Niehr T., Boke K. *Einwanderungsdiskurse*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag. 2000.
31. Schiffrin D. *Approaches to Discourse* (5th ed.). Oxford; Cambridge, MA: MIT Press. 2009.

**Власні назви та їх переклад (на матеріалі літературної казки Роальда
Дала *Чарлі і шоколадна фабрика* та її україномовного варіанту)**

Проблема перекладу власних імен, які вживаються у художньому тексті є актуальною у зв'язку з тим, що вони є відображенням індивідуальної картини світу як письменника, так і перекладача.

Переклад власних назв – процес надзвичайно складний. Як правило, при перекладі власні назви залишаються незмінними, транскрибуються, транслітеруються, і тільки як виняток піддаються перекладу [7: 215]. Правильний переклад власних назв у творі є обов'язковою умовою повноцінного перекладу всього тексту. Саме від майстерності перекладача залежить адекватне розуміння іншомовним читачем інтенції автора оригіналу.

Система власних назв є елементом художнього твору, і разом з іншими мовними засобами реалізовує авторську концепцію світобачення, сприяє побудові художнього образу. Функціонально власні назви – один із найважливіших компонентів літературного твору, вивченням яких займається наука ономастика [3: 46].

Робота письменника над власними назвами передбачає добір її складників із реальної аномії або створення нових онімів на основі наявних моделей та переходу апелятивів у розряди онімів [6: 16]. Завдяки власним назвам читач-реципієнт інформації сприймає художній текст через низку асоціацій, які впливають на розуміння твору та його декодування. Тому літературна ономастика є одним з актуальних напрямів ономастичної науки, а також важливою ланкою теорії тексту, риторики, лінгвостилістики [4: 59].

В.С. Віноградов пише, що “на перший погляд може здатися, що переклад власних назв не становить особливих труднощів”, і навіть “перекладом це називається вельми умовно, адже, як правило, власні назви транскрибуються або транслітеруються” [8: 149]. Але власні назви, які розглядаються у

запропонованому дослідженні і які викликають значний інтерес, дещо відрізняються. Вони посідають проміжне місце між іменами реальних та вигаданих предметів, тому що:

а) їхні денотати конструюються на основі досвіду письменника, але не обов'язково існують в дійсності;

б) вони створюються за моделями імен реальних або нереальних предметів з урахуванням їхньої приналежності до певного ономастичного поля. Відповідно до цієї проміжної позиції змінюється й функціональне навантаження оніму в художньому творі, в якому він “перетворюється на стилістичний засіб, який виконує функцію “орієнтира у часі та просторі” [2: 30].

З точки зору перекладу важливе значення відіграє класифікація, згідно з якою імена власні поділяються на дві категорії: звичайні (*conventional*) та навантажені (*loaded*) [11]. Звичайні оніми є “невмотивованими” об'єктами перекладу через те, що вони не несуть очевидного семантичного навантаження, а перекладачеві немає необхідності адаптувати їх морфологічно чи фонологічно, пристосовуючи до системи цільової мови. “Навантажені” імена власні, натомість, є “вмотивованими” об'єктами перекладу; їхній діапазон варіює від таких, що “ледве натякають”, до “відверто експресивних” [15: 49]. У вітчизняній перекладацькій традиції “навантажені” імена власні також характеризуються як “характеристичні” або “промовисті” [7; 10]. Отже, “творчість у передачі власних назв починається в той момент, коли перекладач зустрічається з так званими смисловими (значущими, промовистими, номінативно-характеристичними) іменами та прізвиськами”, адже тут “виникає перекладацька проблема, пов'язана з аналізом сутності та функцій значущих імен у тексті та способом їхнього відтворення в оригіналі” [8: 160].

Наявність онімів в дитячій літературі є обов'язковою, адже вони виступають “значущим елементом поезики”, “як текстоутворюючий, жанроутворюючий, стилістично маркований засіб”, є “домінантами контекстуальних синонімічних та антонімічних рядів, які включають різноманітні ономастичні й апелятивні номінації персонажів літературного твору” [12: 55]. Оскільки дитина схильна розглядати оточуючий світ біполярно, характеристичне власне ім'я одразу ж допомагає їй визначити аксіологічну природу персонажа як позитивну або негативну. Окрім того, “незвичні власні назви можуть виступати у тексті елементом словесної гри,

розважаючи дитину-читача цікавим сполученням звуків і одночасно розвиваючи її мовлення” [1: 14].

О. В. Ребрій у своїй монографії виділяє три головних стратегії у перекладацькому арсеналі з опрацювання онімів. Перша скерована на форенізацію тексту перекладу і передбачає збереження форми вихідного оніму з очевидною втратою прихованого змісту (транскодування). Такий тип перекладу визначається як “ономастичний відповідник”, який відтворює фонографічну оболонку слова з тим чи іншим ступенем близькості до оригіналу. Друга й третя стратегії відтворення онімів у перекладі скеровані на доместикацію твору і передбачають або заміну вихідного оніму іншомовним аналогом або власне його переклад [10]. На думку А. Г. Гудманяна, тут зазвичай застосовується “принцип поміркованої українізації”, в якому з очевидністю відбиваються “результати творчої взаємодії української мови з іншими мовними системами” [4: 8]. Як зауважує Л. Фернандез, “наявність значної кількості іншомовних імен і пов’язана з цим надмірність незвичних фонологічних поєднань та випадків незвичного правопису створюють ризик виникнення лінгвальних бар’єрів для юних читачів”. Оскільки “імена мають легко читатися, щоб не відштовхувати дитину від читання”, від перекладача зазвичай “очікують такого поводження з іншомовними іменами, яке дало би змогу юним читачам “упізнати” їх як такі, що відповідають нормам цільової мови” [14: 48].

Згідно О. В. Ребрій переклад оніму є можливим у тих випадках, коли:

1) в основі власної назви лежить загальна назва, узуальний еквівалент якої може бути так само використаний у перекладі в якості оніму (іноді з морфологічними трансформаціями, спричиненими різницею в традиціях формування онімів різними мовами);

2) структурно онім розкладається на низку узуальних загальних морфем, для кожної з яких підбирається власний відповідник у мові перекладу (калькування) [10: 8] .

Ми погоджуємось з твердженням О. В. Ребрій про те, що переклад онімів часто виходить за рамки напіваавтоматизованого транскодування, змушуючи перекладачів шукати творчих шляхів спочатку вилучення, а потім і відтворення прихованого змісту, закладеного автором твору.

Особливої уваги заслуговує переклад власних назв у романі "Чарлі і шоколадна фабрика". Для здійснення адекватного перекладу власних імен

треба бути обізнаним з історією та фольклором як носіїв мови, якою написаний першотвір, так і носіїв мови перекладу.

Так, у казці є вигадані і звичайні власні імена: вигадані імена перекладені з певними змінами для досягнення комічного, сміховинного ефекту (що зацікавлює дітей); звичайні – транскодовані.

Наприклад: 1) Prince *Pondicherry* wrote a letter to Mr. Willy Wonka <...> [13: 22]; – Принц *Пондівішна* написав містерові Вонці листа <...> [5: 20]. 2) Then Mr *Prodnose's* factory came out with <...> [13: 26]; – Потім фабрика пана *Тицьоноса* випустила <...> [5: 25] (нагадаємо, що цей вид власних імен буде навантаженим (*loaded*)).

Ці герої були більше негативними, і завдяки промовистим іменам автор підкреслив їхню сутність. Хоча є і випадки, де автор перекладу транслітерує імена героїв, які теж були наділені негативними якостями (кради рецепти містера Вонки): 1) <...> Because soon after that, *Fickelgruber's* factory started making an ice cream <...> [13: 26] – Бо незабаром фабрика *Фікельгрубера* почала виробляти морозиво <...> [5: 25]. 2) And then Mr *Slugworth's* factory began making sugar balloons<...> [13: 26] – А тоді ще й фабрика *пана Слагворта* почала виготовляти цукеркові кульки морозиво <...> [5: 25]. 3) *Professor Foulbody* <...> [13: 32] – *Професор Фолбоді* <...> [5: 38].

І не перекладене прізвище одної з головних героїнь казки Веруки Солт:

<...> a small girl called Veruca Salt who lived <...> [13: 33] – дівчинці, яку звали *Верука Солт* і яка жила <...> [5: 39]. На нашу думку причиною такого рішення, ймовірно, є ризик того, що дані оніми не будуть адекватно сприйматися читачем-дитиною як власні імена.

Оскільки українська та англійська дитячі аудиторії мають своїх літературних героїв, виправданою є заміна казкових персонажів, якими захоплюються діти в Англії та Америці на тих, які притаманні українській культурі або відомі українському читачеві з творів світової літератури. Ними можуть бути герої популярних серіалів, мультфільмів тощо. Наприклад:

“Who’s the kid with a picture of *The Lone Ranger* stencilled on his windcheater?” [13: 60]; – А то що за хлопець у курточці з *ковбоєм*? [5: 85] (у перекладі застосовано прийом узагальнення). *Lone Ranger* – ковбой, герой американського серіалу в жанрі вестерну. Українські діти не знайомі з цим героєм, тому доцільно застосовано принцип доместикації (чи поміркованої українізації).

Доречним є використання у цільовому тексті імен героїв всесвітньо відомих казок А. Мілна, Г.Х. Андерсена, Л. Керрола та ін.:

<...> The younger ones had Beatrix Potter
With Mr Tod, the dirty rotter,
And Squirrel Jvutkin, Pigling Bland,
And Mrs Tiggy-Winkle and –
Just How The Camel Got His Hump,
And How The Monkey Lost His Rump,
And Mr Toad, and bless my soul,
There's Mr Rat and Mr Mole <...> [13: 125]

<...> Аж перехоплювало дух
від тих книжок... Ось Вінні-Пух,
он Білосніжка йде до лісу...
Ось Гулівер веде Алісу
у Дивосвіт, і прямо тут
до них підходить ліліпут.
Ген Королева виглядає
чи знайде Герда свого Кая <...> [5: 216].

Знайдено також інші приклади застосування прийому генералізації при перекладі власних назв. Нагадаємо, що використовують її у тому випадку, коли заміна власних назв оригіналу загальними у вторинному тексті сприятиме досягненню рівноцінного комунікативного ефекту першотвору та перекладу:

“Look here,” I said (speaking not *in English*, of course, but *in Oompa-Loompish*) <...> [13: 71]; – “Послухайте мене, – сказав я (звісно, *не нашою, а умпа-лумпівською мовою*) <...> [5: 107]. Тут мова, якою спілкуються персонажі тексту оригіналу, – англійська, а герої тексту перекладу користуються українською мовою. Але було б недоречним замінити мову на українську, адже така українізація призвела б до спотворення змісту. Саме тому перекладач використовує український присвійний займенник *наша*, що повною мірою передає відчуття близькості автора і його персонажів до читача перекладу. Бачимо, що при перекладі *Oompa-Loompish* викорастано транскодування. На нашу думку, оскільки це вигадана мова, тому переклад має збігатися з мовою оригіналу. Так само була перекладена і вигадана країна *Лумпаландія* :

“Imported direct from *Loompaland*,” said Mr Wonka proudly [13: 70].

Цікавими є переклади назв цукерок:

“Wonka’s Whipple-Scrumptious *Fudgemallow* Delight!” <...> [13: 36]; – “Високочудесний *зефірмелад* Вонки!” <...> [5: 45]. Бачимо, що автор знаходить близькі за значенням слова в українській мові. Переклад вийшов зовсім точний, на нашу думку, адже *fudge* – це шоколадні або карамельні солодощі. *Mallow* – морфема взята від *marshmallow*, що перекладається як зефір. Переклад цілком зрозумілий та доступний дітям. Звичайно, що можна уявити собі зефірмелад, але це уявлення буде відрізнятися, від уявлення *fudgemallow* англіїцями;

STICKJAW FOR TALKATIVE PARENTS [13: 110]; – *ГУБОСКЛЕЮВАЛЬНА ХАЛВА ДЛЯ БАЛАКУЧИХ БАТЬКІВ* [5: 186]. Не цілком зрозуміло, чому автор вжив слово *халва*. Адже *stickjaw* – це вид ірисиків, жувальних, тягучих та липких.

Отже, в результаті порівняння власних назв у літературній казці Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика» та у її україномовному варіанті, можна зробити висновок, що здійснення адекватного перекладу власних імен вимагає обізнаності з історією та фольклором як носіїв мови, якою написаний першотвір, так і носіїв мови перекладу. Деякі вигадані власні імена перекладені Віктором Морозовим зі змінами з метою досягнення ефекту доместикації або помірної українізації, звичайні – транскодовані. Вважаємо, що застосування більшості прийомів перекладу є вмотивованим, тому що завдяки ним цільовий текст стає легкозрозумілим для дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бардакова В. В. “Говорящие” имена в детской литературе. Вопросы ономастики. Екатеринбург : Уральский ун-т, 2009. № 7. С. 48-56.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе. М. : Международные отношения, 1980. 340 с.
4. Гудманиян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі. Автореф. дис...доктора філол. наук. К., 2000. 40 с.
5. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика / Пер. з англ. В. Морозова; За ред. О. Негребецького та І. Малковича. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 240 с.

6. Ермолович Д. И. Имена собственные. Теория и практика межъязыковой передачи на стыке языков. М. : Валент, 2005. 416 с.
7. Козлов Ю. М. Переводим незнаменательные слова. URL: <http://www.thinkaloud.ru/science/koz-perevodim.doc>.
8. Мойсієнко А. Образний світ онімного слова. Дивослово, 2006. №4. С. 34-37.
9. Огар Е. І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження. Вісник Сумського державного університету. Сер. : Філологічні науки, 2006. Вип. 3. С. 10–17.
10. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
11. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. М. : Наука, 1973. 366 с.
12. Флорин С. Муки переводческие. М. : Высшая школа, 1983. 184 с.
13. Dahl R. Charlie and the Chocolate Factory. Moscow: Айрис-пресс, 2013. 216 с.
14. Fernandes L. Translation of Names in Children's Fantasy Literature: Bringing the Young Reader into Play. New Voices in Translation Studies, 2006. № 2. P. 44–57.
15. Hermans T. On Translating Proper Names, with Reference to De Witte and Max Havelaar. Modern Dutch Studies. A volume of essays in honour of Professor Peter King [ed. Michael Wintle]. L. : Athlone, 1988. P. 11–24.

Ю.Б. Мінцис

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології

Н. С. Духній

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
студентка-магістрантка

Процедури перекладу експресивних засобів на лексичному рівні

Переклад **експресивних засобів** завжди був нелегкою та відповідальною справою, тому що перекладач повинен максимально передати зміст оригіналу, і в той же час адаптувати текст оригіналу для читача та зберігти його емоційне забарвлення.

Експресивність (від лат. *expressio* – вираження) є невід’ємною частиною будь-якого художнього тексту. Тому він і називається художнім, адже за допомогою експресивних засобів автор може передати як щось буквально, так і виразити найрізноманітніші завуальовані образи. Словник тлумачить експресивність як сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати у комунікативному акті як засіб суб’єктивного вираження ставлення мовця до змісту або адресату мовлення [6: 591].

На думку В.Чабаненка, **експресивність** – це вже сама інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність. Мовознавець звертає також увагу на те, що «експресивність буває як мовленнєвою, так і мовною. Мовленнєва експресивність панує над мовною і є постійним джерелом збагачення останньої» [8: 8].

За І. Арнольд, **експресивність** – це «властивість тексту чи частин тексту, яка передає значення зі збільшеною інтенсивністю, виражає внутрішній стан мовця та має своїм результатом емоційне або логічне посилення, яке може бути, а може й не бути образним» [2: 3-12].

Щоб виразити експресивність у мовленні використовуються експресивні засоби та стилістичні прийоми. І хоч ці поняття пов’язані, є різні підходи до визначення їхніх особливостей.

Науковець-лінгвіст Є.В. Ключев розглядає тропи (**стилістичні прийоми**) як перетворення основного значення слова або словосполучення (і лише як наслідок – перетворення структур, до яких вони входять), а фігури (**експресивні засоби**) – перш за все як перетворення фундаментальних структур (і лише як наслідок – перетворення значень елементів, що їх складають). На його думку, концепції фігури, яка б так само одностайно приймалася лінгвістами, як концепція тропу, на сьогодні не існує. Він пропонує трактувати фігуру «як тип структури, яка передбачає наявність приви́ду. Це міг би бути привид порядку там, де насправді немає змістової впорядкованості (паралелізм, анафора, тощо), та привид безладу там, де очевидна змістова впорядкованість (інверсія тощо)» [6: 180].

Дослідник Л. П. Єфімов вважає **експресивними засобами** такі фонетичні, морфологічні, лексичні та синтаксичні одиниці, що підсилюють емоції у мові та мовленні. До фонетичних він відносить паузи, мелодійність голосу, наголос, шепіт, наспівування та інші засоби використання людського голосу. Морфологічні засоби включають емоційно забарвлені афікси (зокрема демінутивні: -у (-ie), -let, -ок-, -ик-, -ичк-, -еньк-, -есеньк- тощо). До лексичних засобів належать слова, що несуть у собі конотативне значення. Це зокрема епітети, поетизми, архаїзми, сленгізми, вульгаризми та вигуки (за М. П. Єфімовим [4: 11-12]).

Експресивні граматичні конструкції утворюють **синтаксичний рівень експресивних засобів**. Ю. В. Павловська до них відносить:

1) *інверсію* – порушення фіксованого порядку слів у розповідному реченні; найчастіше інверсія використовується після прислівників та емпатичних часток: *seldom, rarely, little, barely, nowhere (else), never (before), not (even) once, on no account, only by, only in this way, only then, hardly (ever)... when, no sooner... than, not only... but (also), not until/till, in no way, in/under no circumstances, not since* та інші;

2) *конструкцію з it* на початку речення; зворот *it is (was, will be)... who (that, when, etc.)* використовується для виділення будь-якого члена речення, крім присудка, і навіть цілого підрядного речення;

3) *конструкцію Condensed Relative*, в якій неозначені займенники *what, who, whatever, whoever, whomever* виступають в ролі підмета;

4) *конструкцію з використанням ступенів порівняння прикметників та прислівників* (*He is the most powerful man in the world. Mark is fast but Bob is faster*) [11];

5) *заперечні емпатичні конструкції* (створені заперечним займенником по поряд з іменником, двома запереченнями, поєднанням частки *not* зі сполучником *until*) [9].

У запропонованому дослідженні розглядаються способи перекладу таких лексико-фразеологічних засобів як порівняння, епітети, метафори та інші.

Порівняння як художній засіб є одним з найпоширеніших способів вираження експресивності у літературі. Порівняння часто є результатом калькування, так як в українській та англійській мові слова бувають різними за семантикою. *The sentiments called honour and virtue by the majority of men are the most shifty things imaginable* [11: 32]. *Що більшість людей називає честю і чеснотою? Щонаймнливіші, щонайхисткіші властивості* [7: 32].

Найпоширенішим експресивним засобом у художній літературі можна назвати *epithet*. Щодо їх перекладу, І.С. Алексєєва зазначає, що у перекладі на відтворення епітетів впливає безліч факторів. Переклад епітетів неможливий без врахування семантичних і структурних особливостей (чим виражений; наявність метонімії, метафори), ступеня індивідуальності та позицію стосовно означуваного слова [1: 314].

Н. О. Павленко вивчала особливості перекладу епітетів в поетичних творах. Вона вважала, що епітети переважно зберігають семантичну та структурну цілісність (мають рівнозначні відповідники у перекладній мові). Є мало прикладів, коли відбувається заміна іншим тропом.

При перекладі *перенесених epithetів*, які частіше трапляються в англійській мові, мовознавці стикаються з найбільшими труднощами, тому що вони синтаксично відірвані від означуваного слова, а норма вимагає спільності семантичного та синтаксичного елементів.

Деякі мовознавці розглядають проблему перекладу епітетів водночас з перекладом *метафори*.

...and if you see a woman clad in clothes vilely cut and coloured, you may be sure she is eminently virtuous, renowned for good works, and probably a duchess.

...і якщо ви побачите жінку, вбрану у в сукню кепського крою та кольору, майте певність, що вона страшенно чеснотлива, знана з добрих справ і, ймовірно, герцогиня! [7: 29].

Метафори відтворюються з урахуванням структурних характеристик (якою частиною мови виражена, одно- чи двочастинна, розповсюджена, метафоричний контекст), з урахуванням семантичних відношень між

образним та предметним планом (конкретне – абстрактне, істота – неістота тощо), з урахуванням ступеню індивідуалізованості [1: 315].

Метафори, звичайно, часто використовуються і в українських художніх творах. На думку Є. В. Бреус, в основі метафор лежать певні образи, які можуть мати відмінності у мові оригіналу і в мові перекладу. Тому пряме перенесення метафор з англійського тексту до українського і навпаки нерідко неможливе. Іноді потрібно їх замінити іншим образом. Такого роду заміна дозволяє не порушувати рівень експресивності оригіналу, а також робить переклад більш ідіоматичним [3]. Досить значними перетворення можуть бути при перекладі метафоричних одиниць, так як їхня побудова відрізняється у мові оригіналу та мові перекладу. Такі трансформації зазвичай супроводжуються заміною метафори порівнянням чи метафоричним епітетом.

Т. А. Казакова запропонувала наступні правила перетворення метафори [5: 245-246].

1. Повний переклад, що застосовується для метафоричних одиниць у тому випадку, коли у мові оригіналу та мові перекладу співпадають як правила сполучуваності, так і традиції вираження емоційно-оціночної інформації, що використовуються у даній метафорі.

2. Додавання / опущення використовується у тих випадках, коли міра подібності, що мається на увазі, у мові оригіналу та мові перекладу відрізняється, і потрібна або експлікація того сенсу, що мається на увазі у тексті оригіналу (прийом додавання), або, навпаки, імплікацій висловленого у тексті оригіналу (прийом випущення).

3. Заміни здійснюються у випадках лексичної або асоціативної невідповідності між елементами метафори у мові оригіналу та мові перекладу.

4. Структурне перетворення використовується при відмінності традицій граматичного оформлення метафори у мові оригіналу та мові перекладу.

5. Традиційна відповідність використовується по відношенню до метафор фольклорного, біблійного, античного походження, коли у мові оригіналу та мові перекладу склалися різні способи вираження метафоричної подібності.

6. Паралельне називання метафоричної основи використовується при перекладі текстів, побудованих на розповсюдженій метафорі, коли за міжмовними умовами вимагається заміна або структурне перетворення

вихідної метафори, а за характером інформації, що передається, вихідний образ необхідно зберегти.

Особливості перекладу **метонімії** цікаво розглянути у дослідженні М. В. Романюхи. Він стверджує, що основною проблемою перекладу метонімічного слововживання є розбіжність у способах метонімізації, а також у її розповсюдженості у мові перекладу та у вихідній мові. Ця розбіжність пояснюється диферент-ними традиціями метонімічного зловживання у двох мовах. Звернімося до словникового визначення метонімії. **Метонімією** називають перенесення назви з одного предмета на інший, на основі суміжності зіставлених таким чином об'єктів. На відміну від метафори, спрямованої на зіставлення, уподібнення об'єктів один одному з метою виявлення сутнісної подібності, вживання метонімії в будь-якій мові спрямоване на індивідуалізацію об'єкта шляхом виділення якої-небудь характерної риси і винесення її на перший план. Характерно, що в умовах необхідних перетворень метонімія, на відміну від метафори, ніколи не перетворюється в порівняння, однак порівняно легко переходить в епітет, зокрема, в субстантивований:

Two men, one with thin black hair and the other with luxurious red mop, stood side by side, like day and night. The red was smiling ready to see the funny side of danger, the black, with his wry face and triangle eyebrows, was the embodiment of despair.

Двоє чоловіків, один з рідким чорним волоссям, інший з пишною рудою шевелюрою, стояли пліч-о-пліч, як день і ніч. Рудий посміхався, наче вбачав щось комічне в небезпеці; чорний, з кислою гримасою і страдницькими бровами, здавався втіленням відчаю.

У даному прикладі вихідна метонімія практично не складає труднощів для перекладу, оскільки в структурному і змістовному відношенні способи її вираження збігаються в англійській і українській мовах.

М. В. Романюха у своєму дослідженні також представляє правила перекладу метонімічних одиниць. Ось основні з них:

1) Повний переклад метонімічної одиниці використовується в тому випадку, коли в англійській та українських мовах співпадають мовні й культурні традиції вираження індивідуальних властивостей.

2) Структурне перетворення вихідної метонімії застосовується в умовах, коли граматичні норми вихідної мови і мови перекладу різні, коли вихідний

контекст, в якому зустрічається метонімія, не може бути граматично повністю відтворене в мові перекладу.

3) Семантичне перетворення вихідної метонімії відбувається в умовах відсутності в мові перекладу засобу вираження індивідуальної ознаки.

4) Функціональне перетворення вихідної метонімії має місце в умовах, коли стилістичний статус метонімічної одиниці в вихідній мові і мові перекладу різний.

5) Повне перетворення вихідної метонімії, тобто відтворення прямого найменування, цей прийом застосовується в умовах значного розходження культурних традицій, коли вихідне метонімічне слово 59 не існує в мові перекладу або невідоме для культури мови, на яку здійснюється переклад (за М. В. Романюхою).

Отже, основне завдання перекладача полягає у тому, щоб зберегти як зміст, так і стиль твору оригіналу. Щоб передати відповідний рівень експресивності український перекладач має потрібний арсенал лексичних прийомів та засобів. Проаналізувавши вищезгадані особливості, а також стратегії перекладу експресивних засобів лексичного рівня, а саме: епітет, метафору, метонімію та порівняння, можна зробити висновок, що найпоширенішим та найчастіше використовуваним засобом вираження експресії у мовленні є епітет. Хоча щодо перекладу метафори, метонімії чи порівняння теж існують доробки різних вчених, є певні чітко визначені правила та способи їх перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: Учебное пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. СПб: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. 352с.

2. Арнольд И.В. О стилистической функции. Вопросы теории английского и русского языков: *Ученые записки Ленинградского государственного педагогического института им. А.И. Герцена*. Л.: Изд-во ЛГПИ, 1970. Т. 471. С. 3-12.

3. Бреус Е. В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский Учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. М.: УРАО, 2000. 208 с.

4. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбовометодичний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2004. 240с.

5. Казакова Т. А. Практические основы перевода English – Russian. Учебное пособие. СПб.: Лениздат; Издательство «Союз», 2002. 320с.
6. Ключев Е. В. Риторика: Инвенция. Диспозиция. Элокуция: Учебн. пособие для вузов. М.: ПРИОР, 1999. 271с.
7. Кореллі М. Спокута Сатани: Пер. з англ. Л. Хворост. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2006. 432 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / [упоряд. В.Н. Ярцева]. М.: Советская Энциклопедия, 1990. 685с.
9. Павловська Ю. В. Способи вираження емпізи та особливості її перекладу українською мовою (на матеріалі текстів різних стилів). *Филологические науки 6. Актуальные проблемы перевода*. 2010. URL : http://www.rusnauka.com/30_NNM_2010/Philologia/73140.doc.htm
10. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
11. Corelli M. The sorrows of Satan or, The strange experience of one Geoffrey Tempest, millionaire. : [romance]. Philadelphia: J.B. Lippincott company, 1896. 471 p.
12. Degrees of comparison. URL : <https://grammarway.com/ua/degrees-of-comparison>.

Кінофільм як засіб навчання другої іноземної мови

Пошук оптимальних технологій формування іншомовної комунікативної компетентності є головною проблемою методики викладання іноземної мови. Синтез традиційного та інноваційного підходів дозволяє досягти значних результатів у вивченні іноземної мови, бездоганне володіння якою є однією із найважливіших вимог до кваліфікації вчителя іноземної мови. Особливу роль у навчальному процесі студентів мовного факультету відіграють вправи із використанням автентичних кінофільмів, які є унікальною основою для розширення лінгвокраїнознавчих та фонових знань, збільшення активного та пасивного лексичних запасів тощо.

Використання автентичних відеоматеріалів під час навчання іноземної мови розглядали такі українські та зарубіжні науковці:

Н. Багрова, І. Гончар, Р. Гуревич, В. Писаренко, Є. Русакова, О. Тарнопольський, О. Яхнюк та інші. Серед зарубіжних науковців і практиків, які досліджували цю проблему, варто згадати М. Allan, F.E. Balladon, R. Cooper, J-M. Ducrot, D. Hymes, J. Hughes, J.King, S.Ryan. На думку дослідників, застосування технології навчання з допомогою відеоматеріалів сприяє формуванню та розвитку комунікативної компетентності, підвищенню мотивації вивчення мови та збагачує можливості, які вже є у арсеналі викладача. Однак питання використання даної технології у процесі навчання другої іноземної мови ще не було предметом окремого вивчення, що обумовлює актуальність нашої розвідки.

Актуальність теми та її недостатня розробленість зумовили постановку мети статті: дослідження можливостей використання автентичних кінофільмів на заняттях з другої іноземної мови (французької).

У практиці викладання іноземної мови кіно трактується як джерело країнознавчого і мовного матеріалу, як можливість працювати над мовними, невербальними (міміка, жести, звук), змістовними, культурологічними і власне кіно аспектами. Кіно як мистецтво володіє соціальною,

гармонізуючою, комунікативною функцією, має виховну цінність і служить джерелом фактологічної, культурологічної та естетичної інформації. Країнознавчий контекст в кіно може включати факти історичної, політичної, соціальної спрямованості, містити інформацію щодо стереотипів поведінки, системи цінностей, смаків, інтересів носіїв іноземної мови [7]. Кінофільм здатний з високою точністю і детальністю моделювати візуальні і аудитивні характеристики поведінки людини і світу в цілому, тому викликає ефект, аналогічний прямому контакту з реальністю» [4].

Використання кінофільмів як методу навчання другої іноземної мови вимагає попередньої та поступової підготовки студентів до такого виду роботи на занятті, ретельної методичної підготовки з розробленням вправ. Тобто необхідно так організувати навчальну діяльність студентів, щоб вони отримували задоволення від перегляду фільму (уривку з фільму) не лише через цікавий сюжет, але й через розуміння іноземної мови, позаяк заняття повинно досягати поставлених освітніх, виховних і розвивальних завдань [3]. Щоб ефективно використовувати кінофільми під час навчання другої іноземної мови, необхідно виконувати такі умови:

- бажано, щоб зміст фільму відповідав тематиці навчальної програми з дисципліни, інтересам та рівню знань студентів;
- фрагмент кінофільму доцільно показувати у запланований та відповідний момент заняття;
- відеофрагмент має слугувати розвитку комунікативної, мовної, соціокультурної компетентностей;
- необхідно супроводжувати відео чіткими вказівками викладача для вирішення визначеного навчального завдання, що зрозуміле студентам і відповідає логіці заняття;
- відео не повинне бути занадто довгим[1].

Методика вживання кінофільмів у навчанні другої іноземної мови ґрунтується на поетапному пред'явленні матеріалу: етап підготовки до перегляду; етап безпосереднього перегляду кінофрагментів — рецептивний етап; етап обговорення і виконання завдань після перегляду. На першому, підготовчому етапі, основною метою якого є попереднє полегшення розуміння змісту фільму, можна запропонувати завдання на ознайомлення з мовним матеріалом (слова, словосполучення, фрази), потім необхідно відтренувати вживання лексико-граматичного матеріалу [6]. Перед переглядом важливо сформулювати запитання, які слугуватимуть планом для

розуміння основного змісту фільму (або фрагменту). На етапі перегляду фрагменту можна обговорити місце і час дії; кількість персонажів; музичне оформлення; портрети та мовні особливості героїв.

На третьому етапі, що має на меті активізацію мовної діяльності, можна запропонувати такі завдання: написати коротке резюме, усно передати зміст фільму, охарактеризувати персонажі, виконати завдання з граматики або лексики, самотійно озвучити кінофрагмент, самотійно скласти діалоги; у випадку поетапного перегляду цілого фільму — відновити черговість сцен.

Сьогодні існує велика кількість Інтернет ресурсів, особливо на сайтах вивчення іноземної мови, де розміщені кінофільми для ефективного вивчення мови. Наприклад, французькою мовою: <http://filmfra.com/> (із субтитрами), <https://www.superprof.fr/blog/apprentissage-fle-par-le-septieme-art/>, <http://flenet.unileon.es/doculture>, [htm://cinema](http://cinema), <http://flecampus.ning.com/profiles/blogs/cin-ma-litt-rature-films>, та ін. За умови підключення до Інтернету ці ресурси можуть бути використані для аудиторної роботи (формулюючи завдання, обов'язково зазначати з якої по яку хвилину потрібно переглядати вибраний фрагмент). На деяких сайтах можна знайти фільми з готовими завданнями, наприклад: <http://lefrafa.ru/reflets-1>, <https://apprendre.tv5monde.com/fr/exercices/courts-metrages>, <https://www.kinopod.ru/movies/genre/short/country/fr/index.html>. Наведемо приклад: граматичне завдання з використанням мовного матеріалу кінофрагменту (фільм «Reflets 2 – Épisode 10»), в рамках вивчення граматичної теми «L'opposition et la concession»[2]. Цілі заняття: аспект аудіювання: розвиток сприйняття мови на слух, уміння виокремлювати в мовному потоці необхідну інформацію; аспект розвитку граматичних навиків: уміння використовувати вирази: *alors que*, *mais*, *en revanche*, *au contraire*, *par contre*; *la concession* - *bien que*, *pourtant*, *cependant*, *toutefois* та ін.; уміння складати власний текст за запропонованим зразком (*décrire la fête dans votre famille*) – репродуктивний тип завдання; далі можемо переходити до проблемного обговорення, тобто стимулювання усних висловлювань студентів в зв'язку з сюжетом фільму.

Отже, кінофільм – це ефективний засіб навчання другої іноземної мови, який стимулює розвиток комунікативної компетентності студентів, а також сприяє вивченню іноземної мови і культури як двох взаємопов'язаних елементів.

Використання кінофільмів на заняттях з другої іноземної мови дозволяє постійно підтримувати у студентів живий інтерес до її вивчення й уникнути тієї монотонності, що може іноді виникати на заняттях з усної практики за традиційною методикою, коли на вивчення однієї теми виділяється обмежена

кількість занять, студентам пропонується великий обсяг лексичного матеріалу (що може бути як перевагою, так і недоліком традиційного методу).

Наприкінці маємо декілька порад, як самостійно оптимізувати вивчення іноземної мови за допомогою кінофільмів:

1) потрібно адаптувати спосіб перегляду фільмів відповідно до вашого рівня (A1, A2, B1, B2 та ін.).

Якщо у вас початковий рівень:

2) вибирайте фільми, які ви вже бачили рідною мовою. Це буде легше сприйматись, адже сюжет вже знайомий;

3) використовуйте субтитри рідною мовою: на початковому етапі це допоможе зрозуміти діалоги та перекласти нові слова;

4) робіть паузи, переглядайте повторно діалоги для кращого розуміння та запам'ятовування;

5) робіть записи: це можливість збагатити свій словниковий запас;

6) повторюйте діалоги, копіюючи інтонацію та вимову — це найкращий спосіб вдосконалити свої навички говоріння.

Якщо у вас вже є хороший рівень французької мови (середній рівень, автономний рівень):

1) переглядайте фільми, яких ви не бачили. Якщо потрібно, можна прочитати лише опис фільму, де схематично окреслюється сюжет та персонажі, що сприятиме загальному розумінню;

2) не використовуйте субтитри (або лише французькою). Це гарне рішення для полегшення розуміння фільму. Замість перекладу ви зможете поєднувати письмове розуміння та усну комунікацію;

3) повертайтеся ще раз до уривків, які вам здаються важкими, щоб вивчити їх точніше, і робіть записи.

Для того, щоб перегляд французьких фільмів був ефективним і дозволяв підвищити мовний рівень, слід уникати деяких типових помилок студентів, наприклад:

1) намагання зрозуміти кожне слово, адже завжди будуть слова, які ви не зрозумієте в реченні. Це не повинно вас блокувати. Важливіше зрозуміти загальне значення речення, розвивати здогадку;

2) відсутність наполегливості. Для ефективності вивчення іноземної мови засобами кінофільмів, потрібна регулярність, щоб призвичаїтись до такого типу формальних вправ. Плануйте регулярні заняття, перегляд 2 або 3 рази на тиждень дуже ефективний;

3) зосередження на субтитрах. Якщо постійно читати субтитри, вам не сподобається фільм. Постарайтеся максимально відсторонитися від цього, а в разі важкості сприйняття – перегляньте повторно епізод;

4) перегляд фільму лише один раз. Запорукою вивчення іноземної (французької) мови є повторення. Корисно переглядати повторно фільми, які ви вже знаєте, що дасть можливість відкрити нові деталі та краще засвоїти вирази.

Радимо запропонувати студентам такі фільми, як: «La grande vadrouille», «Bienvenue chez les ch'tis», «Les enfants du Paradis», «Jules et Jim», «Le fabuleux destin d'Amélie Poulain», «Léon», «La môme», «Intouchables», «Les bronzés», «Astérix et Obélix mission Cléopâtre», «La famille Bélier».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ducrot, J-M. (2005) L'utilisation de la vidéo en classe de FLE. URL: <http://www.edufle.net/L-utilisation-de-la-vidéo-en> Consulté le 18 janvier 2020.

2. 10 longs-métrages pour étudier la langue de Molière! URL: <https://www.superprof.fr/blog/apprentissage-fle-par-le-septieme-art/> (дата звернення: 18. 01. 2020).

3. Конопляник Л. М., Коваленко О. О. Використання автентичних відеоматеріалів для формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх інженерів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія* № 9, 2016. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12412> (дата звернення: 10. 01. 2020).

4. Мареш П. Многоязычная коммуникация и кинофильм. *Язык как средство трансляции культуры*. М., 2000. С.248.

5. Мунтян А. О. Використання автентичних письмових та аудіо/відеоматеріалів при навчанні іноземної мови. *Англістика та американістика: зб. наук. Праць*, Дніпропетровськ, 2015. Вип. 12. С. 88–94.

6. Писаренко В.И. Коммуникативные задания в реализации обучения иностранным языкам на основе аудиовизуальных технологий. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnye-zadaniya-v-realizatsii-obucheniya-inostrannym-yazykam-na-osnove-audio-vizualnyh-tehnologiy> (дата звернення: 22. 01. 2020).

7. Саковец, С. А. К вопросу об использовании киноматериалов в обучении иностранному языку. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*, Саратов, 2015, №5 (106) С.248-252.

Функціонування лінгвістичної неввічливості в міжособистісній взаємодії

В другій половині ХХ століття в межах лінгвістичної прагматики було закладено основу теорії лінгвістичної ввічливості – теорії, предметом вивчення якої є ввічливість. Її було сформульовано в 1978 р. американськими психологами Пенелопою Браун і Стівеном Левінсоном [2].

Теоретичні передумови формування цієї теорії було закладено спочатку Полом Грайсом – автором поняття кооперативного принципу, який покликаний регулювати мовленнєву взаємодію, і на основі якого виокремлюються конwersаційні максими. Відштовхуючись від кооперативного принципу й конwersаційних максим П. Грайса, Джефрі Ліч розробляє принцип ввічливості й виокремлює 6 максим ввічливості.

П. Браун і С. Левінсон узагальнили здобутки П. Грайса й Дж. Ліча та зробили вагомий внесок у подальший розвиток прагмалінгвістики. Однак оприлюднення основних положень теорії лінгвістичної ввічливості супроводжувалося значною кількістю критичних зауважень. Крім того, теорія ввічливості залишала поза своєю увагою низку моделей комунікативної поведінки, протилежних ввічливим і, тим не менш, притаманним людині. Таким чином, метою представленої статті є аналіз явища неввічливості – встановлення його визначення й особливостей функціонування.

Робота над усуненням висловлених недоліків сприяла реформуванню й розвитку теорії ввічливості. Поступово інтерес дослідників поширився й на протилежне явище – неввічливість. Так, швейцарський вчений Ричард Дж. Уоттс стверджує, що немає нічого, що було б ввічливим за самою своєю суттю – навіть компліменти не обов'язково сприймаються як позитивна форма поведінки, спрямована на підтримку співрозмовника. Крім того, додає Р. Дж. Уоттс, у будь-якій культурі існують не лише ті форми поведінки, які її члени вважають проявом турботи про інших (тобто, ввічливі):

«...all cultures will have forms of behavior that members classify as mutually shared consideration for others. And others which violate these principles of cooperation and consideration» [6: 14].

Наукові ж розвідки останнього десятиліття призвели до формування на основі теорії лінгвістичної ввічливості нової інтеграційної теорії. Американська дослідниця Марина Теркурафі в 2008 р. називає її об'єднаною теорією ввічливості, неввічливості й грубості (a unified theory of politeness, impoliteness and rudeness) [5].

Визначення

В основу визначення ввічливості й неввічливості покладено комунікативний контекст їх функціонування. Так, П.Г. Блітвіч враховує жанрові особливості (розуміючи під жанром клас комунікативних подій, учасників яких об'єднують певні комунікативні цілі) й визначає ввічливість як «застосування лексико-граматичних стратегій чи реалізацію просодичних рис, які зазвичай асоціюються з конкретним жанром, і / або дотримання встановлених, санкціонованих в даному жанрі норм і параметрів взаємодії...».

Аналогічним є запропоноване дослідницею визначення неввічливості: «неввічливість можна визначити як застосування лексико-граматичних стратегій чи реалізацію просодичних рис, які зазвичай не асоціюються з конкретним жанром, і / або нехтування встановленими, санкціонованими в даному жанрі нормами й параметрами взаємодії...» [1: 62-63].

Приймаємо наведене визначення неввічливості за робоче, оскільки підтримуємо думку Б. Фрейзера й У. Нолана [4: 96] про те, що оцінка висловлювання як ввічливого чи неввічливого є контекстно зумовленою; саме ж висловлювання, взяте поза контекстом, не реалізує стратегій ввічливості/ неввічливості.

Функції

Розглянувши визначення неввічливості як різновиду комунікативної поведінки, перейдемо до її функцій у міжособистісній взаємодії. Залежно від виконуваної функції, Дж. Калпепер виокремлює афективну неввічливість (affective impoliteness), примусову неввічливість (coercive impoliteness), розважальну неввічливість (entertaining impoliteness), інституційну неввічливість (institutional impoliteness) [3: 220-252].

Афективна неввічливість полягає у демонстративному виявленні негативних емоцій (найчастіше – злості), з імплікацією того, що причиною

такого негативного емоційного стану є саме адресат. З іншим видом невічливості – примусовою невічливістю – маємо справу у випадках, коли мовець вдається до соціально неприйнятної мовленнєвої поведінки з метою збільшити свою владу над слухачем. Щодо розважальної невічливості, то дії мовця в цьому випадку спрямовані не на адресата невічливого висловлювання, а на третю сторону – слухачку аудиторію, яку розважає невічлива мовленнєва поведінка мовця. Метою застосування мовцем невічливої мовленнєвої поведінки в випадку інституційної невічливості є не нанесення образи слухачу, а виконання мовцем функцій, покладених на нього певним суспільним інститутом, підтримання рольового розподілу на агентів і клієнтів інституційного дискурсу, певного статусного співвідношення. На цій підставі вважаємо за доцільне назвати цю функцію статусною, оскільки такий термін відображає ціль функціонування невічливості в міжособистісній взаємодії, а не сферу функціонування, як у випадку виокремлення інституційної невічливості.

Таким чином, з наведеного короткого аналізу функцій, які виконує в міжособистісній взаємодії невічлива мовленнєва поведінка, можна дійти висновку про те, що в низці комунікативних ситуацій вона є соціально прийнятною: по-перше, задля розваги аудиторії – в межах персонального дискурсу, а також масово-інформаційного як різновиду інституційного дискурсу; по-друге, в окремих інституційних дискурсах: юридичному – зокрема, при взаємодії під час судових засідань і допиту свідків, і військовому дискурсі – наприклад, в армії при взаємодії в межах чітко визначених статусно-рольових стосунків комунікантів (наприклад, сержанта й рядових).

Висновки

Таким чином, визначаємо невічливість як **ненормативну комунікативну поведінку, реалізовану за допомогою лексико-граматичних стратегій чи просодичних рис, які суперечать нормам й параметрам взаємодії, встановленим у даному жанрі.**

Мета застосування невічливості залежить від функцій, які вона виконує у міжособистісній взаємодії. Так, у випадку афективної та примусової невічливості її метою є створення соціальної напруги, у випадку статусної невічливості – підтримання status quo (існуючого рольового розподілу на агентів і клієнтів інституційного дискурсу), метою ж розважальної невічливості вважаємо налагодження контакту з цільовою аудиторією.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі функціонування стратегій реалізації неввічливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Blitvich P.G. A Genre Approach to the Study of Im-politeness. *International Review of Pragmatics*. 2010. Vol. 2. P. 46-94.
2. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987. 345 p.
3. Culpeper J. *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge University Press, 2011. 292 p.
4. Fraser B., Nolan W. The association of deference with linguistic form. *International Journal of the Sociology of Language*. 1981. Vol. 27. P. 93-109.
5. Terkourafi M. Toward a unified theory of politeness, impoliteness and rudeness. *Impoliteness in Language: Studies on Its Interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2008. P. 45-74.
6. Watts R.J. *Politeness*. Cambridge University Press, 2003. 318 p.

Phonology Through the Prism of Cognitive and Communicative Linguistics

The study of phonology represented, historically, the onset of modern linguistics and was also a guide to other approaches to language like structuralist (Trubezkoy N. S.) [2] or generative linguistics (N. Chomsky) [3]. Despite the traditional under-representation of phonological issues within cognitive and communicative linguistics, recent years have witnessed a growing interest in phonology shown by the increasing number of related investigations.

The present study addresses the place and role of phonology within a wider range of neighboring domains, cognitive and communicative approaches in particular, that constitute *the aim of the current research*. Generally, such a relevance of phonological structure in language may be viewed to derive from the fact that phonology constitutes a domain of its own within language (along with syntax, semantics, morphology), but it is also interconnected closely with other domains such as cognition, articulation, perception and communication in general. From this dual nature, it follows that phonology may be an object of linguistic theory [6; 7] as well as an object of cognitive [4] and communicative studies. So, ideally, teaching phonological competence this dual nature of phonology should be kept in mind and both sides of the coin are supposed to be paid attention to.

Phonology interfaces the speech sound systems, the representations of articulated speech, perception, acquisition and processing established in phonetics, psycholinguistics, and neurolinguistics. Main topics of investigation in this field comprise: sounds and sound-changing processes in systemic and functional aspects; prosodic units such as syllables and other phonetic sequences, and tones as building blocks of the sentence melody. Tones are considered in their relation to the linguistic expressions, their phonetic realization (tonal height and contours) as well as perception on the other hand. Sound, prosodic units and tones extend to the question how phonological representations are stored in the **mental lexicon** as they can be specified in terms of categorical phonological information or as variable phonetic imprints. As it is generally conceived that cognitive linguistics is the approach to the study of language that endeavours to explain facts about language in terms of known properties and processes of the human brain. The guiding principle of this area of linguistics is that the human language ability is not separate from the rest of cognition, that the storage of linguistic data is not

particularly different from the retrieval of another knowledge, and that use of language in understanding employs similar cognitive mechanisms to those used in other non-linguistic issues [10].

Cognitive linguistics originated in the mid-eighties with the works by G. Lakoff and R. W. Langacker, most studies within this school of linguistics focused on semantics and grammar [8; 9]. The works by these scholars already contain references to phonology, thus Langacker's Cognitive Grammar gives a prominent role to the phonological aspect of linguistic units, though little attention is paid to other areas of study like semantics or grammar. Cognitive phonologists endorse the view that phonological constructs are formed not only by cognitive factors but also by conditions of a phonetic (articulatory, acoustic, perceptual), linguistic (historical, distributional, structural, frequential, etc.), sociolinguistic (gender, social class, etc.), cultural dimensions [10]. Eventually, phonology bears originally connections with cognitive processes as a person's language in all its aspects – sound, meaning, structure – is viewed by scholars as a state of some component of the mind [3: 173].

The formation of phonological competence plays a great role in the development of foreign **communicative competence** as it deals with the consecutive and purposeful formation of the pronunciation bases of each type of speech activity. The study of intercultural interaction involves the study of verbal and nonverbal features of communication between representatives of different linguistic and cultural communities. The phenomena of culture and communication in their inseparable connection are considered in the writings of philosophers L. Wittenstein, Y. Habermas, G. Gadamer, I. Kant, F. Nietzsche, P. Sorokin, I. Fichte, Z. Freud, F. Schliermacher, A. Spengler and others. The place of phonology in creating communicative competence is a fruitful research field, as evidenced by the vast number of studies devoted to a variety of empirical questions, thus contributing to *the topicality of the research*. Communicative competence has to be recognized as the most significant component in the language user's way of speaking, writing, way listening, reading and the manner of using the language in the practical context. It is explicated that the innate ability of using the language in the practical context can well be grounded on the potentiality that the learner acquires the language norms, phonological including, together with the cultural prescriptions [5]. The concept of communicative competence originated from Chomsky's distinction between competence and performance. By competence Chomsky meant the common knowledge of the ideal speaker-listener set in a homogeneous speech community enabling a language user to produce and understand sentences out of a certain set of rules. Whereas performance is concerned with implementing the underlying principle to the actual language use often stated as encoding and decoding [3: 173]. In N. Chomsky's theory, linguistic

competence is just unconscious knowledge of languages and is similar in some ways to F. de Saussure's notion of 'langue', the principles of organizing a language [1]. Communicative competence finds its appliance in understanding and producing utterances to communicate effectively being acquired at two main levels – linguistics and pragmatic. Phonological competence is an element of the linguistic focus while the pragmatic aspects of communicative competence include functional, sociolinguistic, interactional and cultural competence and relate to the social contexts in which the language is used [11: 71-101].

Phonological competence is regarded a component of the linguistic aspects of communicative and intercultural competence on a broader scale, along with grammatical and discourse competence which are related directly to the nature and structure of language in its cognitive and communicative domains.

LITERATURE:

1. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1977. 695 с.
2. Трубецкой Н. С. Основы фонологии. М.: Аспект Пресс, 2000. 352 с.
3. Chomsky N. Language and Mind. Cambridge : Cambridge University Press, 209 p.
4. Cohn A. C., Fougeron C., Huffman M. K. The Oxford Handbook of Laboratory Phonology. Oxford: Oxford University Press, 2012. 888 p.
5. Cognitive Mediation Strategies to Enhance Communicative Competence in English. URL : https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/55244/7/07_chapter%201.pdf (addressed : 03.02.2020).
6. Goldsmith J. A. The Handbook of Phonological Theory. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1995. 1000 p.
7. Lacy de P. Cambridge Handbook of Phonological Theory. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 697 p.
8. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 202-251.
9. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Stanford: Stanford University Press, 1987. Vol. 1. 516 p.
10. Mompean J. A. Introduction: Cognitive Phonology // Cognitive Linguistics. Vol. 6 (2), 2006. URL : https://www.researchgate.net/publication/27338654_Introduction_Cognitive_Phonology_in_Cognitive_Linguistics (addressed : 03.02.2020).
11. Tarango J., Machin-Mastromatteo J. D. The New Profile of Information Professionals as Scientific Production and Communication Managers // The Role of Information Professionals in the Knowledge Economy. Chandos Publishing, 2017. 148 p. P. 71-101.

Формування соціокультурної компетентності у процесі вивчення чеської мови

Сьогодні система освіти зазнає суттєвих змін, що викликано глобальними соціально-економічними новаціями на сучасному етапі формування та розвитку суспільства. Ці зміни викликають необхідність перебудови освітнього середовища. Тому система освіти повинна підготувати варіативно мислячу, креативну особистість, яка готова приймати компетентні рішення, володіє широкими комунікативними вміннями та навичками. Все це є компонентами необхідної складової загальної культури людини – соціокультурної компетентності, а розвиток цілісної особистості студента залишається важливою метою вищої освіти. Слід урахувати, що соціокультурна компетентність сприяє розвитку цілісної особистості за допомогою вдосконалення інтелектуальної сфери та практичних навичок, моральних, емоційних, соціальних та естетичних аспектів особистості. Все перераховане впливає на здатність ефективно функціонувати в полікультурному суспільстві, а тому вивчення іноземної мови, культури, середовища сприяє розвитку соціокультурної компетентності студента.

Питання соціокультурної компетентності з різних підходів, як фактор формування особистості, розглядали А. Вербицький, Т. Вольнова, Т. Жукова, Г. Єгорова, Т. Кухтевич, Г. Паніна, Н. Падеріна, С. Чехова та інші вчені. Соціокультурну компетентність як показник освіченої особистості аналізувати В. Кремень, О. Лебедев, Т. Тряпідина та інші педагоги.

Розвиток полікультурності як складової соціокультурної компетентності набуває великого значення у процесі вивчення іноземної мови, зокрема чеської, під час підготовки студентів до спілкування.

Полікультурна компетентність стосується ставлення, знання, вмінь та соціальної й культурної обізнаності, яка потрібна під час роботи у міжкультурних ситуаціях [6]. Ця компетентність накопичується впродовж

навчання та практики. Розуміння полікультурного підходу включає також розуміння власних думок, ставлень та вражень стосовно певної культури.

Одним із найважливіших аспектів полікультурного підходу є міжкультурна комунікація. Спілкування, чи комунікація, складається не лише з мови. Воно також пов'язане з певними умовами та неписаними правилами людського спілкування, вмінням поводитися у конкретній ситуації. Це називається полікультурним контекстом. Вибачення, запитання, перебивання та жарти – це все форми спілкування, які залежать від нашого розуміння полікультурного контексту [5: 40]. У царині формування полікультурної, а відтак і соціокультурної компетентності, першочергову роль відіграє розвиток зв'язного мовлення студентів.

До комплексу основних умінь з розвитку зв'язного мовлення належать [2: 126]:

- уміння визначати (осмислювати) обсяг змісту і межі теми твору, підпорядковувати свій виклад основній думці, здатність орієнтуватися в описуваній ситуації чи в ситуації живого спілкування;

- уміння збирати матеріал до твору, систематизувати зібраний матеріал і впорядковувати його, тобто відбирати потрібне й визначати послідовність його розташування у творі; здатність передбачати зміст викладу, програмувати, відчувати стильові межі при висвітленні змісту;

- уміння будувати твори різних видів – твір-розповідь, твір-опис, твір-роздум; висловлювати свої думки змістовно й переконливо, послідовно й логічно, економно, правильно, з дотриманням літературних норм, виразно; здатність вільно орієнтуватися в композиційних формах творів-описів, творів-розповідей і творів-роздумів, користуватися ними усно чи на письмі з дотриманням стильової орієнтації;

- уміння вдосконалювати написане, беручи до уваги підпорядкованість тексту переказу, твору темі й основній думці, з орієнтуванням на мовно-стильову довершеність, бездоганну грамотність; здатність виправляти в письмовому тексті стилістичні та інші мовні огріхи, усувати недоліки логічного порядку.

Основою формування умінь і навичок зв'язного мовлення є сукупність понять з лінгвістики тексту і стилістики. Викладач, який прагне добре організувати роботу над розвитком зв'язного мовлення студентів, повинен бути обізнаним не лише з найновішими досягненнями психолінгвістики,

зокрема психології, кібернетики, інформатики, ораторського мистецтва, педагогіки, а звичайно, і з лінгвістики тексту [1: 24].

Метою мовленнєвого розвитку є формування у студентів основних видів мовленнєвої діяльності. Перед викладачем чеської мови стоїть завдання навчити всіх видів мовленнєвої діяльності, виробити навички користуватися усним і писемним мовленням. Відповідно до видів мовленнєвої діяльності у студентів формують чотири види мовленнєвих умінь: слухати, або аудіювати (тобто сприймати й розуміти мовлення в його звуковому вираженні), читати (тобто сприймати, розуміти й передавати вголос мовлення в його графічному вираженні), говорити й писати (тобто висловлювати свої думки в усній чи письмовій формах). Показником мовленнєвого розвитку є комунікативність, тобто здатність спілкуватися, що зумовлює активне використання засобів мови, вміння сприймати та відтворювати зміст чужого висловлювання і продукувати власне, тобто вміння осмислено сприймати й продукувати усні та письмові тексти [7: 8].

Щоб студенти оволоділи вмінням слухати, читати, говорити й писати, вільно користуватися певними мовними засобами відповідно до мети, змісту й умов спілкування, вони повинні збагатити свій мовленнєвий запас, опанувати мовні норми, набути властивостей логічного, правильного, точного, виразного, багатого, доречного, влучного мовлення. Мовленнєвий розвиток передбачає наявність у мовній свідомості людини мовних об'єднань (тематичних груп слів, синонімічних рядів, антонімічних пар, синтаксичних конструкцій), які дають змогу дібрати для висловлювання найпотрібніші, найточніші, єдино доцільні слова й вирази, сформулювати мікротеми, що можуть бути взяті за основу логічної побудови висловлювань. Результатом мовленнєвого розвитку є вміння знаходити те єдине слово (форму або конструкцію), яке найбільше відповідає завданню спілкування в певних умовах. Збагачення студентів граматичними засобами, як і лексичними, здійснюється у процесі вивчення системно-мовних тем, у процесі підготовки до переказів і творів. Студенти повинні навчитися доречно вживати лексичні, морфологічні й синтаксичні мовні засоби відповідно до стилю і типу мовлення [7: 9].

Як відомо, оцінювання всіх видів мовленнєвої діяльності студентів (читання, слухання, говоріння, письмо) здійснюють фронтально або індивідуально [4: 19]. Наводимо приклади мовленнєвих завдань,

спрямованих на розвиток полікультурного спілкування та формування соціокультурної компетентності.

Завдання 1. Прочитайте прислів'я. Яку тезу можна дібрати до кожного з них, щоб прислів'я стало висновком? Порівняйте з українськими прислів'ями, доберіть відповідні з них.

Komu se nelení, tomu se zelení.

Bez práce nejsou koláče.

Pomalů dále ujdeš.

Co se doma uvaří, má se doma sníst.

Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.

Завдання 2. Виправте помилки, пов'язані з порушенням логічності висловлювань. Перекажіть текст. Наведіть приклад подібної за сюжетом української байки.

O vráně, sýru a lišce.

1) Sýr jí vypadl ze zobáku a chytrá liška jej rychle snědla.

Teprve potom vrána poznala, že marnivost se nevyplácí.

2) Marnivá vrána chtěla lišku přesvědčit o kráse svého hlasu. Rozevřela zobák a silně zakrákala.

3) Vrána ukradla kdesi na okně sýr. Odletěla s ním na strom. Chtěla jej tam spolknout. Uviděla to liška. Dostala také na sýr chuť. Začala vráně lichotit: „Jsem št'astná, vráno, že tě zase vidím. Žádný pták se ti nevyrovná. Tvé peří je nejkrásnější. Škoda jen, že jsem tě nikdy neslyšela zpívat. Prý máš i nejkrásnější hlas. Ale tomu já nevěřím.“

Завдання 3. Прочитайте поданий текст, визначте стиль і тип мовлення. Перекажіть текст. Розкажіть, що вам відомо про чеські традиції та свята.

Na návštěvě

Dnes je sobota. Můj syn Petr má narozeniny. Pořád o tom mluvím. Těší se na návštěvu u tety. Mají totiž narozeniny ve stejný den. A tak to všechno chceme společně oslavit.

Ve dveřích stojí strýc Jan. Za ním vykoukne teta Věra. Petr ji má moc rád. Často o tetě mluvím. I dnes se na návštěvu celý den připravuje. „Ahoj, Milane a Petře!“ Jan stiskne ruku. „Vítáme vás u nás. Pojd'te dál a odložte si. Určitě máte hlad a žízeň“. Co si dáte?“ „Já kávu“, odpovídám. „A co ty, Petře?“ ptá se dále Věra. „Máš limonádu, teto?“ „Mám, Pet' o. Pojd' se ale podívat do pokoje. Čeká tam na tebe překvapení.“ Určitě zase dostaneme sušenky, napadne mne.

Ale všechno dopadne jinak. Na stole leží veliký ozdobený dort. „Tak si sedněte“, zve Věra. Neuplyne ani dlouhá doba – a nastane chvíle pro rozdávání dárků.

Petr mrkne na tetu: „Já mám pro tebe taky překvapení. Nechal jsem to v předsíni na stolku.“ Smějeme se a jdeme se podívat do předsíně. Petr se hrne před námi. Bere ze stolku balíček a zvedne dárek k tetě. „To je krásná bonboniéra!“, řekne teta. „Určitě je také dobrá. Vezměte si“, nabídne nám. „A teď se všichni vrhneme na dort!“ zasměje se strýc Jan. „Nastane dělení. Ale kde začneme?“ „Zatím nikde, Honzo!“, řekne teta. „Na dortu něco chybí. Napadne tě, Pet’o, co to je?“ „Přece svíčky!“, uhodne Petr.

Svíčky na dortu konečně zaplavou.

Uhodněte, kolik jich je? No přece tolik, kolik let je tetě i Petrovi dohromady: třicet pět!

Завдання 4. Прочитайте поданий текст, визначте стиль і тип мовлення. Перекажіть текст. Наведіть приклад іншого чеського тексту гумористичного характеру.

Malíř a král

Žil jednou jeden král, který si myslel, že je dobrým malířem. Maloval velmi špatně, ale lidé, kterým své obrazy ukazoval, měli z krále strach. Proto mu všichni říkali, že se jim jeho obrazy moc líbí.

Jednou ukázal král své obrazy významnému malíři své země a řekl mu: „Rád bych věděl, co si o mých obrazech myslíš. Líbí se ti? Jsem dobrý malíř, nebo nejsem?“

Malíř si královy obrazy prohlédl a řekl: „Pane králi, vaše obrazy jsou velmi špatné a myslím si, že z vás nikdy dobrý malíř nebude.“

Král se rozzlobil a dal malíře zavřít. Po dvou letech si však na něho vzpomněl a zavolal ho k sobě.

„Rozzlobil jsem se na tebe“, řekl, „protože se ti nelíbily mé obrazy. Ale zapomen’me na to. Od této chvíle jsi zase svobodný člověk a já jsem tvůj přítel.“

Král se s malířem několik hodin bavil a dokonce ho pozval na oběd. Po obědě ukázal malíři své nové obrazy a zeptal se ho: „Tak co, jak se ti líbí tyhle ty?“

Malíř neodpovídal. Obrátil se na vojáka, který stál nedaleko, a řekl: „Tak mě zase zavřete.“

Метою методики формування полікультурної компетентності у процесі розвитку зв'язного мовлення студентів є підготовка високоосвіченої особистості, здатної до творчої діяльності, готової до самореалізації та

самовизначення в професійній, суспільній та особистій сферах життєдіяльності, вільної від негативних етнокультурних стереотипів, з позицією відкритого до світу громадянина, члена світового співтовариства з почуттям загальнолюдської відповідальності за долю нашої планети [3: 42].

Методика формування полікультурної компетентності у процесі розвитку зв'язного мовлення передбачає [2: 187]:

- 1) інтегративний підхід до культурознавчого збагачення світогляду студентів за допомогою мовленнєвих засобів;
- 2) побудова висловлювань на основі врахування міжособистісних стосунків, культурних способів спілкування і взаємодії;
- 3) нову методику співпраці з кожним студентом, звернення до власного досвіду, спільну побудову шляхів самовдосконалення особистості студента і підтримки власних думок;
- 4) віддзеркалення під час спілкування полікультурних потреб: діалогу, поліфонічних думок, толерантного ставлення до інших;
- 5) утвердження на практиці думки «від пізнання себе до розуміння інших»;
- 6) урахування зв'язку між мовним матеріалом і стилем мовлення;
- 7) орієнтування у конкретній мовленнєвій ситуації;
- 8) виклад матеріалу чітко, логічно й послідовно;
- 9) мовленнєве оформлення;
- 10) володіння засобами і формами усного зв'язного висловлювання;
- 11) дотримання вимог грамотного літературного мовлення;
- 12) редагування створеного висловлювання;
- 13) створення відповідної мовленнєвої ситуації;
- 14) визначення особливості ділового стилю;
- 15) сприяння особистісному та професійному зростанню студентів.

Полікультурний підхід передбачає вивчення мови крізь призму народознавства і створеної чехами оригінальної й яскравої культури, що збагачує загальнолюдську культуру, поєднання й переробку вивчених з інших предметів відомостей про світ в особистісний погляд на життя, своє місце в ньому, на переконання. У концептуальному значенні полікультурна компетентність у процесі розвитку зв'язного мовлення розглядається як сукупність мовленнєвих засобів, що надають можливість спілкуватися чеською мовою в різних ситуаціях, відповідно до норм мовлення і поведінки, а також традицій культури нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дідук Г. І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови. *Українська мова і література в школі*, 2000. №5. С. 24-28.
2. Донченко Т. Основні види комунікативних умінь та умови їх формування. *Організація навчальної діяльності на уроках української мови*. К., 1997. С. 174-198.
3. Дроздова І. П. Формування професійного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ під час навчання усного мовлення. *Українська мова і література в школі*, 2010. № 2. С. 37-42.
4. Караман С. О. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення. *Українська мова і література в школі*, 2004. № 4. С. 18-20.
5. Рудакова Я. П. Методичний апарат для засвоєння соціокультурної інформації у процесі читання художньої літератури у мовному вузі. *Іноземні мови*, 1997. № 3. С. 39-41.
6. Симоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm (дата звернення 17.01.2020).
7. Шелехова Г. Формування в школярів умінь сприймати усне і писемне мовлення. *Українська мова і література в школі*, 2003. № 4. С. 7-11.

Варіації значень лексеми мед у процесі мовного розвитку

Праслов'янське слово **medъ* має спільноіндоевропейський корінь **medhu-* [5, 18: 69]. Як продукт харчування назва *медъ* у пам'ятках староукраїнської мови зафіксована з такими конкретизаторами: *медъ пресный, медъ готовый, медъ сыченый* [1; 76: 122]. Певну частину меду зберігали як продуктивний запас, а частину використовували для різних потреб, очевидно, такий мед мав назву *росходный*: *меду бочек пять-три расходного* (1597) [2; 1; 6: 138]. З кожного двору щороку мед разом з іншими продуктами та речами збирали як данину. Мед такого призначення називали *полюдний*: *дают со вьсего села того старосте на год полюдного и да(н)ного меду веде(р) ...* (1552 Володимир) [7]. Першу фіксацію аналізованої лексеми в досліджуваній період виявлено в пам'ятках XIV ст. зі значенням продукту харчування та легкого хмільного напою, виготовленого із бджолиного меду [13; 1: 582].

Поряд зі словосполученням *медъ прѣ сный* (прикметник *прісний*, на думку етимологів, походить із псл. **prěsknъ*, спорідненого з лит. *preskas* «прісний» і, очевидно, з д.-в.-н. *frisc* «свіжий») [6; 4: 588] часто функціонував іменник *липець*: *Меды пресные липьци, орѣхи волоские, сухие и черные вь меду* (1593) [2; 1; 1: 302]. Очевидно, у староукраїнській мові слово *липець* мало значення «липовий мед», можливо, мед, який збирали в липні. У староукраїнській мові шостий місяць року позначали цим же дериватом – *липець* (*липець*) [9: 81–85]. У сучасній номенклатурі *липець* – «місяць календарного року» та «липовий мед» [14; 4: 488]. В окремих подільських говірках *липовий* (*липневий*) мед позначають ще й словосполученням *білий мед* [15: 45]. Словосполучення *медъ готовый*, очевидно, виступала із загальним значенням – позначала і продукт харчування, і напій, тобто будь-який мед, який пройшов певний процес приготування. У «Лексиконі латинському» Є. Славинецького відображена назва *не ды(м)ны(й) ме(д)* [11: 64]. Можливо, це стосувалося меду, який перебував ще у *дєрєве бортном* (1543 *Исполониці*) [7], адже для того, щоб дістати мед, місце, де він зберігався, обов'язково потрібно було обкурити димом. Дериват *медовий* у сполученні з іменником *дань* (*медовая дань*) позначав данину від угідь, яку сплачували

медом: *будуть вони тоє село ...держати ... и зъ даню грошовою и медовою и со всеми доходы и вжитки (1498 Троки)* [13; 1: 280]. Уже в XIV ст. поряд зі словом *медъ* з'являється назва *пасъ ка* – «викорчувана ділянка лісу, призначена для розведення бджіл» [13; 2: 129]. Вона входить також до фразеологічних та паремійних одиниць, які активно функціонують у говірках: *добре як сто медів* (про щось дуже смачне), *як мед, так і ложкою* (надмірність у чомусь), *як кутя без меду* (несмачне, недосконале, недовершене), *на словах з медом, а в душі з хроном* (нещира людина) та багато ін. [16: 196].

Праіндоевропейське слово **medh^[h]* и- поряд зі значенням «бджолиний мед» могло виражати сему «напій, приготований із меду», «варений мед», «солодкий п'яний напій», «хмільний мед» [3: 603–605, 703]. Хмільний мед був типовим напоєм у давніх східних слов'ян, про що свідчить, зокрема, те, що переписувач або редактор старослов'янського тексту в Збірнику Святослава 1076 р. словом *мед* замінив поматономен *вино* 16 разів [10: 19].

Не менш популярним хмільним напоєм мед залишався і в староукраїнський період. Лексема зберігає свої лексичні значення, успадковані з давньоукраїнської мови, активно виступаючи також із семантикою «легкий хмільний напій» [13; 1: 582].

Напій із меду ще в праслов'янській мові мав назву **medovina* – дериват із суфіксом *-in(a)* від **medъ*, що мала лише одне значення – «напій із меду». Цей поматономен засвідчили й давньоукраїнські пам'ятки [12; 4: 516]. Для розрізнення значень лексеми *медъ* «солодкий продукт» і «хмільний напій» вживали прикметники *пительный, питный* (пор.: сучасне *питний* «придатний для пиття») [14; 4: 370]. Зафіксована також форма *пуйные* (тобто *пойные*, від *поити* «поїти»): *меды пуйные* (Луцьк, 1597) [2; 4: 11, 160]. Припускаємо, що словосполучення *медъ квасний: отphaотелі, квасний медъ* [11: 291] також могло позначати хмільний напій (*квасный* тут, мабуть, «кислий», пор. грецьке *ομφαξ* «нестиглий виноград») [4: 1176]. Варто зазначити, що в російських пам'ятках XVI–XVII ст. зафіксовано такі медові напої: *ставленные меды, медъ белый, красный, обарный, боярский* [8: 90]. Напевне, і в українській мові цього часу кількість поматономенів на позначення хмільного меду також була значною.

Аналізована лексема з основним значенням відома в сучасній українській літературній мові [14; 4: 661–662].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Актова книга житомирського міського уряду кінця XVI ст. / [Підгот. до вид. М. Бойчук]. К., 1965. 189 с.

2. Архив Югозападной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859. Ч. 1, т. 1; 1883. Ч. 1, т. VI; 1914. Ч. III, т. IV; 1876. Ч. 6, т. I; 1909. Ч. 8, т. III; 1911. Ч. 8, т. VI.
3. Гамкрелидзе В. Индоевропейский язык и индоевропейцы // Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультур. Т. 2. Тбилиси, 1984. 1328 с.
4. Дворецкий И. Х. Древнерусско-русский словарь / [Под ред. чл.-кор. Акад. наук СССР проф. С. И. Соболевского. Т. 2. Москва, 1958. 1904 с.
5. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под. ред О. Н. Трубачева. М. : Наука, 1974–2007. Вып. 1–33. 6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. К. : Наукова думка, 1982–2006. Т. 1–5.
7. Картотека Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. / Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича.
8. Костомаров Н. И. Очеркъ домашней жизни и нравов великорусскаго народа в XVI и XVII столетияхъ. СПб, 1860. 215 с.
9. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української. К. : Наукова думка, 1992. 416 с.
10. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. К. : Наукова думка, 1985. 219 с.
11. Славинецький Є. Лексіконъ латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / [Підгот. до друку В. В. Німчук]. К. : Наукова думка, 1973. С. 59–420.
12. Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / Гл. ред. чл.-кор. АН СССР Р. И. Аванесов. М. : Русский язык, 1988. Т. 1–4.
13. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. К. : Наукова думка, 1977–1978. Т. 1–2.
14. Словник української мови: В 11 т. К. : Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 1–11.
15. Тищенко Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля, Умань: РВЦ «Софія», 2008. 88 с.
16. Тищенко Т. Номінація меду у говірках Східного Поділля. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: Зб. наук. праць. Ужгород, 2008. С. 195–197.